

ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟΝ ΤΟΥ «ΖΗΝΩΝΟΣ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων διάλυσιν (1204) τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Κρήτη, ὡς γνωστόν, περιήλθεν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς (1211), οἵτινες καὶ παρέμειναν κύριοι τῆς Νήσου ἐπὶ τετρακόσια πενήκοντα περίπου ἔτη (1669)¹.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς μακροαίωνος κατοχῆς τῆς Νήσου, διὰ τὴν αὐστηρὰν καὶ λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπαναστάσεων δεσποτικὴν κυριαρχίαν τῶν Ἑνετῶν, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸν κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν, αἱ ἔκδηλώσεις πνευματικῆς γενικῶς κινήσεως εἶναι περιορισμέναι.

Βραδύτερον ὅμως, ἀπὸ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος ἐπέρχεται βελτίωσις τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, παραλλήλως δὲ καὶ μεγαλυτέρα πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῆς λογίας παραδόσεως ἐν τῇ νήσῳ, ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοσμικὴν αὐτῆς μορφήν, ὡς καὶ τῆς δημοδεστερίας λογοτεχνικῆς παραγωγῆς².

Οἷτω δὲ ὅτε μετὰ τὴν Ἀλωσιν τῆς Βασιλευούσης κατέφυγον ἐν Κρήτῃ Ἕλληνες λόγιοι φυγάδες, εὗρον ἐκεῖ, μάλιστα εἰς τὰ γέμοντα κωδίκων μοναστήρια, ἔδαφος κατ'ἄλληλον πρὸς διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς παραδόσεως. Ἄς σημειωθῇ μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Μουσοῦρος, ὁ Γ. Τραπεζούντιος, ὁ Φρ. Πόρτος καὶ ἄλλοι Κρήτες, οἵτινες διεκρίθησαν εἰς τὴν Δύσιν, εἶχον λογίαν ἐκ Κρήτης παιδευσιν. Ἐνῶ δὲ πλεόν τὴν Ἑλλάδα ἐκάλυπτε σκότος ἀπαιδευσίας, ἐν Κρήτῃ καὶ μάλιστα ἐν τῷ Σιναίτικῳ μετοχίῳ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης

¹) Ἰδ. γενικῶς: Στεφ. Ξανθοῦ δίδου «Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν». Ἐπιμελεία Ἰω. Καλιτσουνάκη. Athen 1939 (Texte und Forschungen zur Byzantinisch - Neugriechischen Philologie, No 34).

²) Ἰδ. Στ. Ξανθοῦ δίδου «Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ...», ἐνθ' ἀν., σελ. 170 κέξ.—Α.χ. Κύρου «Ἡ πνευματικὴ ἀκμὴ τῆς Κρήτης», περ. «Ἐπειρηκῆς Ἐταιρίας Κρητ. Σπουδῶν», Α' (1938), σελ. 302 κέξ.—Ν. Β. Τωμαδάκη «Ὁ Ἰωσήφ Βρυέντιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400» ἐν Ἀθήναις 1947, σελ. 84 κέξ.—Τοῦ Ἀὔτοῦ «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Κρήτης κατὰ τὸν Μεσαίωνα», περ. «Κρητικὴ Ἐστία» Α', τεύχ. 1 (Ἀπρίλ. 1949), σελ. 8 - 10—Τοῦ Ἀὔτοῦ «Ὁ ἔθνικὸς χαρακτῆρας τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας», περ. «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση», τόμ. Α', ἀρ 8 (1945), σελ. 19 - 21 (=«Νεοελληνικά» Δοκίμια καὶ Μελέται. Τόμ. Α', Ἀθήναι 1953, σελ. 76 - 83).

καὶ ἐν ἄλλαις μοναῖς τῆς νήσου ἐκαλλιεργοῦντο τὰ γράμματα καὶ ἐξετρέφοντο ἐκ τῶν κέντρων τούτων λόγιοι, ἐξ ὧν κατόπιν προῆλθον λαμπροὶ κληρικοὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὡς π. χ. ὁ Μελέτιος Πηγάς, ὁ Κύριλλος Λούκαρις κ. ἄ. Ἡ μεγαλόνησος τοῦ Μυρτῶου, παρετήρησε χαρακτηριστικῶς ὁ Δ. Θερειανός^{*)}, «μετὰ τὴν βυζαντινὴν καταστροφὴν ἀπεδείχθη αὐτόχρομα Ἑλλάδος Ἑλλάς καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔμπεδος ἀκρόπολις».

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας προσέτι Κρήτες, διὰ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατοῦσαν πολιτικὴν κατάστασιν, καταφεύγουν χάριν σπουδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκεῖθεν δ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Νῆσον ἀποβαίνουν συντελεστικοὶ παράγοντες λογοτεχνικῆς δραστηριότητος, ἥτις κορυφοῦται εἰς ἀνθησιν κατὰ τὸν ΙΣΤ', μάλιστα δὲ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, καὶ καθιστᾷ τὴν Κρήτην — ὡς εὐστόχως παρετηρήθη — Toscana τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. «Τὰ σπουδαιότερα λογοτεχνικὰ μνημεῖα τῆς τότε δυστυχημένης χώρας μας — γράφει ὁ Γ. Ζώρας^{*)} — σ' αὐτὴν εἶδαν τὸ φῶς. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα εἶναι τὰ ἀξιολογώτερα, ὅχι μόνο σχετικὰ, γιατί στὴν λοιπὴ Ἑλλάδα ἢ Τουρκικὴ τυραννία εἶχε ἐξαφανίσει κάθε ἴχνος πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπόλυτα, γιατί ἔξω ἀπὸ τοπικὰ καὶ χρονικὰ ὄρια, ἀποτελοῦν τρανὰ δείγματα τῆς πνευματικῆς ἱκανότητος ἐνὸς λαοῦ καὶ θὰ ζήσουν καὶ στὸ μέλλον γιὰ νὰ πιστοποιήσουν ὅτι, καὶ μετὰ τὴν ἀπώλεια τῆς μεγάλης βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὑποδούλωσι τοῦ ἔθνους, τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα ἐξακολούθησε νὰ λάμπη καὶ νὰ παράγῃ ἀξία ἔργα».

Τὰ ποιητικὰ δημιουργήματα τῆς Κρήτης κατὰ μὲν τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα δὲν διακρίνονται βεβαίως δι' ἰδιαιτέραν λογοτεχνικὴν ἀξίαν. Οἱ συγγραφεῖς τῶν ἔργων τούτων ἐμπνέονται ἐκ θρησκευτικῶν θεμάτων (Χοῦμος, Φαλιέρος), ἀσχολοῦνται περὶ ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν λύτρωσιν τῆς ψυχῆς (Μπεργαδῆς, Πικατόρος), σατιρίζουν τὴν σύγχρονόν των κοινωνικὴν κατάστασιν («Συναξάριον εὐγενικῶν γυναικῶν...»), θρηνοῦν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ πόλεων περιγράφοντες ταύτην (Σκλάβος, Ἀγέλης) καὶ στιχοτυποῦν τὰ δεινοπαθήματα τῶν ξενιτευομένων («Περὶ Ξενητείας»).

Κατὰ τὸν ἐπόμενον ὅμως, ΙΖ' αἰῶνα, ἡ Κρήτη διὰ τῶν λογοτεχνικῶν αὐτῆς συνθέσεων προσφέρει ἀξιολογώτατα μνημεῖα τῆς νεοελλη-

*) Δ. Θερειανοῦ «Ἀδαμάντιος Κοραῆς». Τόμ. Α', Ἐν Τεργεστή. 1889, σελ. 18.

*) Γ. Θ. Ζώρας «Ἐρωτόκριτος καὶ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ», περ. «Ἐπιθεώρησις» (Ρώμης), ἔτ. Β', ἀρ. 6 (Ἰούν. 1939), σελ. 188.—Τοῦ Ἀθ. τοῦ βιβλιοκρισίας τῆς ὑπὸ Γ. Μέγα ἐκδόσεως τῆς «Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ», περ. «Νέα Ἐστία», τόμ. 34, τεύχ. 391 (Σ)βριος 1943), σελ. 1156 - 1157.

νικῆς λογοτεχνίας. Ἡ Κρητικὴ ποίησις — διότι κυρίως περὶ ποιήσεως πρόκειται ἐνταῦθα — ἀναπτύσσεται εἰς δύο τομεῖς: τῶν ἐπικῶν καὶ λυρικῶν συνθέσεων καὶ τῶν δραματικῶν δημιουργιῶν. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει ὁ «Ἐρωτόκριτος» καὶ ἡ «Βοσκοπούλλα», ἀμφότερα ἔργα ἰδιαίτερας ποιητικῆς πνοῆς, διαδοθέντα καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, μάλιστα τὴν Ἐπτανήσον⁵, καὶ συμβαλόντα, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κρήτης, εἰς ἀναγέννησιν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν ἔργα δραματικά, ἤτοι τραγωδίαι («Ἐρωφίλη», «Βασιλεὺς Ροδολῖνος», «Ζήνων»), κωμωδίαι («Στάθης», «Φορτουνάτος», «Καζοῦρμπος»), καὶ θρησκευτικὰ ἢ ποιμεινικὰ δράματα («Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» — «Γύπαρις»)⁶.

Τὰ ποιητικὰ ταῦτα δημιουργήματα, ὡς διεπιστώθη ἐκ τῶν εἰδικῶν γενομένων ἐρευνῶν, ἐμφανίζονται ἐπηρεασμένα ἐκ Δυτικῶν προτύπων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιστῶς («Ἐρωτόκριτος» — «Paris et Vienne», «Ἐρωφίλη» — «Orbecche», «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» — «Isach» κλπ.). Παρὰ τὴν τριαύτην ὅμως προέλευσιν αὐτῶν τὰ ἐν λόγῳ ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας διατηροῦν γνησίαν ἑλληνικότητα καὶ τόνον καθαρῶς ἐθνικόν, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων, μάλιστα διὰ τῆς παρεμβολῆς παροιμιῶν, γνομικῶν καὶ ἄλλων ἔκφράσεων ἐκ τοῦ λαϊκοῦ βίου, καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφὴν, διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως γλώσσης ἀποκεκαθαυμένης ξενισμῶν, ἀμειγρῶς δημοτικῆς καὶ καταλλήλου πρὸς χρῆσιν αὐτῆς εἰς λογοτεχνικὰς συνθέσεις.

⁵ Ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἔργα ταῦτα ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης ἑ παρατηρεῖ: «Τὸ νὰ ἐμφανίζεται τώρα στὴν Κρήτη ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ «μυστή-

⁵) Ἰδ. Γ. Θ. Ζώρα «Ποίησις καὶ Πεζογραφία τῆς Ἐπτανήσου». Ἀθήναι 1953, σελ. 31 κέξ.

⁶) Ἰδ. Ἐμμ. Κριαρᾶ «Μελετήματα περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Ἐρωτοκρίτου». Ἀθήναι 1938. — Τοῦ Αὐτοῦ «Πηγὲς καὶ ἐπιδράσεις τοῦ Ἐρωτοκρίτου», περ. «Νέα Ἐστία», τόμ. 42, τεύχ. 488 (1 Ν)βρίου 1947), σελ. 1297 - 1299. — Γ. Θ. Ζώρα «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ». Ἐν Ἀθήναις 1945. — G. Morgan «French and Italian Elements in the Erotocritos», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Ζ' (1953), σελ. 201 - 228. — Ἡ λ. Π. Βουτιερίδης «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 181 - 188. — Κ. Θ. Δημαρᾶ «Σημείωμα γιὰ τὴ Βοσκοπούλα», περ. «Τετραδίο (Δεύτερο)» (1945), σελ. 71 - 81. — Εἰδικώτερον τὴν περὶ τοῦ Κρητικοῦ θεάτρου βιβλιογραφίαν ἰδ. εἰς Μ. Μανουσάκα «Κριτικὴ βιβλιογραφία τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου», περ. «Ἑλλην. Δημιουργία», τόμ. ΙΒ', τεύχ. 131 (15 Ἰουλίου 1953), σελ. 97 - 107.

⁷) Ν. Β. Τωμαδάκης «Ὁ Ἐθνικὸς χαρακτήρας τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας», ἐνθ. ἄν., σελ. 78, 82.

ριο» στο θεατρικό του είδος, ο Έρωτόκριτος έπος στο είδος του, ή Έρωφίλη τραγωδία, ποιμενικές κωμωδίες κι αστικές, τὸ νὰ ἔχωμε δηλαδή ὄρισμένα εἶδη λόγου, ἐνῶ δὲν ἔχομε ἄλλα (ρητορικούς λόγους, ἱστορία π. χ.), αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖο κι ἀνεξήγητο. Οἱ λογοτέχνες τῆς ἐποχῆς, ὁ Β.τσέντζος Κορνάρος, ὁ Γ. Χορτάτζης, ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὰ λογοτεχνικά εἶδη τοῦ καιροῦ τους, ποὺ περνοῦσαν τότε στὴν Ἰταλία, στὴ Γαλλία καὶ στὴν ἄλλη πολιτισμένη Εὐρώπη. Ἔτσι δὲν εἶχαν νὰ σκεφθοῦν οἱ ἴδιοι γιὰ τὴν οἰκονομία τοῦ λόγου, δὲ χρειάσθηκαν ἕνα ἔκφραστοῦν σὲ εἶδος δημιουργημένο ἀπὸ τοὺς ἴδιους.

»Τὸ νὰ γραφῆί πάλι ἡ ὅλη Κρητικὴ λογοτεχνία σὲ ζωντανὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ὅχι ὅπως μιλιόταν, ἀνάμεικτη μὲ ξένες λέξεις, στὰ ἀστικά κέντρα τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καθαρὴ, ὅπως ἦταν κι ἔλαμπε στὰ ἀγροτικά διαμερίσματα τῆς νήσου, τὰ πιὸ ἀπειραχτι ἀπ' τὸ λεβαντινισμὸ τῶν κέντρων, εἶναι ἕνα ἄλλο φαινόμενο, ποὺ δείχνει ὅτι οἱ τεχνίτες, ὀδηγημένοι ἀπ' τὴν διαίσθησί τους, τὴν εὐρωπαϊκὴ τους μόρφωση, τὴν ἀγάπη τους πρὸς τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο, ἀντὶ νὰ κλείσουν τὰ αἰσθήματά τους καὶ τὴ νοητικὴ τους ἔκφρασι σὲ νεκρὰ καλοῦπια λόγιας γλώσσας, τὰ ἔντυσαν μὲ τὴ δημοτικώτατη χάρι τοῦ λαϊκοῦ πολιτικοῦ λόγου...

»Γιὰ τοὺς μεγάλους Κρητικούς λογοτέχνες ἡ ἐπιλογὴ τῆς γλώσσας καὶ τῶν λαϊκῶν στοιχείων τῆς δημιουργίας των δὲν ἔγινε τυχαία. Βοήθηκαν στὴν ἐποχὴ τους διαμορφωμένη μιὰ ἀστικὴ κοινωνία μὲ δικό της πολιτιστικὸ περιεχόμενο καὶ δίπλα τὴν ἀγροτικὴ κοινωνία, ποὺ συνέχιζε γνησιώτερα τὴν Ἑλληνικὴ παράδοσι σὲ ὀ,τιδήποτε. Αὐτὰ ποὺ ἐσύνθεσαν δὲ δείχνουν δουλικὴ ὑποταγὴ στὴ δεύτερη, δὲ δείχνουν ἐξυπηρέτησι τῆς πρώτης. Οὔτε ἀστικὴ λογοτεχνία εἶναι, οὔτε τέχνη χωρικών. Βέβαια ὑπάρχει ὁ χαρακτῆρας τῆς διασκεδαστικῆς τέχνης, νὰ εὐχαριστηθῆς ἀπὸ τὴ διήγησι ποὺ παίρνει μάρκος, ἀπὸ τίς ὥραιες εἰκόνες, νὰ γελάσης ἀπὸ τὰ χοντρά κάπως, ἀστεῖα. Ἄλλὰ ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἀγροτικοῦ πρὸς τὸ ἀριστοκρατικὸ στοιχεῖο τῆς ἐποχῆς ἔγινε σύμμετρα, ἰσόρροπα καὶ ἀριστοτεχνικά, κατὰ τὸν προοδευτικώτερο τρόπο, μ' ἐκμετάλλευσι τῆς δημοτικῆς ἐπικολυρικῆς ποιήσεως (ἐρωτικὰ διηγηματικά τραγούδια, δίστιχα) καὶ σκέψεως (πολλὲς Κρητικὲς παροιμίαι ἔχουν μπῆ στυλοῦσιες ἐκεῖ μέσα) καὶ παράλληλα τῆς σύγχρονης Εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας. Ἔτσι κι ἡ ἐκλογὴ τῆς λαϊκῆς γλώσσας (καθαρισμένης ἀπὸ ξένα στοιχεῖα) παίρνει μιὰν ἄλλη σημασία...»⁸.

⁸) Ἰδ. καὶ τὴν μελέτην τοῦ Ἐ.μ.μ. Κ ρ ι α ρ ᾱ «Ὁ λαϊκότερος χαρακτῆρας τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας, οἱ λογοτεχνίες τῆς Ἀναγέννησης καὶ ἡ βυζαντινὴ δημοτικὴ παράδοσι», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Ζ' (1953), σελ. 298 κέξ.

Εἰς τὰ δραματικά ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας ἀνήκει, ὡς ἤδη ἐλέχθη, καὶ ὁ «Ζήνων», τραγωδία ἀγνώστου ποιητοῦ, ὑπόθεσιν ἔχουσα τὰ κατὰ τὸν Ἰσαυρον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐν λόγῳ τραγωδία ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα ὑποδείξαντος, ὅτι ἔχει ὡς πρότυπον ὁμώνυμον λατινικὸν δράμα τοῦ Ἰησοῦτου Josephi Simonis, ἐκδοθὲν ἐν Ρώμῃ τῷ 1648. «Ἡ ἐν λόγῳ τραγωδία —γράφει εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ «Κρητικοῦ Θεάτρου» ὁ Κ. Σάθας⁹—οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ψυχρὰ ἀπομίμησις τῆς ἐν ἔτει 1648 ἐκδοθείσης ὁμωνύμου λατινικῆς τοῦ Ἰησοῦτου Ἰωσήφ Σίμωνος... Ὁ παραβάλλων τὴν Κρητικὴν Ζήωνα πρὸς τὸν τοῦ Σίμωνος εὐκόλως ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ πρῶτος εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλευθέρᾳ ἀπομίμησις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δουλικῆ μετὰφρασις τοῦ δευτέρου καὶ ἐνίοτε μὲν παρατηρεῖται καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο, συνήθως ὅμως ὁ μιμητῆς διαφυλάττει ἀνεξαρτησίαν τινα ἐν τῇ ἐξελληνίσει τοῦ λατινικοῦ δράματος».

Τὴν πληροφορίαν ταύτην, χωρὶς ὅμως τὸ θέμα ἐπιστημονικῶς νὰ μελετηθῇ, ἐπανέλαβον ἔκτοτε πάντες οἱ γραμματολογοῦντες χαρακτηρίζοντες τὴν Κρητικὴν τραγωδίαν ἄλλοτε μὲν «ἐλευθέραν μίμησιν» (Hesseling)¹⁰ ἢ «πότε μετὰφρασι καὶ πότε παράφρασι» (Βουτιερίδης)¹¹, ἄλλοτε δὲ «ἀπομίμησι» (Καμπάνης)¹² ἢ «διασκευή» (Δημαρᾶς)¹³.

Ἦδη τὸ θέμα τῆς ἀκριβοῦς σχέσεως τοῦ λατινικοῦ δράματος πρὸς τὴν Κρητικὴν τραγωδίαν, μετὰ τῶν συναφῶν αὐτῷ προβλημάτων, ἐξετάζεται διὰ τῆς ὡς ἔπεται γενομένης ἡμετέρας ἐρεῦνης.

ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗΝ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΙΔΙΩΜΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

Περὶ τοῦ ποιητοῦ τῆς τραγωδίας οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν, δεδομένου ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ τὸ κείμενον εἶναι ἀνεπίγραφον.

⁹) Κ. Σάθας «Κρητικὸν Θεάτρον», ἡ συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων. Ἐν Βενετίᾳ. 1879, σελ. 1δ', 1ε' - 1στ'.

¹⁰) D. C. Hesseling «Histoire de la litterature grecque moderne» (Traduite du Neerlandais par N. Pernot). Paris 1924, σελ. 24.

¹¹) Ἡλίας Βουτιερίδης «Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Ἀθῆναι 1934, σελ. 218.

¹²) Ἀρ. Καμπάνης «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Ἐκδ. Ε'. Ἀθῆναι 1948, σελ. 78.

¹³) Κ. Δημαρᾶς «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» Τόμ. Α' Ἀθῆναι 1949, σελ. 80 - 81.

‘Ο Στ. Ξανθουδίδης¹⁴ ἐν τούτοις στηριζόμενος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ρεθυμνίου Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ συνθέσαντος τὸν «Κρητικὸν Πόλεμον», ἐνθα καταριθμῶν οὗτος τοὺς εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας διαπρέψαντας ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν Καλομάτη τὸ Φραγγιά, ὅστις *δίχως δασκάλου μάθησι ἔβγαλε τὴ Τῆνο*¹⁵ καὶ διορθῶν τὸ ἐν τῇ ἐνετικῇ ἐκδόσει «τοιτῆνο», εἰς «τὸ Ζῆνο», εἰκάζει, ὅτι ποιητῆς τῆς Κρητικῆς τραγωδίας εἶναι ὁ ρηθεις Ρεθύμιος Καλομάτης Φραγγιάς¹⁶.

Ὡς ὁμως παρετήρησε καὶ ὁ Μ. Μανούσακας¹⁷, ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ τοῦ Μπουνιαλῆ εὔρηται καὶ ὁ στίχος :

*ἄς κλάψουν ὄλα τὰ νησιὰ Τσιρίγο μὲ τὴ Τῆνο*¹⁸

ὅστις καλῶς παραδεδομένος ἐν τῇ ἐνετικῇ ἐκδόσει ἀναμφιβόλως ἐνταῦθα ἀναφέρεται εἰς τὴν νῆσον Τῆνον, ὥστε δὲν φαίνεται ἀναγκαῖα ἡ διόρθωσις τοῦ Ξανθουδίδου πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ζήνωνος, ἐφ’ ὅσον ὁ Καλομάτης Φραγγιάς ἠδύνατο νὰ εἶχε συνθέσει ἔργον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Τῆνον ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον.

Ἄλλωστε, καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ Κρῆς ποιητῆς συνέταξε τὸ δραματικὸν τοῦ ἔργου κατὰ τὸ λατινικὸν πρότυπον τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis, εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἄγευστος παιδείας—«*δίχως δασκάλου μάθησι*».

Ἀτυχῶς ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦ «Ζήνωνος» ἐμφανίζουσα ἱκανὰ στοιχεῖα τοῦ Δυτ. Κρητικοῦ ιδιώματος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, δὲν ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ προσδιορίσωμεν ἀσφαλῶς τὸν τόπον καταγωγῆς τοῦ συντάκτου αὐτοῦ. Εἰς τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἀναφερόμενος ὁ Ξανθουδίδης¹⁹ παραδέχεται μὲν, ὅτι ὑπάρχουν τινὲς

¹⁴ Στ. Ξανθουδίδου «Διορθωτικὰ εἰς τὰ Κρητικὰ δράματα», περ. «Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. Β’ (1921), σελ. 67.

¹⁵ ‘Ο Κρητικὸς Πόλεμος», ἐκδ. Ἀγαθ. Ξηρουχάκη. Ἐν Τεργέστῃ 1908, σελ. 588, σιχ. 23 - 24.

Τὸν Καλομάτη τὸ Φραγγιά πάλι σοῦ λέγω κεῖνο

δίχως δασκάλου μάθησι πὼς ἔβγαλε τὴ Τῆνο.

¹⁶ Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Στ. Ξανθουδίδου φαίνεται ἀποκλίνων καὶ ὁ Στ. Ἀλεξίου, «Κρητικὴ Ἀνθολογία». Ἡράκλειον 1954, σελ. 134.

¹⁷ Μ. Manoussakas «État présent der Études sur le «Théâtre Crétois» au XVII siècle. Athènes 1952 (Extrait de l’ «Hellenisme Contemporain»), p. 8.

¹⁸ «Κρητικὸς Πόλεμος», ἐνθ’ ἄνωτ., σελ. 566, σιχ. 7.

¹⁹ Στ. Ξανθουδίδου «Διορθωτικὰ εἰς τὰ Κρητικὰ δράματα», ἐνθ’ ἄνωτ., σελ. 67 - 68.

Ρεθύμνιοι ιδιωτισμοὶ—ἀπαντοῦν πάντως περισσότερα τῶν στοιχείων, ἅτινα οὗτος χαρακτηριστικῶς διαπιστώνει—ἅμα δ' ἐρμηνεύει τὸ φαινόμενον τῆς παρουσίας ἀνατολικῶν ιδιωτισμῶν ἐκ τοῦ λόγου «ὅτι ἢ ἐν Χάνδακι κυκλοφορία τοῦ ποιήματος καὶ αἱ ἀπὸ θεάτρου παραστάσεις ἐν αὐτῷ καὶ αἱ κατόπιν ἀντιγραφαὶ θὰ ἐξηφάνισαν καὶ πολλοὺς ἄλλους ιδιωτισμοὺς τῆς Δ. Κρήτης (εἰς ἣν γλωσσικῶς τάσσεται καὶ τὸ Ρέθυμνον), ὅπως συνέβη καὶ εἰς ἄλλα δράματα καὶ δὴ εἰς τὴν ἀναμφισβητήτως ρεθυμνίαν τραγωδίαν Ἐρωφίλην».

Ἐνταῦθα κρίνω σκόπιμον ὅπως σημειώσω τὰ παραλλήλως ἐν τῷ δράματι ἀπαντῶντα στοιχεία τοῦ τε Ἐνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ Κρητικοῦ ιδιώματος.

Ὡς γνωστὸν ²⁰ κύρια γνωρίσματα τοῦ Ἐνατολικοῦ Κρητικοῦ ιδιώματος εἶναι τὰ ἐπόμενα:

α) Ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἐκ συνιζήσεως προελθόντος *ι* (ε, ι) κατόπιν τοῦ *ρ*. Τοῦ φαινομένου περιωρισμένη ἕκτασις ἀπαντᾷ εἰς τὸ κείμενον: *μακρὰ* (Α. 5, Ε. 214, Ε. 336), *μερὰ* (Α. 250, 270, 312). Ἀντιθέτως πλείονα εἶναι τὰ παραδείγματα, καθ' ἃ τὸ φαινόμενον δὲν παρατηρεῖται (γνώρισμα Δυτικοῦ ιδιώματος): *θωριὰ* (Πρ. 169), *πικριᾶς* (Α. 2), *θεριὰ* (Α. 4, 43, 86, 380, Ε. 228, 234, 240), *θεριὸ* (Α. 102, Δ. 73, 120, Ε. 229), *θωριὰ* (Α. 150).

β) Ἡ ἀπουράνωσις τοῦ *σ*. Τοῦ φαινομένου ἀπαντᾷ εὐρεῖα ἕκτασις: *ἄξο* (Γ. 235, Ε. 84), *ἄξῶνεις* (Γ. 257), *ἄξῶση* (Β. 295), *ἄξωμένοι - ἄξωμένους* (Πρ. 177, Γ. 46), *ἀδέξα* (Α. 179), *δεξὸ* (Α. 251), *δεξὰ* (Α. 55), *δροσὰ* (Γ. 141), *δροσὲς* (Α. 77, 79, Γ. 224, Ε. 108, 206), *ἐξουοὰ* (Α. 305, 325, Δ. 222), *ἐξουοᾶς* (Πρ. 70, Β. 372), *ἐξὰ* (Πρ. 170), *ἴσο* (Γ. 33), *ἴσα - ἴσα* (Γ. 120), *περίσοο* (Α. 290, Γ. 345), *περίσοα* (Πρ. 108, Α. 228, Β. 178, 276, 320, 385, Γ. 119, Δ. 35, Ε. 3), *πλήσα* (Πρ. 75, Α. 161, Β. 56, 345, 375, 417, Γ. 355, Ε. 342), *πλούσοος* (Γ. 21), *φορεσὰ* (Β. 245). Παραλλήλως ὅμως ἀπαντοῦν καὶ οἱ τύποι τοῦ Δυτ. ιδιώματος: *ἄξιον-ἄξιο* (Πρ. 61, 147, Γ. 135, 304, Ε. 269), *ἄξιος* (Γ. 354, 369), *ἄξιους* (Ε. 48), *ἄξια* (Α. 55), *ἄξια* (Γ. 2, Δ. 23, 155, Ε. 188), *ἄξιώταιε* (Β. 341), *ἴσιο* (Γ. 29), *πλήσιο* (Δ. 209), *πλούσιος* (Γ. 30, 379), *πλούσιον* (Γ. 29).

γ) Ἡ ἐπίδοσις τῆς χρονικῆς αὐξήσεως. Καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατέστερα εἶναι τὰ στοιχεία τοῦ Ἐνατολικοῦ ιδιώματος. Οὕτως ἔχομεν τοὺς τύπους: *ἦλεγες* (Πρ. 52), *ἦκαμα* (Πρ. 92, Α. 88, 302, Δ. 213), *ἦκα-*

²⁰ Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου «Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ὁμιλουμένης καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ιδιώματος Ἐγ. Βαρβάρου καὶ περιχώρων», περ. «Ἀθηνα», τόμ. 38 (1926), σελ. 139 κέξ., (ἰδίως σελ. 148 - 149).

μες (E. 171, 245), *ἤκαμε* (B. 368, E. 68), *ἤξερε* (Πρ. 170, A. 129), *ἤξευρε* (Γ. 78), *ἤπινα* (Πρ. 194), *ἤμπαινες* (Πρ. 38), *ἤπεσα* (B. 234), *ἤπειρες* (Γ. 165), *ἤπεψε* (Πρ. 117), *ἤφηκα* (Γ. 152), *ἤμνογα* (B. 408), *ἤμνοξε* (Γ. 129), *ἤσφαξε* (Γ. 183), *ἤδεσε* (Δ. 152), *ἤσκυρτε* (Δ. 247), *ἤπροπε* (Γ. 319, E. 190), *ἤζε* (Δ. 385), *ἤφερε* (Πρ. 160, E. 67). Πα-
ραλλήλως ἀπαντοῦν οἱ Δυτικοὶ τύποι: *ἀνασα* (Πρ. 123), *ἀναψε* (Πρ. 129, Γ. 165, E. 328), *ἄφηκα* (B. 365), *ἄκουσες* (Δ. 370), *ἀνοιξε* (E. 351), *ἔδωκα* (Δ. 212), *ἔδωσες* (Δ. 211), *ἔκαμα* (Γ. 162, Δ. 280), *ἔμνοξες* (E. 100), *ἔπεσες* (Πρ. 54).

δ) Ὁ τύπος *τως* τῆς Γεν. Πληθ. τῆς τριτοπροσώπου ἀντωνυμίας (ἀντὶ τοῦ τύπου *τωνε* τῆς Δυτ. Κρήτης). Ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ «Ζήνωνος» ἔχομεν πλείστα παραδείγματα: *ἀκτῖνες τως* (A. 343), *ἀφτιά τως* (Δ. 323), *οἱ δυό τως* (Γ. 234, E. 38), *δοῦκα τως* (Πρ. 68), *γνώμην τως* (B. 107), *τὴν ζωὴν τως* (B. 308), *κεφάλια τως* (Δ. 395), *ὄλοι τως* (Δ. 261), *ὄχθρους τως* (Πρ. 87), *πόδια τως* (Πρ. 88, Γ. 264), *πλούτη τως* (Πρ. 16). Τοῦ Δυτικοῦ ἰδιώματος ἀπαντιᾷ ἀπαξ ὁ τύπος: *παιδιά τωνε* (Δ. 46), παραλλήλως πρὸς τὰ: *κάλη τους* (E. 8), *δόξα τους* (A. 363), *σιήθια τους* (B. 405), *οἱ δυό τους* (Δ. 194), *ὄλοι τους* (B. 102).

ε) Τὰ σύνθετα μετὰ τῆς προθέσεως *ἀνα-* ἀπαντοῦν ὑπὸ τὸν τύπον *ἀνε-* εἰς τὸ Ἐνατολικὸν Κρητικὸν ἰδίωμα. Παραδείγματα ὅμως δὲν ἔχομεν ἐν τῷ «Ζήνωνι». Ἀντιθέτως ὑπάρχουν οἱ τύποι τοῦ Δυτικοῦ ἰδιώματος: *ἀναγαλλιᾶζω - ζει* (Γ. 187, A. 357), *ἀναγαλλιᾶση* (A. 135), *ἀνατριχιῶ* (A. 140, Δ. 166), *ἀνασπάσω* (A. 146), *ἀναγελοῦσι* (Δ. 214), *ἀνακατόμαια* (B. 108), *ἀνακατωμένοι* (E. 153), *ξαναγιαγέρνει* (E. 152), *ξαναγιάγερνα* (Δ. 379), *ξαναρχίσου* (E. 143), *ξαναχορεύουσι* (Διδασκ., E. 143).

ς) Ἡ κατάληξις *-θηκα -θηκες...* τοῦ Παθητικοῦ Ἄοριστου τῆς Ἐνατολικῆς Κρήτης εἶναι μᾶλλον περιωρισμένη ἐν τῷ «Ζήνωνι», συγκριτικῶς πρὸς τοὺς τύπους τῶν καταλήξεων *-θην · θης...* τοῦ Δυτικοῦ ἰδιώματος. Οὕτως ἔχομεν: *ιφάνηκες* (A. 198), *ἐχάθηκε* (Γ. 134, 176, 181, 295, E. 175), *ἐχάθηκατε* (B. 194), *εἰσάθηκε* (B. 375), *ἐκατασιάθηκες* (B. 362), *ἐθυμώθηκε* (E. 238), *ἐγεννηθῆκα* (E. 59), *ἐθαμπώθηκε* (Δ. 295), *ἐτυφλώθηκες* (Δ. 308), *ἐσωθῆκα* (E. 159), *ἀναθραφῆκα* (E. 60), *ἐοβήστηκε* (Δ. 9), *ἀνέβηκε* (Δ. 294), *ἐδέκτηκες* (B. 197), Ἄλλὰ: *ἐχάθη* (B. 50, 204, 235, 356, Γ. 184, Δ. 9, 148), *ἐχάθης* (Δ. 130, E. 123), *ἐχάθησα* (E. 192), *εἰσάθη* (B. 236, 367), *ἠμαράθη* (B. 368), *ἠμαράθης* (E. 124), *ἐπαιέθης* (Γ. 113), *ἐδέθης* (Γ. 114), *ἐθυμώθη* (Γ. 129), *ἐφανερώθη* (E. 23), *ἐξερορίζωθη* (E. 24), *ἐλειώθη* (E. 87), *ἐοβήση* (Γ. 134, 183, 309).

ζ) Ἡ κατάληξις *-ουσι* τοῦ γ' πληθ. προσ. τῆς Ὀριστ. Ἐνεστ.

(γνώρισμα τοῦ Δυτικοῦ ἰδιώματος μᾶλλον) ἐπικρατεῖ τῆς καταλήξεως - ουν (τοῦ Ἀνατολικοῦ ἰδιώματος), κατ' ἀναλογίαν δύο τρίτων. Παρὰ τοὺς τύπους δηλαδή: *ὀνοματίζουσι* (Πρ. 9), *κράζουσι* (Α. 11), *σκοροποῦσι* (Πρ. 12), *λέγουσι* (Α. 207), *τρέμουσι* (Β. 138), *φέρουσι* (Διδασκ. Β. 211), *βγαίνουσι* (Διδασκ. Γ. 96), *γροικοῦσι* (Γ. 299), *δένουσι* (Δ. 55), *φυλάγουσι* (Δ. 211), *φυροῦσι* (Ε. 233), *σκοιῶνουσι* (Διδασκ. Ε. 292)²¹, ἀπαντοῦν οἱ τύποι: *ὀνομάζου* (Πρ. 5), *ξεσπαθῶνουσιν* (Διδασκ. Α. 182), *λουλουδίζου* (Β. 37), *πιάνουσιν* (Διδασκ. Γ. 96), *τρέμου* (Γ. 290), *παίρου* (Διδασκ. Δ. 188), *σβήνου* (Ε. 259), *καρτεροῦ* (Ε. 342)²².

η) Εἰς τὸ Δυτικὸν ἰδίωμα ὀφείλονται προσέτι οἱ τύποι: *χάμαι* (Α. 3, Διδασκ. Α. 178, Γ. 136), *δούδη* (Β. 28), παρὰ τοὺς τύπους: *δίδει* (Β. 310, Γ. 321, Δ. 43), *δίδεις* (Β. 217).

ΜΕΤΡΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ Κρητικὴ τραγωδία κατὰ τὰ διαλογικὰ αὐτῆς μέρη ἔχει γραφῆ εἰς 15σύλλαβον στίχον κατὰ διστίχους ὁμοιοκαταλήκτους στροφάς²³. Ὁ στίχος οὗτος ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα καὶ τῶν δημοδεστέρων κειμένων τῆς βυζαντινῆς γραμματείας τῶν τελευταίων αἰώνων, ἀλλὰ καὶ τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἔνθα μάλιστα διὰ τῆς προσθήκης τῆς ὁμοιοκαταληξίας²⁴ ἀπικτᾷ ἰδιαιτερον τόνον.

Ἐπὶ ἔποψιν τεχνικὴν κρινόμενοι οἱ 15σύλλαβοι ἱαμβικὸὶ στίχοι

²¹) Τύποι ρημ. ληγόντων κατὰ τὸ γ' πληθ. πρόσ. ἐνεστ. εἰς - ο υ σ ι , ἀπαντοῦν εἰς τοὺς στίχους: Πρ. 15, 19, 73, 74, 109—Α. 33, 63, 64, 65, 73, 74, 119, 133, 157, 158, 165, 166, 200, 207, 230, 239, 265, 266, 277, 278, 286, 320, 359, 360—Β. 3, 4, 40, 102, 104, 136, 139, 140, 248, 251, 269, 297, 325, 351, 352, 361, 415, 419, 420—Γ. 96, 138, 180, 300, 315, 323, 384—Δ. 37, 52, 55, 56, 95, 177, 216, 260, 322, 323, 338, 339, 387, 394—Ε. 50, 158, 186, 198, 232, 234, 262, 305, 306, 373, 374.

²²) Τύποι ρημ. ληγόντων κατὰ τὸ γ' πληθ. πρόσ. ὀριστ. ἐνεστ. εἰς - ο υ ν ἀπαντοῦν εἰς τοὺς στίχους: Πρ. 5, 6, 80, 110, 115, 116—Α. 139, 140, 159, 160, 167, 176, 182, 223, 224, 266, 359—Β. 6, 140, 179, 270, 302, 395, 396, 440.—Γ. 96, 315, 316—Δ. 56, 188, 358, 359—Ε. 260, 340, 358.

²³) Ἡ λ. Β ο υ τ ι ε ρ ῖ δ η «Νεοελληνικὴ Στιχομετρικὴ». Ἐν Ἀθήναις 1929, σελ. 172.

²⁴) Περὶ ὁμοιοκαταληξίας ἰδ. Στ. Ξανθοῦ διδου «Βιτσέντζου Κορνάρου: Ἐρωτόκριτος» Ἐκδόσις κριτικὴ. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης [1916, σελ. CLXXX (μετὰ βιβλιογραφίας). Ἡ λ. Β ο υ τ ι ε ρ ῖ δ η «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Τόμ. Α'. Ἀθήναι 1924, σελ. 53-57.— Ν. Βέη «Παλαμικά», περ. «Νέα Ἐστία», τόμ. ΙΔ', τευχ. 397 (Χριστοῦγ. 1943), σελ. 46-48 (μετὰ τῆς αὐτόθι βιβλιογραφίας).

τοῦ «Ζήνωνος»—παρὰ τὰς ἐν αὐτοῖς χασμωδίας²⁵—ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς ἦτο περὶ τὴν στιχουργίαν ἀρχαῖοντος ἱκανός.

Σημειοῦνται βεβαίως ἐν τῷ δράματι τρεῖς ὑπέρμετροι καὶ δύο βραχύτεροι στίχοι :

Ἄλεξανδρος γῆ ὁ Ἡρακλῆς, ποιός εἶχε τὴ δύναμί σου ; (Πρ. 44).

ARM. Παιδί μου, Βασιλίσκο μου.

BAS. Ω κύρι!

ARM. Τρέμονσι μέσα τὰ σωθικά μου (B. 361).

ΑΣΚΙΑ. Στὴν ἄβυσσο.

ΛΟΓΓ. Ἄβυσσος, ἄνοιξε, δέξου τὸ δουλευτή σου (E. 285).

ΚΑΣΤ. Ἀρμάκιος.

ΟΥΡΒ. Τοῦ βασιλιοῦ ὁ φθόνος (Γ. 301).

ΠΕΛ. Ἰησοῦ Ἰησοῦ, Θεέ μου! (Δ. 145).

Οἱ πλείονες ὅμως τούτων εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκατασταθοῦν. Οὕτω ὁ στίχ. B. 361 ἀποβαίνει ὁμαλὸς ἂν παραλείπωμεν τὰς λέξεις «Βασιλίσκο μου» τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου. Ἄλλωστε τοῦτο εἶναι πιστότερον πρὸς τὸ λατ. πρότυπον.

ARM. O! Nate.

BAS. O! Pater.

ARM. Tremuere viscera... (II 356 - 7)

Ἐο στίχ. Γ. 301 ἐθεραπεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐπαναλαβόντος ἐν τῷ α'. ἡμιστ. τὴν λέξιν «Ἀρμάκιος». Ἄλλὰ καὶ οἱ στίχοι Πρ. 44 καὶ E. 285 εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθοῦν μετρικῶς, ἂν ἐκ τοῦ πρώτου ἐξοβελίσωμεν τὴν λέξιν «ποιός», καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ἀπαλείψωμεν τὸ ε τῆς λέξεως «ἄβυσσος».

Ὡς πρὸς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι γενικῶς ἐπιτυγχάνει ὁ Κρῆς ποιητὴς. Οὕτω, ἂν ἐξαίρεσωμεν τὰ σφάλματα στίχων τινων, ἅτινα εὐκόλως κατωτέρω θεραπεύονται, ὀφειλόμενα πιθανὸν εἰς τὸν ἀντιγραφέα τοῦ δράματος, ὀλίγοι ἀπομένουν ἀτελεῖς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν στίχοι²⁶.

²⁵) Ἰδ. Ἡ λ. Βουτιεριδίδη «Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ», ἐνθ' ἄν., σελ. 141 κέξ.

²⁶) Πρ. 7 - 8, 55 - 56, 111 - 112, 165 - 166 — Α. 17 - 18, 19 - 20, 121 - 122, 135 - 136, 139 - 140, 217 - 218, 251 - 252, 253 - 254, 281 - 282, 337 - 338 — Β. 125 - 126—Γ. 5 - 6, 71 - 72, 189 - 190—Δ. 191 - 192—Ε. 91 - 92, 107 - 108, 241 - 242, 273 - 274, 291 - 292.

Πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἄς ληφθῶν ὑπ' ὄψιν αἱ ἐπόμεναι διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ «Ζήνωνος»:

- Πρ. 103 cod.: κυριεύση—Γραπτ. κυριέψη²⁷.
 Πρ. 123 cod.: καρδιάν του—Γραπτ. καρδιά του²⁸.
 Α. 267 cod.: ἄνθη—Γραπτ. ἄθη²⁹.
 Β. 48 cod.: λογιάσης—Γραπτ. λογιάζης³⁰.
 Δ. 341 cod.: ἀρμάτων—Γραπτ. ἀρμάτω³¹.
 Δ. 396 cod.: πρόσταγμάν του—Γραπτ. πρόσταγμα του³².
 Ε. 146 cod.: ἀνδρειάν του—Γραπτ. ἀνδρεία του³³.
 Ε. 162 cod.: πίκρα—Γραπτ. πρίκα³⁴.
 Ε. 335 cod.: οἶνον—Γραπτ. οἶνο³⁵.
 Ε. 347 cod.: μπόρεσί μου—Γραπτ. μπόρεσί μου³⁶.

*Ιδιαιτέραν σημασίαν ὑπὸ ἔποψιν μειρικῆς ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὸ κοινῶς λεγόμενον, ὅτι δηλαδὴ ἡ ποιητικὴ παραγωγὴ τῆς Κρήτης ἔχει γραφῆ εἰς 15σύλλαβον στίχον, ἑξαιρέσει τῆς «Βοσκοπούλλας» καὶ τῶν χορικῶν τῆς «Ἐρωφίλης», συντεθειμένων εἰς

- ²⁷⁾ Μ' ὄλον ἐτοῦτο, ξεύρετε, ἄλλος θὰ κυριέψη
καὶ ἡ Πόλις ὅκ τες ταραχές, πῶχει, νὰ σιγανέψη (Πρ. 103 - 104).
- ²⁸⁾ Ἐγὼ ἀπὸ μικρὸ παιδί ἀναψα τὴν καρδιά του
ὡς σκληροκάροη καὶ ἄπονο καίγω τὰ σωθικά του (Πρ. 123 - 124)
- ²⁹⁾ Γι' αὐτός τῆς νύττης μου ἔχασα τὰ πλιὰ καλύτερα ἄθη
καὶ ἐγέρασα στῆς βασιλειᾶς τὰ βάσανα καὶ πάθη (Α. 267 - 268).
- *Επίσης: Β. 39. cod.: ἄνθη — Γραπτ. ἄθη:
μὲ τὰ μυρισμένα τ' ἄθη
νὰ σοῦ βγάλον αὐτὰ τὰ πάθη (Β. 39, 42).
- ³⁰⁾ Γιὰ νὰ κλαῖς ν' ἀναστενάξης
Πρίκα μπλιό του μὴ λογιάζης (Β. 45, 48).
- ³¹⁾ Χαῖρε, ἡγεμὼν ἀξιώτατε, χαῖρε, Ἄρη τῶν ἀρμάτω
ὁπού ἴσαι φόβος καὶ πληγὴ δ'χθρῶ σου εἰς τὸ φουσοῦτο (Β. 341 - 342).
- ³²⁾ Ἐπάρτε τους τὸ λοιπὸ καὶ ὡς εἶν' τὸ πρόσταγμα του
κόψετε τὰ κεφάλια τους, γὰ νὰ χαρῆ ἡ καρδιά του (Δ. 396 397).
- ³³⁾ Πῶς τὸ κρασί τὸν ἄθρωπο βγάνει ὅκ τὰ λογικά του!
*Ο Καῖσαρ, βλέπω, ἐμέθυσε, κ' ἔχασε τὴν ἀνδρειά του (Ε. 145-146)
- ³⁴⁾ Ζήνων σκληρὸ, ἔσωθῆκα
τῶν ὄρφανῶ τὴν πρίκα (Ε. 159, 162).
- ³⁵⁾ Ἐέρασε, ἃ δὲν ἐξέρασε, ξέρασε τόσον οἶνο,
γιατι μακρὰ ἀπὸ λόγου σου νὰ πάγω δὲ σ' ἀφίνω (Ε. 335 - 336)
- ³⁶⁾ Οἰμέ, καὶ ποῦ ἴναι οἱ δόξες μου καὶ ποῦ ἴναι ἡ μπόρεσί μου
οἱ φίλοι μου μ' ἀφήσασι, μ' ἐπιάσασι οἱ γιοχθροί μου (Ε. 347 - 348).

11συλλάβους στίχους, και ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» ἐχρησιμοποίησε καὶ ἄλλους, πλὴν τοῦ 15συλλάβου, στίχους. Εἰδικώτερον μάλιστα παρατηροῦμεν, ὅτι, ἐν τῷ Κρητικῷ δράματι, ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς αὐτοῦ εἰσήγαγε τὸν 7σύλλαβον, τὸν 8σύλλαβον καὶ τὸν 11σύλλαβον (εἰς διαφόρους μορφὰς στροφῶν), οἵτινες καλύπτουν τὰ ἄσματα τοῦ Μουσικοῦ (B. 17 - 24, 37 - 54, 61 - 74, 77 - 78), τὸν χορὸν τῶν Παίδων (B. 155 - 160), τὸν χορὸν τῶν Ἀγγέλων (Δ. 75 - 102), καὶ τοὺς λόγους τοῦ Ἀγγέλου (E. 159 - 172).

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὰ ἐν λόγω χωρία ἀποτελοῦν τὰ σημεῖα, καθ' ἃ κυρίως ἀφίσταται τοῦ προτύπου του ὁ Κρῆς ποιητὴς. Οὕτω τὰ ἄσματα τοῦ Μουσικοῦ δὲν ἀπαντοῦν ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ τοῦ Simonis, γράφοντος ἁπλῶς πρὸς ὑπόδειξιν τῆς διδασκαλίας: *canitur, musicus iter laeta canit*. Τὸ ἄσμα τοῦ χοροῦ τῶν Παίδων ἀποτελεῖ ἀνάπτυξιν ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ τῆς ἐν τῷ λατινικῷ δράματι ἱκετευτικῆς ἐπικλήσεως: *Miserere, princeps*. Ὁ χορὸς τῶν Ἀγγέλων εἶναι ἐλευθεριωτάτη ἀνάπτυξις τοῦ ἀντιστοίχου κειμένου τοῦ Ἄγγου Ἰησοῦίτου, παρ' οὗ ὁ Ἕλλην συγγραφεὺς ἔλαβε μόνον τὴν κεντρικὴν τοῦ θέματος ἰδέαν. Οἱ λόγοι τοῦ Ἀγγέλου τέλος, ἐν τῇ E. πρᾶξει τοῦ «Ζήνωνος», ἀποτελοῦν προσθήκην εἰς τὸ δράμα τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν δὲν φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς συνέθεσε τὰ μέρη ταῦτα τῆς τραγωδίας του μιμούμενος ἀντίστοιχα Ἰταλικά ἄσματα τῆς ἐποχῆς του ἢ πάντως ἐπόμενος εἰς τὰ τότε διαδεδομένα Ἰταλικά στιχουργικὰ συστήματα, μάλιστα διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν 11συλλάβων καὶ 7συλλάβων στίχων.

Τροχαϊκοὺς ὀκτασυλλάβους⁸⁷ στίχους ἔχομεν μόνον⁸⁸ εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Μουσικοῦ (B. 37 - 54). Συντίθενται δ' εἰς ἐξαστίχους στροφὰς μὲ τὴν ἀκόλουθον ὁμοιοκαταληξίαν: - - αββα, - - γδδγ, - - εζζε.

Ἐνδεκασύλλαβοι⁸⁹ στίχοι ἀπαντοῦν κυρίως μὲν εἰς τὸν χορὸν τῶν Ἀγγέλων (Δ. 91 - 102), ἐνθ' ἀπαρτίζουσι τετραστίχους στροφὰς μὲ ὁμοιοκαταληκτικὴν μορφήν: αββα⁹⁰.

Ἀκριβῶς δὲ πρὸς ἀπικατάστασιν τοῦ στροφικοῦ τούτου εἴδους πρέπει καὶ ὁ στίχ. Δ. 98:

Τὸ χαῖρε οἱ Ἀγγέλοι νὰ σοῦ ποῦσι

⁸⁷) Ἰδ. Ἡ λ. Βουτιεριδῆ «Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ», ἐνθ' ἀν., σελ. 216 κέξ.

⁸⁸) Ὁ στίχος Δ. 83 («*Θυμὸ πολὺ καὶ φοβέρα*») φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶναι ὑπέρμετρος, ἐν τῇ θέσει 7συλλάβου.

⁸⁹) Ἰδ. Ἡ λ. Βουτιεριδῆ, ἐνθ' ἀν., σελ. 90 κέξ., 223 κέξ.

⁹⁰) Ἡ λ. Βουτιεριδῆ, ἐνθ' ἀν., σελ. 173.

ν' ἀνακθῆ εἰς τὸν «πρῶτον Ἄγγελον», διὰ τὴν συμπληρωθῆ τὸ τετράστιχον (στίχ. 95 - 98)⁴¹.

Οἱ ἑνδεκασύλλαβοι στίχοι τοῦ «Ζήνωνος», εἰς μέτρον ἰαμβικόν, τηροῦν κατὰ κανόνα τὸν τονισμὸν τῆς 6 συλλαβῆς (ἢ ἐν ἐναντία περιπτώσει τονίζονται ἐπὶ τῶν: 4 - 8 - 10 συλλαβῶν): σπανίως δ' ἐμφανίζουσι ἀτόνους συλλαβὰς πλείονας τῶν τριῶν :

Εἰς τὸ δικασίηριον θὰ σὲ πάγη. (Δ. 86).

Τοῦ κόσμου τοῦ πολυτυραννισμένου (Δ. 100).

Οἱ ἑπτασύλλαβοι⁴² στίχοι ἀπαντοῦν πάντοτε ἐν συνδυασμῶ πρὸς τοὺς 11σύλλαβους, μὲ διαφόρους ὁμοιοκαταληκτικὰς μορφάς. Οὕτω εἰς τὸ ῥῆμα τοῦ Μουσικοῦ (B. 17 - 24) ἔχομεν τὴν ἐπομένην ὁμοιοκαταληξίαν: αββαγγδδ. Εἰς ἀνάλογον δὲ στροφικὸν σύστημα ἔχουν συντεθῆ καὶ οἱ λόγοι τοῦ Ἄγγελου (E. 159 - 172): αββαγγ - αββαγγδδ. Ἄλλοτε πάλιν οἱ στίχοι ἀπαρτίζουσι διστίχους ὁμοιοκαταληκτικὰς στροφάς: αα - ββ - γγ (B. 77 - 78, B. 157 - 160, Δ. 75 - 82): ἐνίοτε δὲ ἢ ὁμοιοκαταληξία αὐτῶν εἶναι ἔλευθέρω (B. 61 - 74).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ποιητὴν τῆς Κρητικῆς τραγωδίας, ὁ χρόνος συνθέσεως ταύτης δύναται ἀκριβέστερον καὶ ἀσφαλέστερον νὰ προσδιορισθῆ.

Τὸ λατινικὸν κείμενον τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis, ὅπερ ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρότυπον τοῦ «Ζήνωνος», ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ τῷ 1648. Ἄρα τὸ ἔτος τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς terminus post quem εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος.

Διὰ τοῦ προλόγου τῆς πρώτης ἐκδόσεως⁴³ τοῦ λατινικοῦ ἔργου καθ-

⁴¹⁾ *Στὸν ἔμπυρον οὐρανὸν σὲ καρτεροῦσι
οἱ μάρτυρες, ἀπίεις μαρτυρήσης,
γὰρ τὸ Χριστὸ τὸ αἷμα σου νὰ χύσης.
Τὸ χαῖρεσ οἱ Ἄγγελοι νὰ σοῦ ποῦσι.* (Δ. 95 - 98).

⁴²⁾ Ἴδ. Ἡ λ. Βουτιεριίδη, ἔνθ. ἀν., σελ. 214.

Οἱ στίχοι B. 61 - 63 τῆς ἐκδ. Σάθα :

*ὦ Τύχη ἀσβολωμένη
ὀποῦ σηκώνεις
τὸν ἄνθρωπον σὲ δόξες*

ἐν τῷ γγφ. φέρονται ὡς δύο — μὲ τὸν πρῶτον 11σύλλαβον, καὶ τὸν δεῦτερον 7σύλλαβον. Ὅπωςδήποτε ὁ ἐπόμενος εἰς αὐτοὺς στίχος (B. 64):

καὶ σὰ θεὸς πάλι

εἶναι 5σύλλαβος.

⁴³⁾ Ἴδ. κατωτέρω.

ίσταται γνωστόν, ὅτι ὁ «Zeno» ὑπῆρξε τραγωδία «Romae, Neapoli, Hispali, Audomari et alibi saepius cum plausu exhibita». Δὲν γνωρίζομεν λοιπὸν κατὰ πόσον τὸ ἐν λόγῳ ἔργον ἐδιδάχθη πρὸ τῆς ἐκδόσεώς του καὶ ἐν Κρήτῃ. Πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ὁ Κρής ποιητῆς ἐδραματούργησε τὸ τέλος τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν ἔντυπον ἔκδοσιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, τοῦλάχιστον ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν σημειώσεων «διδασκαλίας», αἵτινες πολλαχοῦ σχεδὸν κατὰ λέξιν μεταφράσθησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ⁴⁴. Π. χ. :

α) *Lugubre sonat tuba. Conversa scena omnia nigrescunt*
(I. 30, 32).

Τότες σημαίνουν τὰ ὄργανα θλιβερὰ καὶ μαυρίζει ἡ σένα (Α. 37).

β) *Redit ad magum* (I. 164).

Τότες γυρίζει πρὸς τὸ μάγο (Α. 147).

γ) *Exiit regis ornamentis Basiliscus et induitur veste clericali* (I. 284).

Τότες τοῦ βγάνουσι τὴν στολὴν καὶ τοῦ φέρουσιν τὸ ράσο (Α. 287).

δ) *Pelagius manet in extasi* (IV. 132).

Τότες ἔμεινε ὁ Πελάγιος εἰς ἔκστασι... (Δ. 102).

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ «Ζήνωνος», ὁ Ἄρης ἐπαιρούμενος ἐπὶ τῇ δυνάμει του μνημονεύει τοῦ ἠρωϊκῶς πεσόντος ὑπερασπιστοῦ τοῦ Χάνδακος Κατερῆ Κορνάρου, ὃν καὶ ἔξυμνεῖ διὰ τῶν στίχων (Πρ. στίχ. 35 κ. ἑξ.):

Ποῦ 'σαι τῆς Κρήτης καύχημα, ἄμαχε ἡγεμόνα,
ποῦ στολισμένος βρίσκεσαι τῆς Κύπρος τὴν κορώνα;
Ποῦ 'σαι, Κορνήλιε Κατερῆν, τῶν πολεμάρχῳ ἡ δόξα,
ποῦ ἡμπαίνες ἀντήρητα εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ τόξα
καὶ ἐβάστας τὸ κονιάρι μου, κ' ἐπλήγωνες τς' ὀχθρούς σου
καὶ τὴν πατριίδα τοῦ Διὸς πάντα ἔβανες 'ς τὸ νοῦ σου
νὰ βγάλης ὄκ τς' Ἀγαρηνοῦς, τὸ αἷμα σου νὰ χύσης,
τῶν Κορητικῶν τὴ λευτεριά νὰ δώσης, νὰ χαρίσης;

Ἐπόθανες, ἀθάνατε, καὶ πάλι ἀποθαμένος
δὲν ἔπεσες, μόνο 'στεκες, ὡς ἦσου ἀρματομέμος.

Ἐπὶ τῆς Κατερῆς Κορνάρου ἐφρονεύθη τὴν 1 Μαΐου 1669, δηλαδὴ ὀλί-

⁴⁴) Περιπτώσεις ἀπλουστεύσεως σκηνικοῦ διακόσμου, πιθανώτατα διὰ λόγους τεχνικούς, ἴδ. κατωτέρω, ἐν ᾧ κεφ. ἐξετάζεται ἡ Ἑλλην. διασκευὴ ὑπὸ ἑποψιν λογοτεχνικήν.

γους μῆνας πρὸ τῆς παραδόσεως τοῦ Χάνδακος εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐπομένως ἡ ἡμερομηνία αὕτη ἠδύνατο νὰ τεθῆ ὡς *terminus post quem* εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ δράματος.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Συγγραφεὺς κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀγωνίας θὰ εἶχε τὴν ἄνεσιν καὶ διάθεσιν νὰ συνθέτῃ δράματα, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ μὲν δράμα εἶχε στιχογραφήθῃ πρότερον, ὁ δὲ πρόλογος διεσκευάσθη μᾶλλον ἢ κατ' ὄλοκληρίαν τότε τὸ πρῶτον συνετέθη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡρωικοῦ στρατηγοῦ, ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θλιβεροῦ συμβάντος, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ἡ θερμότης τῶν λόγων, δι' ὧν ἐξυμνεῖται ὁ γενναῖος πρόμαχος⁴⁵.

Ἄλλωστε ἡ μετὰ τὴν παρέκβασιν τῶν εἰς τὸν Κατερῆν Κορνάρων ἀναφερομένων στίχων δῆλωσις τοῦ Ἄρεως περὶ ἐπανόδου εἰς τὴν Ἑξαρσιν τῆς δυνάμεώς του (Πρ. στιχ. 81 - 82):

*Μὰ ἄς γυρίσω ὡς ἄρχισα νὰ πῶ τῇ δυνάμει μου,
νὰ δῆτε, νὰ γροικήσετε πόσ' εἶναι ἡ μπόρεσί μου,*

ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ εἰς τὸν ἡρωϊκῶς πεσόντα μαχητὴν ἀναφερόμενοι στίχοι εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη, «κατὰ τινα τῶν ἀπὸ θεάτρου τοῦ Χάνδακος παραστάσεων».

Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω καὶ μὴ ἔχοντες ἄλλα στοιχεῖα, ἵνα προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον τὸ *terminus ante quem*, κατ' ἀνάγκην θέτομεν τοῦτο εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος, ἦτοι τῷ 1669.

Τὸ χρονικὸν ὅμως πεδῖον (1648 - 1669) συνθέσεως τοῦ ἔργου δύναται νὰ περιορισθῆ πως, ἂν δεχθῶμεν ὅτι μέχρις οὗτου ὁ «Ζενο», ἐκ τῆς ἐντύπου ἐκδόσεώς του, γενομένης τῷ 1648, δισδοθῆ ἐν Κρήτῃ παρῆλθε χρονικόν τι διάστημα, ὅπερ καὶ δι' ἄλλα ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας παρατηρήθη⁴⁶.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Τὸ κείμενον τοῦ Κρητικοῦ δράματος σώζεται εἰς ἓν μόνον χειρόγραφον ἀνήκον εἰς τὴν Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην. Ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ γνωστοῦ Νανιανοῦ κώδικος (Marc. gr. cl. XI cod. XIX <=collocazione 1394> φύλλ. 117 - 145) τοῦ περιέχοντος καὶ ἄλλα ἔργα τῆς

⁴⁵) Ἰδ. καὶ Στ. Ξανθοῦ διδου «Διορθωτικὰ εἰς τὰ Κρητικὰ δράματα», ἐνθ' ἀν., σελ. 67.

⁴⁶) Ἰδ. Γ. Θ. Ζῶρα «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θουσίας τοῦ Ἀβραάμ», ἐνθ' ἀν., σελ. 108.

Κρητικής λογοτεχνίας, περιγραφέντος δὲ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Mingarelli⁴⁷ καὶ προσφάτως ὑπὸ τοῦ Morgan⁴⁸.

Ἐκ τοῦ Νανιανοῦ κώδικος ἐξεδόθη ἡ τραγωδία ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐν Βενετία τὸ πρῶτον (1878)⁴⁹, περιελήφθη δ' εἶτα ἐν τῇ ὑπὸ τίτλον «Κρητικὸν Θέατρον»⁵⁰ συλλογῇ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων.

Τὸ περιέχον ὅμως τὸν «Ζήνωνα» χειρόγραφον, ἀντίγραφον πιθανώτατα ἄλλου παλαιότερου, παρουσιάζει πολλὰ χωρία νοσοῦντα, ὧν τινων τὴν θεραπείαν ἐπεχείρησεν ἤδη ὁ Ἐκδότης εἰσαγωγῶν ἐπιτυχεῖς διορθώσεις, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου, καίτοι παρέλιπε νὰ μνημονεύσῃ τὰς ἐκάστοτε παρατηρουμένας παραλλαγὰς τοῦ γγφ., μὴ ἀποβλέπων εἰς «κριτικὴν» ἔκδοσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῆς τραγωδίας.

Ἴδου χαρακτηριστικὰ παραδείγματα διορθώσεων τοῦ Σάθα:

A. 229 cod: *ὄντας σὲ δοῦσι*—Σάθ: *ὄντας ἐδοῦσι*⁵¹.

B 379 cod: *νοῦς ὁκ τὸ οὔρανου τὸ χέρι*—Σάθ: *νοῦς τοῦ ραννου τὸ χέρι*⁵².

Δ. 115 cod: *ὁ λύκος τς ἀναστεναγμοὺς δὲν παύει οὐδὲ μοῦ τάσσο*
Σάθ: *ὁ λύκος τς ἀναστεναγμοὺς δὲν παύει οὐδὲ μ' αὐτάσσο*

E. 223 cod: *Γιατὶ τ' ἀστροπελέκια του δὲ ρίχνεις νὰ μὲ κάψῃ.*
(ὁ Λογγίνος μονολογῶν ἔννοεῖ τὸν οὐρανόν).

Σάθ: *Γιατὶ τ' ἀστροπελέκια του δὲ ρίχνει νὰ μὲ κάψῃ*

ὅπερ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸν ἐπόμενον στίχον:

Κι ἀπείτις στάκτη κάμη με τῇ μάνιτα νὰ πάψῃ;

Ἐν τούτοις ὑπάρχουν καὶ εὐάριθμα χωρία κακῶς ἐκδεδομένα, εἴτε

⁴⁷) A. Mingarelli «Graeci codices manuscripti apud Nanios Patricios Venetos asservati». Bononiae 1784, σελ. 176 - 177. Ἴδ. καὶ Κ. Σάθα «Κρητικὸν Θέατρον», ἔνθ' ἀν., σελ. ιβ' - ιδ'.

⁴⁸) G. Morgan «Three Cretan manuscripts», περ. «Κρητικὸ Χρονικόν», τόμ. Η' (1954), σελ. 61 κέξ.

⁴⁹) «Ὁ Ζήνων, παλαιὰ τραγωδία, νῦν πρῶτον ἐκδιδομένη ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης» ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα. Ἐν Βενετία (τύπος Φοίνικος) 1878 [Σχ. 8ον, σελ. 102].

⁵⁰) Κ. Ν. Σάθα «Κρητικὸν Θέατρον», ἔνθ' ἀν., σελ. 1 - 102. Τὸ κείμενον τῆς πρώτης ἐκδόσεως εἶναι ἀπολύτως ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς δευτέρας.

⁵¹) Ὁ Στ. Ξανθοῦδίδης («Διορθωτικά...» ἔνθ' ἀν., σελ. 68) διορθώνει:
ὄντα σὲ δοῦσι . . . <ξ> τὸ πρόσωπό σου.

Τὸ ἀντικείμενον ὅμως ὑπάρχει: «*Τὸ πρόσωπό σου*». Ἐπομένως τὸ σὲ περιττόν, ὡς καὶ ἡ πρόθεσις ξ (ὀκ).

⁵²) Ἡ διόρθωσις αὕτη ἐνισχύεται περισσότερο καὶ ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ χωρίου τοῦ προτύπου τῆς τραγωδίας (II, 363): Dura Zenonis manus.

λόγῳ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τοῦ χγφ. ὑπὸ τοῦ Σάθα⁵³, εἴτε λόγῳ ἀνεπιτυχοῦς διορθώσεως αὐτοῦ. Ἡ αἰτία ἄλλωστε τῆς ἐνιαχοῦ παρατηρουμένης διαφορᾶς τοῦ κειμένου τῆς ἐκδόσεως Σάθα ἀπὸ τοῦ χγφ. τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ, ἐφ' ὅσον ἡ ἐκδοσις Σάθα στερεῖται κριτικοῦ ὑπομνήματος⁵⁴.

Καταχωρίζω χαρακτηριστικῶς κατωτέρω χωρία τοῦ χγφ. κακῶς ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐκδεδομένα, ἅτινα δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν οἱ κατὰ καιροῦς προτεινάντες διορθώσεις εἰς τὴν ἐκδοσιν Σάθα:

Πρ. 162. cod: *ποῦθε ὀδεύγει* — Σάθ: *ποῦ ὀδεύγει*.

B. 69. cod: *καὶ ὄντα* — Σάθ: *ἢ ὄντα*.

B. 233. cod: *καὶ αὐτόνο πρέπει σου* — Σάθ: *καὶ αὐτὸ ναι
πρέπει σου*⁵⁵.

Γ. 33. cod: *τὸν ἴσο πάλι κ' ἐβλαβῆ* — Σάθ: *τὸν ἴσο πάλι
κι ἄβλαβῆ*.

Γ. 100. cod: *τὲς πονηριὲς* — Σάθ: *τὲς πανουργιὲς*.

Δ. 365. cod: *πρίχου ἀπὸ μᾶς* — Σάθ: *πρίν ἀπὸ μᾶς*.

Δ. 388. cod: *ὃ πολλὰ κακορρίζικοι πολῖτες*. Σάθ: *ὃ πολλὰ
καλορρίζικοι*.

Δ. 395. cod: *τὰ κεφάλια τως* — Σάθ: *τὰ κεφάλια τους*.

E. 171. cod: *ἦκαμες* — Σάθ: *ἔκαμες*.

Εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐκδοσιν τοῦ Σάθα ἀναφέρονται ἱκανοὶ διορθώσεις δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ τῶν Κρητῶν ἐπιστημόνων Στ. Ξανθουδίδου, Στ. Δεινάκη, Ἐμμ. Κριαρᾶ, Γ. Κουρμούλη⁵⁶, τελευταίως δὲ καὶ ὑπὸ

⁵³) Ὁ Ξανθουδίδης («Διορθωτικά...» ἐνθ' ἄν., σελ. 70) παρατηρεῖ, ὅτι «πολλαχοῦ τῶν δραμάτων ὁ Σάθας ὅπου δὲν ἐνόει τὸ κείμενον ἐθεράπευε τὸ χωρίον διὰ προσθήκης ἀποσιωπητικῶν...».

⁵⁴) Ἴδε κρίσιν δι' ἀνάλογον τρόπον ἐργασίας ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐκδόσεως τοῦ ποιμενικοῦ δράματος ὁ «Γύπσις», εἰς: Ἐμμ. Κριαρᾶ «Γύπσις». Athen 1940, (Texte und Forschungen zur Byzantinisch - Neugriechischen Philologie, No 39), σελ. 134.

⁵⁵) Ὁ Στ. Ἀλεξίου («Κρητικὴ Ἀνθολογία». Ἡράκλειον 1954, σελ. 175) διορθώνει:

Καὶ αὐτὸ ναι πρέπει σου...

μὴ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενον τοῦ χγφ. Ἄλλωστε ὁ τύπος τῆς ἀντωνυμίας «αὐτόνο» ἀπαντᾷ πολλάκις ἐν τῷ «Ζήνωνι» (Πρ. 111, Α. 37, Β. 56, 88, 90, 217, Γ. 75, 97, Δ. 159, 184, Ε. 201 κ. ἄλλ.).

⁵⁶) Στ. Ξανθουδίδου «Διορθωτικά εἰς τὰ Κρητικὰ Δράματα», ἐνθ' ἄν., σελ. 66 κέξ.— Στ. Δεινάκη [Ἀνακοίνωσις εἰς Ἐπιστημ. Ἐταιρείαν-συνεδρία 295 τῆς 17(12)1922]. Περ. «Ἀθηνα», τόμ. 35 (1923), σελ. 243-244.— Ἐμμ. Κριαρᾶ «Κριτικὰ καὶ Γραμματικὰ εἰς τὸ Κρητικὸν Θέατρον», περ.

τοῦ Στ. Ἀλεξίου⁸⁷. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι αἱ πλείονες εἶναι ἐπιτυχεῖς, συμφωνοῦσαι μάλιστα ἐνίοτε καὶ πρὸς τὰ κακῶς ὑπὸ τοῦ ἐκδότη ἀναγνωσθέντα χωρία τοῦ χγφ.

Τοιαῦτα εἶναι αἱ προταθεῖσαι διορθώσεις τοῦ Στ. Ξανθουδίδου εἰς τὸν στίχ. Ε. 126: «στέκει καὶ μ' ἀνιμένει»⁸⁸, τοῦ Ἐμμ. Κριαρᾶ εἰς τὸν στίχ. Ε. 76: «καίγεις τὰ σωθικά μου»⁸⁹, καὶ τοῦ Γ. Κουρμούλη εἰς τοὺς στίχ. Α. 57: «Μὰ δὲμέ, γροικῶ πῶς ἡ ψυχὴ μου»⁹⁰, Α. 85: «πάντα νὰ σοῦ βάνη»⁹¹ καὶ Γ. 131: «Τώρα ἄμε μνόγε»⁹².

Ἄλλα πάλιν νοσοῦντα χωρία τοῦ κειμένου, καὶ ὧν προϋτάθησαν ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐρευνητῶν διορθώσεις, δυνάμεθα πλέον νὰ θεραπεύσωμεν ἐπὶ τῇ βάσει ἀντιστοίχων χωρίων τοῦ λατινικοῦ προτύπου:

A. 227. cod: Ἦλιε ξαθέ, πὸν μὲ χαρὲς ἀκτίνες στολισμένος.

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης προτείνει: χαρᾶς ἀκτίνες ἢ χαρὲς ἀκτινοστολισμένος.

Ὁ Γ. Κουρμούλης διορθώνει: χρυσὲς ἀκτίνες. Ἡ πρώτη ὅμως τῶν διορθώσεων τοῦ Στ. Ξανθουδίδου ἐνισχύεται καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιστοίχων λατινικῶν στίχων (I. 215-216):

. . . . . *radiorum induere
foeliciose jubare.*

Ὁ Λογγίνος ζητεῖ ἐνταῦθα νὰ περιβληθῆ διὰ τῶν εὐτυχῶν ἀκτίνων διασκορπιζομένης πάσης «σκοτεινῆς νεφέλης».

A. 293. cod: Ἔτσι ἡ τύχη τὰ φτερά τοῦ νοῦ μας πῶς σιμῶνει.

Ὁ Γ. Κουρμούλης διορθώνει: σηκώνει καὶ ὀρθῶς. Διότι, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Ἐμμ. Κριαρᾶ, θεωροῦντος τὸ ρῆμα ἐνταῦθα μεταβατικόν, ἡ διόρθωσις τοῦ Κουρμούλη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ χωρίου (I. 291-292): *Fortuna pennas . . . .
levarat.*

«Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. ΙΒ' (1936), σελ. 57-60.— Γ. Κουρμούλης «Διορθωτικά εἰς τὸ Κρητικὸν Θέατρον», περ. «Κρητικαὶ Μελέται», τόμ. Α' (1933), σελ. 225-226.

⁸⁷) Στ. Ἀλεξίου «Κρητικὴ Ἀνθολογία», ἐνθ' ἀν., σελ. 175.— Τοῦ αὐτοῦ «Φιλολογικαὶ Παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Η' (1954), σελ. 264-266.

⁸⁸) Σάθ: στέκει καὶ μανισμένη.

⁸⁹) Σάθ: Καίγεις τὰ σωθικά μου.

⁹⁰) Σάθ: Μὰ δὲμέ γροικῶ ἡ ψυχὴ μου.

⁹¹) Σάθ: Νὰ ποῦ βάνη.

⁹²) Σάθ: Τώρα ἄμμ' ἔμνογε (ὁ Ξανθουδίδης προτείνει: ἄμε ἄμνογε).

Δ. 268 - 269. cod :

Ποῦ εἶναι τ' ἄξιο μέτωπο τοῦ Χάωνος καὶ ἡ γλῶσσα,
τὸ νέκταρ τοῦ Κίρκέρονος, ποὺ τόσο σ' ἐψηλῶσα.

Ἄστυ. Ξανθοουδίδης προέτεινε νὰ διορθωθοῦν τὰ κύρια ὀνόματα :
Χείρωνος καὶ Κικέρωνος. Ἄστυ. Δεινάκης διώρθωσε τὸ πρῶτον τῶν
ὀνομάτων εἰς Κάτωνος. Ἡ διόρθωσις εἶναι ἐπιτυχεστάτη. Τὸ λατινι-
κὸν κείμενον ἀντιστοιχεῖ ἐνταῦθα ἀκριβῶς (V. 37 - 38) :

..... Hoc morum rigor
plusquam Catonis ?

Ἄστυ. Ἀλεξίου⁶³ τὸ α' ἡμιστίχιον τοῦ στίχου Γ. 299 « Ἀρμά-
κιος . . . », θεωρεῖ ὡς Ἰταλισμὸν ἢ σφάλμα τοῦ γγφ., ἐφ' ὅσον τὸ
« Ἀρμάκιος » εἶναι ἀντικείμενον τοῦ « ἀφάνισε » (στίχ. 302). Κανονικῶς
λοιπὸν θὰ ἐτίθετο αἰτιατική, καὶ οἱ λόγοι τοῦ Οὐρβίκιου θὰ ἤρχιζον
διὰ τοῦ « Ἀρμάκιον ».

Νομίζω, ὅτι καλῶς ἔχει τὸ γγφ., κατὰ τὸ λατινικὸν πρότυπον. Πρό-
κειται περὶ τοῦ σημείου τοῦ δράματος, ἔνθα ὁ Οὐρβίκιος ἀναγγέλλει
εἰς τοὺς Κάστορας, ταρασσομένους ἐπὶ τῷ γεγονότι, τὸν θάνατον τοῦ
Ἀρμακίου. Ὁ Κρῆς δὲ ποιητής, ἀφοῦ ἀπεμακρύνθη τοῦ λατινικοῦ
προτύπου κατὰ τοὺς στίχους 293 - 298, περιέχοντας καὶ γνωμολογικὸν
στοιχείον, ἐπανέρχεται διὰ τοῦ στίχ. 299 εἰς τὸ ξένον κείμενον :

III. 345. URB. Harmatius.

CAST. Horret animus...

346. URB. Regum peremptus aere, deposuit caput.

347. CAST. Harmatius? Orbis terror.....

Γ. 299. ΟΥΡΒ. Ἀρμάκιος.

ΚΑΣΤ. Ἀρμάκιος! Ὅϊμέ καὶ τί γροικοῦσι
τ' ἀφτιά μου!...

301. Ἀρμάκιος! < Ἀρμάκιος! >

ΟΥΡΒ. Τοῦ βασιλίου ὁ φθόνος
ἀφάνισε... κλπ.

Ἄστυς Κρῆς ἐπιστήμων διορθώνει⁶⁴ τὸ χωρίον τοῦ στίχ. Ε.
115 : « ἡ βάρκα τοῦ Ἀκερόντε » εἰς : « βάρκα τοῦ Καρόντε », προφανῶς
κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀναφερομένου ἐν τῇ ἀμέσως ἐπομένῃ διδασκαλίᾳ
τοῦ δράματος : « Τότες περὶ ἡ βάρκα τοῦ Καρόντε ».

⁶³) Στ. Ἀλεξίου « Φιλολογικαὶ Παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα », ἐνθ' ἄν., σελ. 264 - 265.

⁶⁴) Στ. Ἀλεξίου « Κρητικὴ Ἀνθολογία », ἐνθ' ἄν., σελ. 175.

Νομίζω, ότι η διορθώσεις δεν είναι αναγκαία. Ὁ ἑλληνικὸς στίχος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν τοῦ λατινικοῦ [προτύπου (V. 283) : I, pete Acherontis vada. Ἄλλ' ἐν τῷ «Ζήνωνι» ὑπάρχει προσέτι (A. 26) καὶ ἡ φράσις «στη βάρκα τοῦ Ἀχέροντος», καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον τῆς λέξεως.

Ἐς σημειωθούν καὶ αἱ ἐπόμεναι διορθώσεις νοσοῦντων χωρίων τοῦ κειμένου, ἅτινα διέλαθον τοὺς μελετήσαντας τοῦτο :

Πρ. 50. cod: τὲς φωτιῆς — Γραπ: < 'ς > τὲς φωτιῆς⁶⁶.

A. 222. cod: καὶ μετὰ μένα — Γραπ: καὶ μετὰ σένα⁶⁶.

A. 247. cod: πλιὰ μεγαλύτερη — Γραπ: ποιὰ μεγαλύτερη⁶⁷.

Γ. 273. cod: στοῦ λόγου μου — Γραπ: τοῦ λόγου μου⁶⁸.

Δ. 15. cod: τὸ δόλος ἐνικήσασι — Γραπ: τὰ δόλη ἐνικήσασι⁶⁹.

Πρβλ. καὶ τὸν στίχον Δ. 119 :

Καῖσαρ, τί στέκεις μοναχὸς τὰ δόλη νὰ ὀρδινιάσῃς ;

Δ. 372. cod: *Ἀυτεῖνοι οἱ* ψευδομάρτυρες — Γραπ: *αυτεῖνοι* ψευδομάρτυρες⁷⁰.

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

Ὁ Συγγραφεὺς τοῦ λατινικοῦ προτύπου τῆς Κρητικῆς τραγωδίας Ἰωσήφ Simonis ἢ Simeonis (ὑπὸ κοσμικὸν ὄνομα Emmanuel Lobb), ὑπῆρξε διακεκριμένη προσωπικότης τῶν χρόνων του. Γεννηθεὶς τῷ 1595 ἢ 1596 ἐν Portsmouth ἠκολούθησε φιλοσοφικὰς μὲν σπουδὰς ἐν Saint - Omer, θεολογικὰ δὲ μαθήματα ἐν Λιέγη. Τῷ 1619

⁶⁶⁾ Πὸν δὲν ἐψήφας < 'ς > τὲς φωτιῆς καὶ μίνες νὰ προβοίηης.

⁶⁶⁾ Ἀδέρφι μου ἀκριβώτατο, χάρισμα σοῦ τυχαίνει
ὄχι ἢ ἀγκάλη μοναχά, μὰ κ' ἢ καρδιά μου ὀμάδι
καὶ μετὰ σένα εἰς τῆ γῆ νὰ στέκη κ' εἰς τὸν ἄδη.

⁶⁷⁾ Ποιὰ μεγαλύτερη χαρὰ ἄθροπος μπορεῖ νὰ ᾄχη;

Πιθανὸν τὸ χειρόγραφον νὰ εἶχε *πχιὰ*, ὅπερ ὁ ἀντιγραφεὺς μετέβαλεν εἰς *πλιὰ*.

⁶⁸⁾ Δίας εἶμαι τοῦ λόγου μου καὶ ὡς Δίας μοῦ βοσταινεῖ
τ' ἀστροπελέκια ὁ ἀετὸς ὀμπρός μου καὶ παγαίνει.

⁶⁹⁾ Τὰ δόλη ἐνικήσασι πᾶσα λογῆς λευκότη.

⁷⁰⁾ *Αυτεῖνοι* [*οἱ*] ψευδομάρτυρες ἦσαν, καὶ αὐτόνο σώνει.

Τὸ ἄρθρον ἐνταῦθα εἶναι περιττόν.

εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν (Societas Jesu), ὑπὲρ τοῦ ὁποίου καθ' ὄλον τὸν βίον του μετ' ἐνθέρμου ζήλου εἰργάσθη, μάλιστα ὡς διευθυντῆς κολλεγίων ἐν Λιέγη, Ρώμῃ καὶ Λονδίῳ, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1671, ἐπιτυχὼν νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα Ἰάκωβον τὸν Β', ὅπως ἀσπασθῇ τὸ καθολικὸν δόγμα, γεγονός ὅπερ — ὡς γνωστὸν — κατέστησε τὸν ἐν λόγῳ ἑστεμμένον μισητὸν ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Simonis⁷¹ περιλαμβάνει πέντε τραγωδίας⁷² ἐπανειλημμένως ἐκδοθείσας⁷³, περιληφθείσας δὲ συνολικῶς εἰς τόμον ἐκδοθέντα τῷ 1697 ὑπὸ τίτλον: Josephi Simonis, Angli e Societate Jesu, Tragoediae quinque, quarum duae postremae nunc tertio lucem vident. Editio novissima. Cum permissu Superiorum et Privilegio S. C. M. Coloniae Agrippinae, Sumptibus et Typis Wilhelmi Metternich, Bibliop. 1697 (σχ. 12ον, σελ. 466).

Εἶναι δ' αἱ ἐν λόγῳ τραγωδίαί αἱ ἀκόλουθοι: α) *Zeno*, sive *ambitio infelix* Tragoedia Roma, Napoli, Bononiae, Hispali, Audomari, et alibi saepius cum plausu exhibita. — β) *Mercia*, seu *Pietas Coronata*. Tragoedia, acta feriis Bacchanalibus, anno 1648, in Collegio Anglorum de Urbe: sexies data, semper placuit. — γ) *Theoctistus*, sive *Constans in Aula Virtus*. Tragoedia Romae sub ferias Bacchanales, anni 1654. A Nobilissima Inventute Italica Seminarii Romani saepius cum plausu data. — δ) *Vitus*, sive *Christiana fortitudo*. Tragoedia. — ε) *Leo Armenius*, seu *Impietas Punita*. Tragoedia - Anno MDCXLV. Romae, in Collegio Anglorum per ferias Bacchanales semel, iterum, ac saepius exhibita, semperque approbata.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τραγωδιῶν πάντως ὁ «Zeno» ἐξεδόθη τὸ πρῶτον, ζῶντος τοῦ Simonis, τῷ 1648 ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Zeno*», tragoedia Josephi Simonis, Angli, e Societate Jesu. Typis

⁷¹) Ἰδ. περὶ τοῦ Συγγραφέως καὶ τῶν ἔργων του: Carlos Sommervogel «Bibliothèque de la Compagnie de Jesus», τόμ. Ζ'. Bruxelles - Paris 1896, στήλ. 1214 - 1215. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἐνθ. ἀν., στήλ. 107, μνημονεύει παραστάσεως τοῦ ἔργου «Zeno», ἐν τῷ Κολλεγίῳ τῶν Ἰησουϊτῶν τῆς Ρώμης, τῷ 1634.

⁷²) Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Simonis περιέχεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Jacob Zeidler «Studien und Beiträge zur Geschichte der Jesuiten - Komödie und des Kloster-Dramas». Τόμ. Α'. Hambourg 1891, σελ. 34 - 119.

⁷³) Ὁ Carlos Sommervogel, ἐνθ' ἀν., στήλ. 1214 - 1215, μνημονεύει τῶν ἐπομένων ἐκδόσεων: «Zeno» (1648, 1649), «Mercia» (1648), «Theoctistus» (1653;). Ἀπασῶν δὲ τῶν τραγωδιῶν μνημονεύονται αἱ ἑξῆς ἐκδόσεις: 1656, 1657, 1680, 1697.

Haeredum Francisci Corbelleti 1648 <Superiorum permissu> (σχ. 8ον, σελ. 104).

Περὶ τοῦ δράματος τούτου ὁ Σάθας ἀποφαίνεται γενικῶς¹⁴: «Ὁ γινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἕλληνας δραματικός ἐφρόντισε νὰ ἐξεικονίσῃ ὅπως οὖν πιστῶς τὴν ὁμότητα τοῦ Ζήνωνος, τὴν κακοήθειαν τοῦ Λογγίνου, τὴν πονηρίαν τοῦ Ἀναστασίου, τὴν δολιότητα τῶν αὐλικῶν καὶ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀργυρωνήτων στρατηγῶν, οἱ δὲ χαρακτῆρες οὗτοι ἐλήφθησαν ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ὁ Σιμεῶνης καλῶς ἐμελέτησε καὶ κατενόησε, μὴ μιμηθεὶς τοὺς συγχρόνους δραματικούς, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰδιοτρόπως παραχαράττουσι τὴν ἀλήθειαν».

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

Ἡ λατινικὴ τραγωδία τοῦ Simonis σύγκειται ἐκ πέντε πράξεων διηρημένων εἰς σκηνὰς συνολικοῦ ὀριθμοῦ 2039 στίχων. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ὅλου ἔργου ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ (Στίχ. 440)

Σ κ η ν ἠ Α' (Στίχ. 45)

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δράματος ἐμφανίζεται ἡ σκιά τοῦ Βασιλείσκου, ζητούντος νὰ παύσουν τὰ ἄσματα, νὰ σιγήσῃ ἡ σάλπιγξ, ν' ἀπομακρυνθοῦν τὰ κακῶς καθιερωμένα ἐμβλήματα τοῦ ἀνοσίου βασιλείου, πρὸς ὃ ἤχθη διὰ σωρείας ἐγκλημάτων, ὧν ἕνεκα καὶ ἐβυθίσθη εἰς τὸν ἔσχατον Ἄδην, ἔνθα φέρεται οἰσοδῆποτε φλέγεται διὰ τὸ κόσμημα τῆς αὐτοκρατορίας, ἔνθα ἄγεται καταπίπτων δι' ἀσυνήθους ἀτραποῦ καὶ ὁ Λογγίνος. Τὸ πνεῦμα ὅμως τῆς ἐκδικήσεως θ' ἀποστείλῃ τὰς Εὐμενίδας. Αἱματηρὰ γεγονότα θὰ συμβοῦν καὶ ἀμέτρητα πτώματα θὰ ὀδεύσουν πρὸς τὸν Ἄδην.

Μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, τὰ πάντα ἀμαυροῦνται καὶ τάφοι μετὰ πενθίμων συμβόλων ἐμφανίζονται, ἐνῶ διὰ λανθάνοντος βηματισμοῦ προχωρεῖ εἰς τὴν σκηνὴν ὁ Ζήνων. Πρὸς τοῦτον ἀπευθύνεται ἡδὴ ἡ σκιά προτρέπουσα νὰ ἴδῃ τοὺς κενοὺς τάφους, οὓς διὰ τῶν θυμάτων θὰ πληρώσῃ ἡ σκληρότης του, καὶ νὰ ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τοῦ πεπρωμένου, ἐφ' ὅσον τὸ ὅμοιον τῶ ὁμοίῳ θ' ἀποδοθῇ.

Σ κ η ν ἠ Β' (Στίχ. 132)

Ἐντρομος ὁ Ζήνων ἐνώπιον τοιαύτης ὀπτασίας σπεύδει νὰ κατα-

¹⁴) Κ. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. 10'.

κλήση τὰ πνεύματα τοῦ Ἄδου διὰ τῆς μαγικῆς τέχνης καὶ μεταβαλὼν ἀμφίεσιν προσέρχεται εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ὑψίστου κριτοῦ τῶν ἀστρων Εὐφημιανοῦ, πρὸς ὃν ἀπογεινόμενος ζητεῖ νὰ πληροφορηθῆ τὰ θέσφατα.

Ἐπιπροσέχων ὁ Ἄστρολόγος εὐρίσκει τολμηρὰν τὴν ἐρώτησιν καὶ προτείνει νὰ προείπῃ τρόπους ἐπιτυχίας βίου τρυφηλοῦ, ἀπορριπτομένους ὅμως ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, ἐπιμένοντος νὰ γνωρίσῃ ἐνδείξεις σαφεστέρας περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Τὰ πνεύματα ἔχουν κλεισθῆ εἰς δακτυλίους, οὓς ὁ Μάγος ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ βάθους κυτίου προσφέρει εἰς τὸν Ζήωνα ἀνυπομονοῦντα νὰ μάθῃ περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῆς τύχης· τέλος ὁ Εὐφημιανὸς ἐπὶ τῇ βάσει χάριτου ὠροσκοπικοῦ ἀποκαλύπτει εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι θὰ ταφῆ ζῶν ἐντὸς μηνήματος.

Ἡ πρόρρησις αὕτη ἐξοργίζει τὸν Ζήωνα, ὅστις ἐπιτιθέμενος κατὰ τοῦ Μάγου καταστρέφει τὸ ὠροσκόπιον καὶ, ἀφοῦ ἀπειλήσῃ ἀνατροπὴν τῶν πάντων, ὑποβάλλει ἐρωτήσεις περὶ τοῦ μέλλοντος δράστου τοιαύτης ἐγκληματικῆς πράξεως.

Ἐπιπροσέχων ὁ Ἄστρολόγος ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ σαφεῖς πληροφορίας, γεγονόςς ὅπερ προκαλεῖ τὸν ἤδη ἐξημμένον Ζήωνα, ὅστις φονεῦει τέλος ἐπὶ σκηνῆς τὸν Εὐφημιανόν.

Σ κ η ν ἡ Γ' (Στίχ. 36)

Ἀκολουθεῖ ὑπὸ τὸ ἡμίφως τῆς ἀπερχομένης νυκτὸς μονομαχία μεταξὺ τοῦ ἀποχωροῦντος Ζήωνος καὶ τοῦ Λογγίνου, καθ' ἣν σύντομοι διάλογοι, πλήρεις πάθους, ἄγουν εἰς ἀναγνώρισιν τῶν δύο ἀδελφῶν, ὑποσχομένων πλέον πρὸς ἀλλήλους εὐσεβῆ ἀγάπην καὶ βοήθειαν πρὸς ἐξόντωσιν τῶν ἐχθρῶν των. Ὁ Ζήων μετὰ ταῦτα ἀποσύρεται.

Σ κ η ν ἡ Δ' (Στίχ. 45)

Ἐπιπροσέχων ὁ Λογγίνος, μόνος ἤδη ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εἰς ἓνα διεξοδικὸν μόνολογον ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον ἐκφράζει τὴν αἰσιοδοξίαν του καὶ τὴν πίστιν του ἐπὶ τὴν τελικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀναλαμβανομένου ἀγῶνος. Ἀναγνωρίζων, ὅτι τὸν κυβερνῶντα κατέχει ἡ μανία, ὅτι τὸ σκῆπτρον ὑποσκάπτει τὴν καρδίαν, καὶ ὅτι τρεφόμενος ὑπὸ κενῆς ἐλπίδος κινδυνεύει νὰ δεχθῆ τὸν κεραυνὸν τοῦ οὐρανοῦ, ἀμφιβάλλει διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἀδελφοῦ. Θεωρεῖ, ὅτι μόνος τρόπος νὰ κυριαρχήσῃ εἶναι ν' ἀνταγωνισθῆ πρὸς τὸν Ζήωνα, ὥστε, εἰς ἀποβῆ νικητῆς, νὰ κοσμήσῃ τὸ ὄνομά του διὰ τῶν βασιλικῶν τίτλων.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ μολόγου του ὁ Λογγίνος ἔχει φθάσει πλησίον τῆς αἰθούσης τοῦ συμβουλίου, κρυπτόμενος δ' ὀπισθεν τοῦ παραπε-

τάσματος παρακολουθεῖ ἐντεῦθεν τὰς διαπραγματεύσεις μεταξύ αὐτοκράτορος καὶ συγκλητικῶν, συνοδεύων ταύτας διὰ τῶν παρατηρησέων του.

Σ κ η ν ἢ Ε' (Στίχ. 116)

Ἐπισημασθέντες ὡς προφασισζόμενοι, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς τύχης μέχρι τοῦ θρόνου ἀρθεῖς Βασιλικὸς καταπονεῖ τὴν Ἀθλήν, ἀπαιτεῖ τὴν καθαιρέσειν καὶ ἀπομόνωσίν του καὶ ζητεῖ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ δώσουν τὸ στέμμα εἰς τὸν Λογγίνον.

Ἐπισημασθέντες ὡς ἀναγκαστικῶς ἀποδεχόμενοι τὸν μοναχικὸν βίον προλέγει, ὅτι ὁ διευθύνων τοὺς χαλινοὺς τῆς Οἰκουμένης Θεὸς θὰ τιμωρῆσῃ τὸν Ζήνωνα διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις του, ἐνῶ αἱ συζητήσεις μετὰ τῶν μελῶν τοῦ συμβουλίου διεξάγονται εἰς τόνον ὀξύν. Οἱ Οὐρβίκιος, Σεβαστιανὸς καὶ Φίλαργος τίθενται ὑπὲρ τοῦ Λογγίνου, ὑποστηρίζοντες, ὅτι τὸ εὐγενὲς αἷμα ἐνισχύεται διὰ τῆς βασιλείας. Ἀντιθέτως ὁ πατριάρχης Εὐφῆμιος, παρατηρῶν ὅτι ὑπὸ τῆς ἐκραγείσης καταιγίδος ἢ σχεδία τοῦ Χριστοῦ κλυδωνίζεται, ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ καταρρέον καθεστῶς τῆς αὐτοκρατορίας καλεῖ εἰς τὸ σκῆπτρον ἕνα μόνον, γενναίουψυχον ἄνδρα. Τελευταῖος ὁμιλεῖ ὁ Πελάγιος ἐναντιούμενος πρὸς τὸν Λογγίνον καὶ ὑποστηρίζων, ὅτι τοὺς βασιλεῖς ἀναδεικνύει οὐχὶ ἢ καταγωγῇ, ἀλλ' ἢ προσωπικῇ ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ.

Ἐπισημασθέντες ὡς ἀσυγκράτητος πλέον ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ τελευταίου τούτου πατρικίου, ἀπειλῶν ἐκδίκησιν δι' ὅσα ἐναντίον του διετύπωσε, καὶ μετὰ σύντομον, ἀλλ' ἔντονον λογομαχίαν, ὠργισμένος ἀποχωρεῖ. Ἐπισημασθέντες ὡς ὑπερασπιζόμενοι τὸν ἀδελφὸν δηλοῖ, ὅτι θὰ δώσῃ ὀπωσδὴ ποτε εἰς τοῦτον τὴν διαδοχὴν, στηριζόμενος εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι τὸ δίκαιον ὀδηγεῖ τοὺς ἰδιώτας, ἐνῶ τοὺς βασιλεῖς διευθύνει ἢ ἐπιθυμία. Ἀπερχόμενος δὲ ρίπτει τὸ σκῆπτρον εἰς τοὺς πόδας τοῦ Πελαγίου, ὅστις καὶ ἀποθέτει τοῦτο μετὰ σεβασμοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Σ κ η ν ἢ ΣΤ' (Στίχ. 66)

Ἐπισημασθέντες ὡς διεκτραγωφεῖ ἐν συνεχείᾳ τὴν ἀθλιότητα τῆς ὑπὸ τὸν Ζήνωνα Ἀθλῆς, ἣν πρόκειται νὰ αὐξήσῃ ὁ ὑπ' ἐκείνου εἰς τὸν θρόνον καλούμενος Λογγίνος καὶ ζητεῖ τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς κρατούσης τάξεως, κατὰ τρόπον ὅμως οὐχὶ ἐμφανῆ, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐνδέχεται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς θλιβρὰ ἀποτελέσματα. Εἰς ἐπιρροωσιν δὲ τῆς γνώμης του ταύτης, ἀγγελιαφόροι καθιστοῦν γνωστόν, ὅτι ὑπηρεταὶ τοῦ Λογγίνου κατέκαυσαν τὰ κτήματα τοῦ Πελαγίου. Ἐπὶ πλέον ἔφηβοι, ἐπὶ σκηνῆς ἐμφανιζόμενοι, ζητοῦν παρὰ τοῦ βασιλέως σωτηρίαν καὶ βοήθειαν διὰ τὰ ἐπενεχθέντα κατ' αὐτῶν ἠθικὰ καὶ ὄλικα ἀδικήματα. Ἄλλ' ὑπὲρ

τούτων θὰ προσευχηθῆ ἡ πρὸ τοῦ βωμοῦ ὁ Πατριάρχης. Ὁ οὐρανὸς εὖνοεὶ τοὺς ἡττημένους...

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (Στίχ. 499)

Σ κ η ν ἠ Α' (Στίχ. 28)

Μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, ἀνταποκρινομένης ἐνταῦθα ἀπολύτως πρὸς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ Λογγίνου, ἐμφανίζεται οὗτος μελανοφορῶν καὶ ἐπὶ μελαινῆς ἔδρας καθήμενος καὶ προσκαλεῖ τὸν μουσικόν, ἵνα διὰ τοῦ ἄσματος ψυχαγωγῆσῃ τὴν τεθλιμμένην καρδίαν του.

Ὁ Μουσικὸς ἄδει καὶ ἄρχαίς ἄσμα εὐθυμον, ὃπερ ὁμως ἐρεθίζει τὸν Λογγίνον ἀπαιτοῦντα, ὅπως ψάλλῃ ἤχους πενθίμους, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων παρακολουθεῖ ἐκ χειρογράφου τοὺς στίχους τῶν ἄσμάτων, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὁποίων πίπτει εἰς ὕπνον βαθύν.

Ἀκολουθεῖ βωβῆ σκηνή, καθ' ἣν χορογραφικῶς ἀπεικονίζεται τὸ μέλλον. Ὑπνώτιοντος τοῦ Λογγίνου προσέρχεται ἡ Τύχη, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκαλυμμένους, ἀνέχουσα διὰ τῆς ἀριστερᾶς τροχὸν σκοτεινοῦ χρώματος διὰ χρυσῶν στιγμάτων διεσπαρμένον καὶ στηρίζοντα ἐκ τοῦ ἄξονος στέφανον χρυσοῦν. Συγχρόνως πρὸς αὐτὴν ὄρχουμένην ἐμφανίζεται νέος, ὅμοιος πρὸς τὸν Λογγίνον, ὅστις ματαίως δι' ἄλμάτων, κατὰ τὸν χορὸν, προσπαθεῖ ν' ἀποσπᾷσῃ ἀπὸ τοῦ τροχοῦ τὸν στέφανον. Οὗτος, μετ' ὀλίγον, θὰ δοθῆ ὑπ' αὐτῆς τῆς Τύχης εἰς ἕτερον νέον, ὁμοιάζοντα πρὸς τὸν Ἀναστάσιον.

Σ κ η ν ἠ Β' (Στίχ. 73)

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανίζεται ἐπὶ σκηνῆς ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις ἐκθαμβος παρατηρεῖ τὸ καταπεσὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Λογγίνου βιβλίον, ὃπερ μετὰ τινὰς ἐνδοιασμοὺς λαμβάνει πρὸς ἀνάγνωσιν. Πρόκειται περὶ τῶν χρησμάτων τοῦ μάγου Εὐφημianoῦ, προειπόντος τὸ τέλος τοῦ Ζήνωνος καὶ ὑποδειξάντος ἐν συνεχείᾳ τὸν Ἀναστάσιον ὡς ἐπικίνδυνον διὰ τὴν διαδοχὴν. Οὕτως ἡ ἐξέλιξις τοῦ δράματος θὰ συνεχισθῆ διὰ τοῦ δόλου τοῦ τελευταίου τούτου, ὅστις ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ὑποκρισία μόνη δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸν θρόνον. Εἰς τὴν ὄψιν πρέπει νὰ εἰκονίζεται ἡ εὐσέβεια τοῦ Κίτωνος, νὰ κρύπτηται δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας τοῦ Νέρωνος ἡ στυγνότης...

Σ κ η ν ἠ Γ' (Στίχ. 90)

Αἴφνης παρουσιάζεται ὁ ρήτωρ Γαζῆτιος ὑπὸ χοροῦ παίδων ἀκολουθούμενος, διεκτραγωθεῖ τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν, εἰς ἣν ὁ τόπος ἤχθη, καὶ ζητεῖ εὐσπλαγχνίαν ἐκ μέρους τῶν ἰσχυρῶν πρὸς τὰ ἀπορφανισθέντα τέκνα.

‘Ο Ἀναστάσιος προτιρέπει τοῦτον ν’ ἀπευθυνθῆ πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ἔδρας ὑπνάττοντα Λογγῖνον, ἐνῶ συγχρόνως προσκαλεῖ εἰς θρηνώδεις κραυγὰς τὸν χορὸν τῶν παιδῶν, οὓς ὁ Λογγῖνος, μόλις ἀφυπνισθεῖς, θεωρεῖ ὡς φαντάσματα καὶ μαινόμενος ρίπτεται ἐναντίον ἀνυπερασπίστων.

Ἐπεμβαίνων ὁμοῦς ὁ Γαζαῖος, ἐξηγεῖ εἰς τὸν Λογγῖνον πῶς ἔχουν τὰ πράγματα, θεωρεῖ δὲ τοῦτον ὑπαίτιον τοῦ αἱματηροῦ φόνου, δι’ ὃν ζητεῖται ἡ ἐκδίκησις τοῦ Ὑψηλοῦ Τιμωροῦ. Ὁ Λογγῖνος εἰς ἀπάντησιν, εἰρωνικῶς ἰσχυρίζεται ὅτι ἀρμόζει εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἡδυεποῦς ῥήτορος ἡ ἀμβροσία καὶ ζητεῖ νὰ φέρουν οἶνον ἐντὸς τοῦ ὁποῦοι ρίπτει δηλητήριο καὶ δίδει εἰς τὸν Γαζαῖον, ἀναγκάζων διὰ λόγων σαρκαστικῶν τοῦτον νὰ πῆ. Οὕτω, μετὰ τὸν μάγον Εὐφημιανόν, καὶ δευτέρου θῦμα καταβαίνει εἰς τὸν τάφον...

Σ κ η ν ἠ Δ’ (Στίχ. 68)

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Λογγῖνος μονολογῶν ἀναμιμνήσκει τῶν λόγων τοῦ Πελαγίου καὶ ἐκφράζει μελαγχολικὰς σκέψεις περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῆς τύχης, εἰς ἣν ἐν τούτοις θέλει νὰ ἐναντιωθῆ καὶ βεβαιοῖ, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐκδυθῆ τοῦ μέλανος χιτῶνος, ἂν μὴ λάβῃ ἐκδίκησιν διὰ τοῦ φόνου τοῦ Πελαγίου.

Ὁ Ζήνων ἐνισχύει ἠθικῶς τὸν ἀδελφόν, ἰσχυριζόμενος, ὅτι οὐδεμία φροντίς ἐπὶ μακρὸν ἐνοχλεῖ τοὺς βασιλεῖς, θὰ ζητήσῃ δὲ καὶ ὁ αἰώνιος δόλος τιμωροῦς ὀργᾶς. Ἐνθαυροῦνθεις δ’ ὑπὸ τούτων τῶν λόγων ὁ Λογγῖνος συμπληροῖ, ὅτι μία μόνη ἀρχὴ ὀφείλει νὰ διέπῃ τοὺς βασιλεῖς, ἡ ὑπεροψία καὶ περιφρόνησις πρὸς τὸν ὄχλον καὶ τὴν ἕξαψιν τῶν ἡγεμόνων.

Σ κ η ν ἠ Ε’ (Στίχ. 33)

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγγέλλεται διὰ τοῦ ἤχου τῶν σαλπύγγων καὶ τῆς κλαγγῆς τῶν ὄπλων ἡ νικηφόρος ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀρμακίου εἰς τὴν πόλιν, γεγονός ὅπερ ἀνησυχεῖ τοὺς δύο ἀδελφοὺς, οἵτινες ἤδη ἐν καταφανῇ ταραχῇ συσκέπτονται περὶ τοῦ καταλλήλου τρόπου ἀπωθήσεως τοῦ νικητοῦ ἀρχιστρατήγου, προσπιθοῦντες διὰ τοῦ Οὐρβικίου, πρὸς ὃν ὑπόσχονται συμβασιλείαν, νὰ κρατήσουν ἐκεῖνον μακρὰν τῶν τειχῶν.

Σ κ η ν ἠ Ϛ’ (Στίχ. 35)

Ὁ Οὐρβίκιος ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ἀναστασίου, ἐλπίζοντας ἤδη εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὑπὸ τῆς μοίρας ἐξαγγελθέντων ἐνεργεῖ ἐναντίον τοῦ Ζήνωνος, σπεύδων πρὸς συνάντησιν τοῦ

στρατηγοῦ, πρὸς ὃν θεωρεῖται σκόπιμον νὰ προσαχθῆ ὁ ἔξωσμένος ἐκ τῆς Αὐλῆς καὶ περιβεβλημένος τὸ σχῆμα τοῦ μοναχοῦ υἱὸς Βασιλίσκος, ἵνα δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ὀργισθῆ ἔτι μᾶλλον κατὰ τῶν βασιλευόντων ὁ Ἄρμακιος.

Σ κ η ν ἠ Ζ' (Στίχ. 24)

Ἡ συνάντησις πραγματοποιεῖται πρὸ τῶν πυλῶν, ἔνθα ὁ στρατηγὸς διὰ συγκινητικῶν λόγων ἐκφορίζει τὴν χαρὰν του ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ εἰς τὴν ποθητὴν πατρίδα, ἀναγγέλλων ἅμα, ὅτι παντοῦ ἐπικρατεῖ ἡ συχία. Εἰς τοὺς λόγους τούτους ὁ Οὐρβίκιος ἀνταποδίδει ἐνθουσιώδη χαιρετισμόν, ἵνα καταστρέφων τὸν λόγον ἀναγγείλῃ, ὅτι ὁ δόλος κατέχει τὸ βασίλειον.

Σ κ η ν ἠ Η' (Στίχ. 94)

Ἐν τῷ μεταξὺ προσέρχεται ὁ Ἀναστάσιος μετὰ τοῦ Βασιλίσκου, εἰς τὴν οἰκτρὰν θέαν τοῦ δποίου, ἐκπληκτος ὁ Ἄρμακιος, ζητεῖ νὰ πληροφορηθῆ τὰ διαδραματισθέντα. Ὁ Ἀναστάσιος δρᾷται τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν εὐθύνην εἰς τὸν Ζήωνα, ἐνῶ ὁ υἱὸς περιγράφει διὰ μελανῶν χρωμάτων τὰ συμβάντα, προκαλῶν οὕτω κατὰ τῶν δύο ἀδελφῶν τὸ μῖσος τοῦ Ἄρμακίου, ὅστις ἀπειλεῖ νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς παραβιάσαντας τὰς συνθήκας.

Ἐπεμβαίνει ὁμοῦ ὁ Οὐρβίκιος συνιστῶν νὰ ἐπικρατήσῃ πνεῦμα φρονήσεως, ὥστε δι' εὐσιόχων ἐλιγμῶν καὶ ἐφαρμογῆς τῶν ἀρμοδίων σχεδίων νὰ ἐπιτευχθῆ τὸ ἐπιδιωκόμενον, χάριν τοῦ δποίου ἀνάγκη ὅπως χρησιμοποιηθῆ ὁ δόλος, πρὸς ὃν οὐδεὶς δύναται ν' ἀνταγωνισθῆ. Προτείνει δὲ νὰ εἰσέλθῃ ὁ Ἄρμακιος πρὸς ἑορτασμόν τῆς νίκης εἰς τ' ἀνάκτορα εἰρηνικῶς, προσποιούμενος, ὅτι ἀγνοεῖ τὰ διατρέξαντα, ἐνῶ δέκα ἔμπιστοι συνοδοί, καλῶς ὀπλισμένοι, θ' ἀκολουθοῦν πρὸς ὑπεράσπισίν του, ἅμα δὲ καὶ τιμωρίαν τῶν ἐπιβουλευομένων τοῦτον ἐν κρισίμῳ στιγμή. Ὁ Ἄρμακιος συμφωνεῖ κατὰ ταῦτα πρὸς τὸν Οὐρβίκιον.

Σ κ η ν ἠ Θ' (Στίχ. 54)

Τὴν ἐφαρμογὴν ὁμοῦ τῶν ἐπιχειρουμένων ἐν ὅλαις ταῖς λεπτομερεῖαις ἀναλαμβάνει ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις προδιαθέτει καταλλήλως τὰ στρατεύματα, ἐξασφαλίζων τὴν πρόθυμον ἀρωγὴν των εἰς τὸ ἀναληφθὲν ἔργον διὰ τῆς διανομῆς μεγάλων χρηματικῶν ἀμοιβῶν.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ (Στίχ. 403)

Σ κ η ν ἠ Α' (Στίχ. 21)

Ὁ Ζήνων ὑπερηφάνως ἐκδηλοῖ τὴν αὐτοπεποίθησίν του, ἐνισχυ-

ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Θ.

3

μένην ἤδη ὑπὸ τῆς βεβαιότητος τῆς συμπαραστάσεως τοῦ ἀδελφοῦ, εἰς τὴν ἀρωγὴν τοῦ ὁποίου στηρίζεται πρὸς ἀποτροπὴν τῶν αἰωνίων ἐχθρῶν τοῦ βασιλείου—ἦτοι τοῦ πλούτου, τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀρετῆς— ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἔξαιρει τὰ προσόντα τοῦ βασιλέως.

Σ κ η ν ἢ Β' (Στίχ. 242)

Ἐπισημασθέντες ὡς ἀναγγέλλει τὴν ἀφίξιν τοῦ Ἀρμακίου, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν βασιλέα, ὅστις, κατόπιν συντόμου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Λογγίνου, καὶ τῶν φρουρῶν του, πρὸς παρασκευὴν τῆς ἐνέδρας, φιλοφρόνως δέχεται τὸν νικητὴν στρατηγόν. Εἰς τοὺς κολακευτικούς λόγους τοῦ Ζήνωνος ὁ Ἀρμάκιος ἀποκρίνεται δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων, ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζων τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν πίστιν του πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως.

Ἀκολουθεῖ ἐνοπλος ὄρχησις τῶν αὐλικῶν, πρὸς φαινομενικὸν ἑορτασμόν τῆς νίκης καὶ μετὰ ἐπιδεικτικὴν εἴσοδον ἄρματος, ἐφ' οὗ, συρομένου ὑπὸ τεσσάρων τίγρεων, μεγαλοπρεπῆς κάθηται ὁ Ἄρης, αἴφνης, σημείου δοθέντος, ἄνδρες ἔμπιστοι τοῦ Λογγίνου συλλαμβάνουν ὡς προδότην τὸν στρατηγόν· παρὰ τούτου ζητεῖται ν' ἀπολογηθῇ εἰς τὴν ἀπαγγελλομένην ὑπὸ τοῦ Λογγίνου ἐπὶ ἀνατρεπτικῇ τοῦ καθεστῶτος διαθέσει κατηγορίαν. Ματαίως ὁ Ἀρμάκιος διαμαρτυρόμενος ἐπικαλεῖται τὴν ἀθωότητά του καὶ τὴν διὰ τῶν πολεμικῶν τραυμάτων ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως. Πρόθυμοι μάρτυρες προσέρχονται πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τοῦ ἀληθοῦς τῆς καταγγελίας. Ὁ Οὐρβίκιος καταθέτει, ὅτι ὁ στρατηγὸς πληροφορηθεὶς τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ του ἵβριν ὠρκίσθη ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Ζήνων προσθέτει, ὅτι ὁ Ἀρμάκιος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀγαθός, ἐπιβουλεύεται δὲ νῦν καὶ τὴν βασιλείαν. Ὁ τελευταῖος οὗτος καίτοι ἀναγνωρίζων, ὅτι οὐδεμία ὑπολείπεται σωτηρία, καταβάλλει ἐν τούτοις ὑστάτην προσπάθειαν, ὅπως, διὰ λογικῶν επιχειρημάτων, πείσῃ περὶ τῆς ἀθωότητός του, προλέγων ἐν τέλει τὴν μετὰ θάνατόν του τιμωρίαν τῶν φονέων.

Ὁ Λογγίνος ἀποφασίζει ὡς ποινὴν τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ Ἀρμακίου καὶ ἱκανοποιημένος, ὅτι ἀπηλλάγη ἐνὸς ἐχθροῦ, ὑπολογίζει, ὅτι μόνος πλέον ἀπομένει ὁ Πελάγιος, ὃν δὲν διστάζει νὰ συκοφαντήσῃ ὡς εἰδωλολάτρη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐξοντώσεως.

Κατόπιν τούτων ὁ Ζήνων ἀναγνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Λογγίνου εἰς τὰς σκευωρίας, ζητεῖ παρὰ τῶν Σεβαστιανοῦ καὶ Οὐρβικίου νὰ ἡρεμήσουν τὸν ἐνδεχομένως μέλλοντα νὰ ἐπαναστατήσῃ στρατὸν διὰ δωροδοκίας, καίτοι δὲ ἀμφιβάλλων διὰ τὸ εὐστόχον τῆς κατὰ τοῦ Πελαγίου συκοφαντίας, ὑπόσχεται ἐν τούτοις τὴν εἰς θάνατον κατα-

δίκην αὐτοῦ.

Σ κ η ν ἠ Γ' (Στίχ. 28)

Ὁ Οὐρβίκιος σπεύδων εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς διανομὴν φιλοδωρημάτων ἀναγγέλλει τὴν ἀπόφασιν ταύτην εἰς τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις, αἰφνης, αἰσιόδοξος ἐκ τῆς μεταλλαγῆς τῶν πραγμάτων, προτρέπει νὰ συνεχισθῇ ἐπιμελῶς ἢ προσπάθεια πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σχεδίου.

Σ κ η ν ἠ Δ' (Στίχ. 26)

Ἀκολουθεῖ μονόλογος τοῦ Ἀναστασίου, ὅστις στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ μεταβλητοῦ τῆς ἀνθρωπίνης τύχης, ὡς τροχοῦ στρεφομένης καὶ ἄλλους μὲν καταλειπούσης, πρὸς ἄλλους δὲ συναπτομένης, δραματίζει-ται τὴν ἡμέραν τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν θρόνον.

Σ κ η ν ἠ Ε' (Στίχ. 86)

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὐρβίκιος ἀναγγέλλει τὴν τραγικὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀρμακίου πρὸς τοὺς στρατηγούς, οἵτινες ἐξοργίζονται διὰ τὸ γεγονός καὶ προτείνουν, ὅπως διὰ τοῦ τρομάδου ἤχου τῆς σάλπιγγος διαδοθῶν τὰ συμβάντα πανταχοῦ καὶ τιμωρηθῶν οἱ ἐγκληματῆται.

Ὁ Οὐρβίκιος ὁμως ζητεῖ παρ' αὐτῶν φρόνησιν, καθ' ὅσον ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις φρουρεῖ τὴν Αὐλήν, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὐχερῆς πᾶσα ἀπόπειρα ἐκπορθήσεως, συμβουλεύει δὲ ὡς μόνην λύσιν πρὸς κατάπausιν τῶν ἀδικημάτων, νὰ παραδώσῃ ὁ στρατὸς τὸ σκῆπτρον εἰς τὸν Ἀναστάσιον, ἄνδρα διακεκριμένον ἐπὶ ἀρετῇ, ὑποσχόμενον δὲ ἀπὸ τοῦδε διανομὴν μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν.

Ἀσμένως πάντες δέχονται τὴν πρότασιν, ἐπευφημοῦν τὸν μέλλοντα νὰ ἄρξῃ ἡγεμόνα καί, ἀναμνησθέντες πρὸς στιγμὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀρμακίου, ἀποσύρονται τῆς σκηνῆς.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ (Στίχ. 244)

Σ κ η ν ἠ Α' (Στίχ. 56)

Ὁ Πελάγιος ἀπερχόμενος εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου τὸν καλεῖ τὸ καθῆκον, δίδει συμβουλὰς πρὸς τὸν υἱὸν του Ἐρασμον, εἰς τὴν κρίσιμον ἐφηβικὴν ἡλικίαν εὐρισκόμενον, ὅπως συνετῶς ἀντιμετώπισῃ τὰ ἐμφανιζόμενα ἐνώπιόν του προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀποφύγῃ τοὺς ἀπειλοῦντας τὴν νεότητά του κινδύνους καὶ περιφρονήσῃ τὰς ψευδεῖς μορφάς, αἵτινες προκαλοῦν πάντοτε καταστροφὴν.

Σ κ η ν ή Β' (Στίχ. 33)

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὠτακουσίων μέχρι τοῦδε Ἀναστάσιος, ἐμφανιζόμενος ἐπὶ σκηνῆς παρακαλεῖ τὸν Πελάγιον νὰ τείνη χεῖρα βοηθείας πρὸς σωτηρίαν τοῦ κατολισθαίνοντος βασιλείου, ἐν ᾧ οὔτε δίκαιον ὑπάρχει πλέον, οὔτε πίστις τηρεῖται, ἀλλ' ἡ βασιλεύουσα ἔρις ἐπήνεγκε τὸν ὄλεθρον τῶν ἡγεμόνων.

Ὁ Πελάγιος πληροφορηθεὶς τὴν ἀστάθειαν τῶν ἐν τῇ Αὐλῇ πραγμάτων, μάλιστα δὲ τὸν θάνατον τοῦ ἐναρέτου ἀνδρός, ἐκφράζει τὴν κατάπληξίν του, ἀξιοθεῖσαν διὰ τῆς καταλλήλως διατυπωθείσης ἀνακοινώσεως ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου καὶ ἄλλων τρομερῶν συμβάντων, τῆς ἐκθρονήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρμακίου καὶ τοῦ τραγικοῦ θανάτου τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ. Ἡ χώρα ἔχει ἤδη βυθισθῆ εἰς τὴν ἀσέβειαν ἕνεκα τοῦ Ζήνωνος, πρὸς ὃν κρίνεται ὀρθὸν νὰ μεταβῆ ὁ Πελάγιος, ἵνα διὰ λόγων ἐπιτύχῃ τὴν μεταλλαγὴν τῆς στάσεώς του ἔναντι τῶν ὑπηκόων. Ὁ Πελάγιος δέχεται ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο.

Σ κ η ν ή Γ' (Στίχ. 23)

Ἴσταται ὁμοῦ πρὸς στιγμὴν ὁ Πελάγιος, ἵνα προσευχόμενος ζητήσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐδόωσιν τῶν ἐπιχειρουμένων. Κακὰ προαισθήματα προκαλοῦν εἰς αὐτὸν φόβον· προσπαθεῖ ὁμοῦ νὰ διασκεδάσῃ ταῦτα διὰ λογικῶν σκέψεων ἐνισχυουσῶν τὴν ἀπόφασίν του, ὅπως ἐνεργήσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος.

Ἄνοίγει τότε ἡ σκηνὴ ἐν τῷ μέσῳ, δίκην οὐρανοῦ. ἐν ᾧ ἐμφανίζεται ὁ Ἐσταυρωμένος, πρὸς ὃν ὁ Πελάγιος ἀπευθύνει εὐλαβεστάτην παράκλησιν, ὅπως εὐνοηθῶν τὰ σχέδιά του, πρὸς ἡμέρωσιν τοῦ ἀπηνοῦς ἡγεμόνος.

Σ κ η ν ή Δ' (Στίχ. 20)

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προσευχῆς τοῦ πατρικίου, ἄγγελοι ἑκατέρωθεν τῆς σκηνῆς ἐμφανιζόμενοι ἐνθαρρύνουν τὸν Πελάγιον, καίτοι ἐπιχειροῦντα ἔργον δυσχερές, πρὸς μετάβασιν παρὰ τῷ Ζήνωνι καὶ προλέγουν τὸν θάνατόν του, ὃν ὁμοῦ πρόκειται μετὰ μεγάλου ψυχικοῦ σθένους ν' ἀντιμετωπίσῃ, ἐφ' ὅσον ὁ αἰτίδιος χρόνος ἀποκαθιστᾷ εἰς τοὺς οὐρανούς τὴν δόξαν τῶν μαρτύρων.

Ὁ Πελάγιος μένει ἐν ἐκστάσει, τοῦ χοροῦ ψάλλοντος ὀπισθεν τῆς σκηνῆς ἄσματα θρησκευτικά.

Σ κ η ν ή Ε' (Στίχ. 63)

Τότε παρουσιάζεται ὁ Λογγίνος, ὅστις, ἐκδιώξας τὸν ἕκταμβον ἐπὶ τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ Πελαγίου Ἀναστάσιον, φέρεται διὰ λόγων εἰρωνικῶν

πρὸς τὸν Πελάγιον, ὃν ἐπιθυμεῖ νὰ διαμελίση, ὥς ὁ μυθικός κύων κατεσπάραξε τὸν Ἄκταίωνα διὰ λυσσωδῶν δηγμάτων. Τὸ μῖσος καὶ ὁ κίνδυνος ἀποκλείουν τὰς βραδύτητας, ὁ κοῦφος δὲ φόβος ὀφείλει ν' ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τῆς τόλμης.

Αἴφνης ὤμως ὁ ὥς νεκρὸς θεωρηθεὶς Πελάγιος, ἀκούεται ἐπικαλούμενος τὸν Ἰησοῦν, γεγονὸς ὅπερ ὤθει τὸν Λογγῖνον εἰς ἐπίσπευσιν ἐκτελέσεως τῶν σχεδίων του διὰ τῆς τοποθετήσεως πρὸ τοῦ πατρικίου εἰδώλου τοῦ Διός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κρύπτει πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἄρμακίου.

Σ κ η ν ἠ Γ' (Στίχ. 49)

Ὁ Λογγῖνος καλεῖ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς αὐλικούς ἐνώπιον τῶν ὁποίων καταγγέλλει, ὅτι ὁ Πελάγιος λατρεύει τοὺς Θεοὺς τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Ζήνων πρῶτος, οἱ Ἀναστάσιος καὶ Σεβαστιανὸς κατόπιν, μένουν κατὰ πληκτοὶ πρὸ τοῦ θεάματος, ἐνῶ ὁ ἐν ἐκστάσει εὐρισκόμενος Πελάγιος ζητεῖ παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Συνέρχεται ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἔντρομος ἀντικρῦζει τὸ πρὸ αὐτοῦ τεθὲν εἶδωλον.

Ὁ Ζήνων διατάσσει τοὺς στρατιώτας νὰ συλλάβουν καὶ ρίψουν εἰς δεσμὰ τὸν Πελάγιον, ὅστις παρακαλεῖ νὰ προσαχθῇ εἰς δίκην, ἵνα ἀνασκευάσῃ τὴν ψευδῆ καταγγελίαν· ὁ Λογγῖνος ἀνασύρει τυχαίως δῆθεν ἐκ τοῦ εἰδώλου τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἄρμακίου πρὸς τὸν πατρίκιον, γεγονὸς ὅπερ ἐξεγείρει τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις καλεῖ εἰς ἐπιφυλακὴν τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀγγέλλει, ὅτι τὸ σκῆπτρον λαμβάνει ὁ Λογγῖνος. Οὗτος ὅμως ἐπισημαίνων τὸν κίνδυνον ἐξ ἐνδεχομένης ἐξεγέρσεως τοῦ θορυβώδους ὄχλου διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Πελαγίου, ζητεῖ τὴν ἄμεσον θανάτωσίν του. Συγκαλεῖται λοιπὸν ἄμέσως δικαστήριον, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἀγγέλλει, ὅτι ὁ στρατὸς καταθέσας διὰ τῆς δωροδοκίας τὰ ὄπλα, ἐπευφημεῖ τὸν βασιλέα καὶ φυλάσσει τὰ τεῖχη ἀσφαλῆ.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ (Στίχ. 502)

Σ κ η ν ἠ Α' (Στίχ. 130)

Ὁ Ζήνων ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς παρακαλεῖ νὰ κρίνουν ἄνδρα ἀρνηθέντα τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, λατρεύοντα τὰ εἶδωλα καὶ ἐπιβουλευθέντα τὴν ἀνωτάτην τοῦ κράτους ἀρχήν, καὶ ζητεῖ νὰ προσαχθῇ ὁ ὑπόδικος.

Ὁ Σεβαστιανὸς ὀδηγῶν τὸν Πελάγιον ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ἀπατηλοῦ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀνθρώπων, παρ' οἷς συχνὰ ἢ αἰδη-

μοσύνη καλύπτει τὴν αἰσχρότητα, ἡ ψευδὴς μεγαλοπρέπεια τὴν κουφότητα τοῦ νοός, ἡ κατ' ἐπίφασιν πίστις τὸν δόλον, καὶ καλεῖ μάρτυρας πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς προσαφθείσης κατὰ τοῦ πατρικίου κατηγορίας.

Χορὸς ἐφήβων ψευδῶς καταγγέλλει, ὅτι πράγματι ὁ Πελάγιος ἐλάτρευσε τὸ ὁμοίωμα τοῦ Διός, ἐπιβεβαιοῦν δὲ τοῦτο οἱ Φίλαργος καὶ Οὐρβίκιος, ἐνῶ ὁ Πρόκλος ἀναγινώσκει τὴν πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀρμακίου πρὸς τὸν πατρίκιον, δι' ἧς οὗτος ἐμφανίζεται συνωμοτῶν κατὰ τῆς κρατούσης πολιτικῆς καταστάσεως.

Ἐξαλλος ὁ Λογγίνος καταφέρεται κατὰ τοῦ Πελαγίου. Οὗτος ὁμως, διαμαρτύρεται διὰ τὴν ἐξυφανθεῖσαν κατηγορίαν καὶ ἐπικαλούμενος τὸν Ἰησοῦν ὡς κριτὴν τῆς ἀθωότητός του, παρακαλεῖ τὸν Πρόκλον νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ εἰδώλου ἐπιγραφὴν, ἣτις σαφῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἐγένετο τοῦτο χάριν τοῦ Λογγίνου. Ἀκολουθεῖ λογομαχία μεταξὺ τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ Πρόκλου, ἀναγκαζομένου νὰ καταλίπη τέλος τὸ ἀδικον δικαστήριον, ὅπερ ἐν τούτοις ἀποφίνεται ὑπὲρ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Πελαγίου, καταδικάζον τοῦτον εἰς τὸν διὰ διστόμου πελέκως θάνατον.

Ὁ ἀθῶος πατρίκιος οἰκτεῖρει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν κατέπεσε τὸ βασίλειον, ἀφ' οὔτου ἡ ἀρετὴ ὑπέκυψεν εἰς τὴν βίαν, ἡ διαφθορὰ ὑπεσκέλισε τὸν νόμον καὶ ἐξηπλώθη πανταχοῦ τὸ ἀπέραντον τῆς ἀδικίας χάος. Προλέγει δὲ εἰς τὸν περιφρονητικῶς ἀπερχόμενον Λογγίνον τὸ ἐγγίζον τέλος του. Ἐνῶ δὲ στρατιῶται συλλαμβάνουν πρὸς ἐκτέλεσιν τὸν Πελάγιον, ἐμφανίζεται ἐπὶ σκηνῆς ὁ υἱὸς του, καὶ ἐκδηλῶν συγκινητικὴν πρὸς τὸν πατέρα στοργήν, δι' ἱκετευτικῶν λόγων ἐκλιπαρεῖ τοὺς ἰσχυροὺς εἰς ἀναστολὴν τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως.

Ὁ Ζήνων ἀποκρινόμενος ζητεῖ νὰ ὀδηγηθῆ ὁ υἱὸς εἰς τ' ἀνάκτορα, ἵν' ἀνατραφῆ ἐν τῷ περιβάλλοντι τῶν Αὐλικῶν, προκαλῶν οὕτω τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Πελαγίου, ὅστις ἐπιγραμματικῶς ἐκφράζει τὴν παρατηρουμένην ἀντίθεσιν μεταξὺ φαινομένων καὶ γεγονότων εἰς τοὺς βασιλεῖς, κατὰ κανόνα ἐπὶ ὑποκρισίᾳ διακρινομένους.

Σ κ η ν ἢ Β' (Στίχ. 21)

Ὁ Πελάγιος μονολογῶν, οἰκτεῖρει ἑαυτὸν διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῆς τύχης καὶ ἐπικαλεῖται τὸν Χριστὸν εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς πρὸς τὴν θρησκείαν πίστεώς του καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, ἣτις τώρα κατεδίκασε τὸν πατρίκιον εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν.

Σ κ η ν ἢ Γ' (Στίχ. 36)

Ὁ Σεβαστιανὸς ζητεῖ παρὰ τῶν στρατιωτῶν νὰ προσαγάγουν πρὸς

ἐκτέλεσιν τὸν Πελάγιον, ἀπειλῶν διὰ θανάτου πάντα, ὅσους θὰ ἐτόλμα νὰ παράσχη εἰς τοῦτον βοήθειαν.

Ὁ Πελάγιος προσέρχεται εἰς τὸ «μοιραῖον θέατρον», πλήρης χριστιανικῆς καρτερίας.

Σ κ η ν ἠ Δ' (Στίχ. 24)

Ἐν τῷ μεταξὺ σπεύδει ἐπὶ σκηνῆς ὁ Πρόκλος ματαίως προσπαθῶν νὰ ἐμποδίση τὸ ἔγκλημα καὶ κινεῖ εἰς ἐπανάστασιν τὸν ἀκολουθοῦντα λαόν, ὃν ὅμως οἱ στρατιῶται τοῦ Σεβαστιανοῦ, μετὰ συναφθεῖσαν φονικὴν μάχην, διασκορπίζουν, τραυματίσαντες καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγόν, ὅστις ἐν πλήρει ἀγανακτήσει ἐπικαλεῖται τὸ διακεχυμένον αἷμα ὡς μάρτυρα τοῦ ἐπικειμένου ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὀλέθρου.

Σ κ η ν ἠ Ε' (Στίχ. 28)

Ἐνῶ μένουσιν προσηλωμένοι ἐπὶ τῶν τειχῶν αἱ κεφαλαὶ τῶν ἀδίκως φονευθέντων καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐπαίρονται θεωροῦντες, ὅτι ἐγένοντο κύριοι τῆς μοίρας των, ὁ Λογγῖνος σαρκαστικῶς εἰρωνεύεται τὴν τύχην τοῦ Πελαγίου καὶ ὁ Ζήνων καλεῖ τοὺς ἡγεμόνας εἰς μεγαλοπρεπῆς συμπόσιον.

Σ κ η ν ἠ Σ' (Στίχ. 7)

Ἐκ παραλλήλου ὁ Ἀναστάσιος προτρέπει τὸν Οὐρβίκιον, ὅπως τηρῆ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Αὐλῆς ἐν ἐπιφυλακῇ τὸν στρατόν, ἐνῶ οὗτος θὰ προσπαθῆ, ὅπως μεθύσῃ τὸν βασιλέα.

Σ κ η ν ἠ Ζ' (Στίχ. 9)

Δίδονται ἀμέσως αἱ δέουσαι πρὸς τὸν στρατόν συστάσεις.

Σ κ η ν ἠ Η' (Στίχ. 49)

Οἱ δύο ἀδελφοὶ θριαμβευτικῶς πανηγυρίζουσιν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐπὶ τῇ πιστευθείσῃ νίκῃ, ἐνῶ ἡ τύχη των προμηνύεται αἱματηρὰ καὶ φρικώδης.

Εἰς ἀκολουθοῦσαν βωβὴν σκηνὴν, ἐφ' ἄρματος παρελαύνει ὁ Βάχχος προκαλῶν τὴν εὐθυμίαν, ἣν διασπᾷ θρηῖνος ἐκ τῶν τειχῶν προερχόμενος ὑπὸ τῶν ἀπορφανισθέντων τέκνων καὶ μάλιστα τοῦ Βασιλίσκου. Συγχρόνως ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ Ζήνωνος ἀπαισία τὴν ὄψιν ἡ σκιά τοῦ ἀπειλοῦντος νὰ σπείρῃ τὸν ὄλεθρον Ἀρμακίου, ἐνῶ ὁ Ἀναστάσιος, ἐκμεταλλεόμενος τὴν ἐπικρατοῦσαν, ἔνεκα τῆς μέθης τοῦ βασιλέως, σύγχυσιν, κατελθὼν κρυφίως πρὸς τὰ τείχη παροτρύνει τὸν στρατὸν εἰς ἐπίθεσιν. Ἐφηβοὶ ἀναγγέλλουσιν ἤδη τὴν ἀφίξιν τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Ζήνων ἐν κραιπάλῃ μέθης πίπτει ἐν τῷ μέσῳ τῆς σκηνῆς καὶ ὁ Λογγίνος σπεύδει πρὸς φυγὴν.

Σ κ η ν ἢ Θ' (Στίχ. 45)

Δίδεται ἀμέσως ἐντολὴ εἰς τὸν Πρόκλον νὰ συλλάβῃ καὶ θανατώσῃ τὸν ἀποδιδράσκοντα, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος προσφέρει τὸ στέμμα εἰς τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις ἀνακηρύσσεται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ βασιλεὺς καὶ ὑπόσχεται ἐκδίκησιν τῶν ἐγκλημάτων καὶ εἰρηνικὴν διακυβέρνησιν. Ἐν τῷ μεταξὺ στρατιῶται τοποθετοῦν τὸν Ζήνωνα ζῶντα ἐντὸς λάρακος.

Σ κ η ν ἢ Γ' (Στίχ. 84)

Ὁ Λογγίνος ἄοπλος, ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειμμένος, εἰς ἐκτενῆ μονόλογον, διεκτραγωδεῖ τὴν ἀθλιότητα τῆς καταστάσεώς του, οἰκτεῖρει τὸ εὐμετάβλητον τῆς τύχης καὶ ἀναμιμνησκόμενος τῆς προορρήσεως τοῦ μελλοθανάτου Πελαγίου ἀναγνωρίζει, ἡττημένος ἤδη, τὸν ὄλεθρόν του.

Ἐμφανίζονται ἐν συνεχείᾳ αἱ σκιαὶ τῶν ἀγρίως δολοφονηθέντων Πελαγίου, Γαζαίου, Εὐφημιανοῦ καὶ Βασιλίσκου, ἀπειλητικαὶ τὴν ὄψιν, προκαλοῦσαι φρίκην καὶ σύγχυσιν, ἐνῶ ὁ Λογγίνος συλλαμβάνεται τέλος ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων καὶ θανατοῦται ἐπὶ σκηνῆς.

Σ κ η ν ἢ ΙΑ' (Στίχ. 69)

Μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, ἐμφανίζεται ἐντὸς μνήματος ὁ Ζήνων, ὅστις συνελθὼν ἐκ τῆς μέθης καὶ ἀντιληφθεὶς, ὅτι κατάκειται δέσμιος, καλεῖ ματαιῶς εἰς τὰ ὄπλα τὸν στρατὸν καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἀρωγὴν τοῦ ἀδελφοῦ, οὕτινος ἡ σκιά ἐμφανιζομένη ἐκθέτει τὰ διατρέξαιτα καὶ δικαιολογεῖται διὰ τὴν ἀδυναμίαν παροχῆς βοήθειας.

Ὁ Ζήνων θρηνολογεῖ τὴν κατάστασίν του καὶ ἐπιτεθεὶς διὰ λόγων κατὰ τῆς ἐμφανισθείσης σκιᾶς τοῦ Πελαγίου παρακαλεῖ τὰς Εὐμενίδας, ὅπως δώσουν τέλος εἰς τὰ βάσανά του.

Ἡ σκιά τοῦ Πελαγίου φαίνεται ἱκανοποιημένη ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου τῶν δύο ἀδελφῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ παρέρχεται ἐν βωβῇ σκηνῇ ἡ νεκρικὴ πομπὴ τοῦ Λογγίνου, συνοδευομένη ὑπὸ στρατιωτῶν, οἵτινες ἐν τέλει τοῦ δράματος οἰκτεῖρουν τὴν μοίραν τῶν βασιλέων, αἰρομένων μέχρι τῶν ἄστρον ὑπὸ τῆς τύχης καὶ κατολισθαιόντων εἶτα εἰς τὸν ἔσχατον πυθμένα τῆς Στυγός.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΚΕΥΗ ΥΠΟ ΕΠΟΨΙΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ἡ παραβολὴ τῶν ἀντιστοιχούντων χωρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου πρὸς τὸ ξένον πρότυπον ἀποδεικνύει κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον τὴν προέλευσιν τῆς Κρητικῆς τραγωδίας ἐκ τοῦ λατινικοῦ δράματος.

Ἐπὶ ἐποψιν ἐκτάσεως κατὰ πρῶτον τὰ δύο ἔργα ἐμφανίζονται αἰσθητὴν ἀναλογίαν :

Z H N Ω N	Z E N O
Πρᾶξις Α' Στιχ. 384	Πρᾶξις Α' Στιχ. 440
» Β' » 444	» Β' » 499
» Γ' » 384	» Γ' » 403
» Δ' » 397	» Δ' » 244
» Ε' » 384	» Ε' » 502
Σύνολον . . 1993	2088

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων μεταξὺ τῶν πράξεων Δ' καὶ Ε' εἰς ἀμφοτέρωθεν τὰ ἔργα εἶναι φαινομενικὴ μόνον, ὀφειλομένη εἰς τὴν διαφορὰν κατανομῆς τῶν σκηνῶν.

Ἄλλὰ καὶ γενικώτερον, ὑπὸ ἐποψιν περιεχομένου, ὁ Κρητὴς ποιητὴς φαίνεται, ὅτι ἠκολούθησε τὸ ξένον πρότυπον πιστῶς.

Εἰς τοῦτο δ' ὀφείλεται καὶ ἡ ἔλλειψις χορικῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ, ἐπομένη κατὰ τοῦτο εἰς τὸ λατινικὸν δράμα τοῦ Simonis.

Τὸ γεγονός τοῦναντίον, ὅτι ἐν τῷ Κρητικῷ δράματι δὲν ἀπαντοῦν Ἰντερμέδια, καίτοι τούτων γίνεται μνεία εἰς τὰς διδασκαλίας τοῦ ἔργου, πρέπει ν' ἀποδοθῇ πιθανὸν μὲν εἰς αὐτὸν τούτον τὸν Κρητὰ ποιητὴν, ὅστις ἴσως ἐσκέπτετο κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔργου του, νὰ γράψῃ καὶ Ἰντερμέδια, δὲν ἐπραγματοποίησεν ὅμως τὴν ἐπιθυμίαν του δι' ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς λόγους· δὲν ἀποκλείεται πάντως καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐμνημόνευσε τούτων κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν πράξεων τοῦ λατινικοῦ δράματος ἐπαναλαμβανομένην φράσιν: Chorus musicorum, vel interludium. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀντιγραφέα τοῦ χειρογράφου τοῦ Νανιανοῦ κώδικος δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τὴν παράλειψιν τῶν Ἰντερμεδίων. Ἄνάλογος ἄλλωστε περίπτωσις ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὸ περιέχον τὸν «Γύπαριν» χειρόγραφον τοῦ αὐτοῦ κώδικος, παρ' ᾧ δὲν ὑπάρχουν Ἰντερμέδια⁷⁵.

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα εἰς τὰ σημεῖα τῆς μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ

⁷⁵) *Ιδ. Μ. Ι. Μανούσακα «Ἀνέκδοτα Ἰντερμέδια τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α' (1947), σελ. 527.

τοῦ Λατινικοῦ δράματος, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων, παρατηρομένης διαφορᾶς, πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι αὕτη εἶναι μικρᾶς μᾶλλον σημασίας.

Ταυτότης παρατηρεῖται γενικῶς ὡς πρὸς τὰ δρῶντα πρόσωπα τῶν δύο τραγωδιῶν, ἐξαιρέσει τοῦ ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ πατριάρχου Εὐφημίου (Euphemius), ὅστις, ἴσως καὶ διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος πρὸς τὸν μάγον Εὐφημιανὸν (Euphemianus), ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ πατρικίου Πελαγίου ὑπὸ τοῦ Κρητῆς ποιητοῦ, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Σάθας παρατηρεῖ¹⁰, ὅτι «μετέβαλε τὸν πατρικίον Πελάγιον εἰς τὸν ἀνύπαρκτον πατριάρχην Πελάγιον, μὲ σκοπὸν βεβαίως δραματικώτερας συγκινήσεως, πιθανὸν ὅμως καὶ ἀπλῶς ἐκλαβῶν τὸ λατινικὸν patricius ὡς πατριάρχης».

Καίτοι ἢ ἐν γένει παρακολούθησις τοῦ Λατινικοῦ προτύπου ὑπὸ τοῦ Κρητῆς ποιητοῦ δὲν δικαιολογεῖ τοιαύτην ὑπόνοιαν, ἐν τούτοις οἱ λόγοι τοῦ Πελαγίου—εἰς τὴν παραλειπομένην ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ Ἀ΄ σκηνῇ τῆς Δ΄ πράξεως—πρὸς τὸν υἱὸν Ἑρασμον, ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ὁ πατριάρχης, πείθουν, ὅτι πράγματι πρόκειται περὶ πατρικίου. Ἡ μεταβολὴ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πελαγίου ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ Ἕλληνας συγγραφεὺς ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἐργασίας του δὲν ἔδωκε τὴν δέουσαν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου.

¹⁰ Ἀνάλογον ἄλλωστε παράδειγμα—ἀνευ σημασίας ὅμως ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δράματος—παρουσιάζεται καὶ ἐν τῇ ἀποδόσει τοῦ Λατινικοῦ Philarchus (φύλαρχος, φυλάρχης), παρὰ τῷ Centurio, Castor, Tribunus militum, διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φίλαργος (κύριον ὄνομα), ὅπερ ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὸν Philargum (procerem), ὃν ὡς Φιλάρκετον (ἔρχοντα) ἐμφανίζει ὁ Κρητῆς ποιητὴς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ.

Καθαρῶς δημιουργικὴν σύνθεσιν τοῦ Ἑλληνος λογίου ἀποτελεῖ ὁ Πρόλογος, ἐνθα κατ' ἀρχὰς μὲν μονολογεῖ ὁ Ἄρης, κατόπιν δὲ διεξάγεται διάλογος μεταξὺ τῶν τριῶν Εὐμενίδων καὶ τοῦ Διονύσου.

¹¹ Ὁ Κρητῆς ποιητὴς εἰσήγαγε βεβαίως τὸν Πρόλογον κατ' ἀπομίμησιν ἀναλόγων συνθέσεων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας («Ἐρωφίλη», «Στάθης», «Γύπαρις»), ἀνέπτυξε δὲ τὰ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμενα μετὰ ποιητικῆς τῷ ὄντι διαθέσεως. Σχετικῶς ὁ Σάθας παρατηρεῖ¹¹: «Ὁ ἀναγινώσκων τὸν Πρόλογον τοῦτον δύναται νὰ νομίση ὅτι ἐν τῷ ποιητῇ τοῦ Ζήνωνος ἀνεῦρεν ἐφάμιλλόν τινα πρὸς τὸν Χορτάκη καὶ τὸν Κορνᾶρον, ἃν δ' ἐξ ὄνυχος κρίνη καὶ τὸν λέοντα πιθανὸν νὰ φαντα-

¹⁰) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον» ἐνθ' ἀν., σελ. κ'.

¹¹) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. ιε'.

σθῆ ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν γνήσιόν τι προῖον τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν δραματοποιίας, ἀφοῦ μάλιστα καὶ αὐτὴ ἢ τοῦ δράματος ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον ἔνωρις ἐλήσμονησαν οἱ ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν καὶ Ἑνετικὸν ζυγὸν στενάζοντες Ἑλληνας, ἀλλ' ἢ εἰκασία αὕτη μεταβάλλεται εἰς ἀληθὲς πρόβλημα διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ κυρίου δράματος· ἐν τούτῳ ἢ ρέουσα τοῦ προλόγου γλῶσσα ἐξαφανίζεται, τὴν δὲ ποιητικὴν φαντασίαν διαδέχεται ψυχρὰ πεζολογία...».

Αἱ ἐν λόγῳ κρίσεις τοῦ πρώτου ἐκδότου τῆς τραγωδίας, τόσον ὡς πρὸς τὴν ἔξαρκιν τῆς ἀξίας τοῦ Προλόγου, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν μετριότητα τοῦ ποιητικοῦ λόγου εἰς τὸ κυρίως δράμα εἶναι ὑπερβολικαί, ὁπωσδήποτε δὲ ἀποκλείουν τὴν ὑπόνοιαν, ἣν αὐτὸς ὁ Σάθας διετύπωσε⁷⁹ «μὴ ἄλλος ποιητὴς ἔγραψε τὸν Πρόλογον, ἕτερος δὲ συνέθεσεν αὐτὸ τὸ δράμα», καθ' ὅσον προσέτι θὰ ἔπρεπεν ὁ συντάκτης τοῦ Προλόγου νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸ Λατινικὸν πρότυπον ἐπακριβῶς, δεδομένου ὅτι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ αὐτοῦ μελετητοῦ, «ἢ περὶ τὸ τέλος τοῦ Προλόγου ἐμφάνισις τοῦ Διονύσου ἐλήφθη ὡς ἀπλῆ εἰκὼν ἐκ τῆς μετὰ τὴν ὀγδόην σκηνῆν τῆς τελευταίας πράξεως παρεντιθεμένης scena muta, διότι ὁ μὲν Βάχχος τοῦ Σίμωνος εἶναι ἐντελῶς βωβὸν πρόσωπον, ὁ δὲ τῆς Κρητικῆς τραγωδίας Διόνυσος ἀποτελεῖ ἐκ τῶν κυριωτέρων προσώπων τοῦ διαλόγου»⁸⁰.

Ἐἰς τὴν ἰδιαιτέρως ποιητικὸν τόνον τοῦ Προλόγου δέον μᾶλλον ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ συγγραφέως, ὅστις εἰς μὲν τὸ κυρίως δράμα παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸ ξένον πρότυπον, ἐνῶ εἰς τὸν Πρόλογον, εἶχε τὴν εὐχέρειαν πρὸς ἀνάπτυξιν ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον.

Ὀπωσδήποτε ἢ ὑπὸ ἔποψιν περιεχομένου ὁμοιότης τῶν δύο δραμάτων, ἀναφερομένη εἰς τὴν ὅλην θεατρικὴν οἰκονομίαν καὶ τὸν τρόπον ἀνεξίξεως τῶν γεγονότων, θ' ἀποδειχθῆ καλύτερον ἐκ τῆς κατωτέρω ἐπιχειρουμένης ἀναλυτικῆς συγκρίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου πρὸς τὸ λατινικὸν πρότυπον.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἰς τὸν Πρόλογον (Στίχ. 202) ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὰς ὁ Ἄρης ἐφ' ἀμάξης καθήμενος καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς θεατὰς ἐξαίρει τὴν ἀξίαν τῆς δυνάμεώς του, δι' ἧς τόσοι ἐνθουσιασμοὶ ἐξάπτονται, τόσαι μάχαι συνάπτονται, τοσαύτη ἀνδρεία ἐμφανίζεται καὶ μεταβολαί

⁷⁹) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. ιε'.

⁸⁰) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. ις'.

εις τάνθρωπινα παρατηροῦνται. Διὰ τοῦτον οὐδεὶς ὑπολογίζει τὴν ζωὴν, οὐδεὶς πρὸ τοῦ θανάτου δειλιᾷ, ἀλλὰ πάντες ἀκάθεκτοι φέρονται πρὸς τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν δόξαν ἀποβλέποντες. Παράδειγμα ὁ Κορνήλιος Κατερήν, ὁ ἔνδοξος Ἐνετὸς στρατηγός, πρὸς ὃν οὔτε ὁ Ἡρακλῆς, οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἡγεμόνων δύναται νὰ συγκριθῆ καὶ ὃν ἀποθανόντα, ἀλλὰ μὴ ἠττηθέντα, πάντες μετὰ σεβασμοῦ ἀναλογίζονται.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ θεὸς ὁ ἀνυψῶν τοὺς στρατιώτας εἰς στρατηγοὺς, ὁ δωρούμενος σκῆπτρα καὶ κρημνίζων θρόνους, ἀνεβίβασεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὸν Ζήνωνα, παρέσχεν ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὸν Ἀρμάκιον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βασιλίσκον, προειδοποιεῖ δὲ ἰώρα περὶ τοῦ τέλους τοῦ δράματος διὰ τοῦ φόνου τῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀναστασίου, μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ζήωνος, ὅστις ζῶν θά ριφθῆ εἰς τὸν τάφον.

Τότε ἐμφανίζονται ἐπὶ σκηνῆς ἡ Τισιφόνη, ἡ Ἀληκτῶ καὶ ἡ Μέγαιρα, θεότητες τοῦ Ἄδου, τιμωροῦσαι πᾶσαν παράβασιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος ἀποσταλεῖσαι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἄρεως, καὶ ἱκανομαζοῦν τὰς περιπετείας τῶν μελλόντων θυμάτων Ζήωνος, Λογγίνου καὶ Οὐρβικίου. Φθάνει δὲ καὶ ὁ Διόνυσος ζητῶν νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν τῆς συγκεντρώσεως τῶν θεῶν καὶ ἐπαιρόμενος ἐπὶ τῇ ἀπολέμῳ δυνάμει του, περιφρονεῖ ὡς ἀνικάνους πρὸς ἐπιτέλειαν τοῦ ἐπιχειρηθέντος σχεδίου τόσον τὸν Ἄρην ὅσον καὶ τὰς Ἐρινύας καὶ ἰσχυρίζεται, ὅτι μόνος αὐτὸς διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ οἴνου δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ποθουμένην μεταλλαγὴν τῶν πραγμάτων.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Ἡ πρώτη πράξις, διηρημένη εἰς πέντε σκηνάς, συνολικοῦ ἀριθμοῦ 384 στίχων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς πέντε πρώτας σκηνάς τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ Λατινικοῦ προτύπου, συγκειμένης ἐκ 440 στίχων. Παραλείπεται ὅμως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἡ ἕκτη σκηνὴ τοῦ ξένου κειμένου (Στίχ. 66).

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 50) ἐμφανίζεται ἡ σκιά τοῦ δολοφονηθέντος Βασιλίσκου, ζητοῦντος νὰ παύσουν τᾶσματα καὶ διασκορπισθοῦν τὰ βασιλικὰ σύμβολα, πρὸς ἃ συνήθως ἄγονται δι' ἀπατηλῶν τεχνασμάτων οἱ ἄφρονες, κατακρημνιζόμενοι ἀπὸ βιασθέντος εἰς βάραθρον, πρὸς ὃ φέρεται ἤδη καὶ ὁ Λογγίνος. Προαγγέλλει ἐν συνεχείᾳ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπέλθῃ ἐν τῷ οἴκῳ καταστροφὴν, δι' ἣν ἡ λέμβος τοῦ Ἀχέροντος θά πληρωθῆ ψυχῶν καὶ καλεῖ τὰς θεότητας τοῦ Ἄδου νὰ λάβουν ἐκδίκησιν παρὰ τοῦ ἐγκληματίου Ζήωνος, μακρόθεν

ἤδη ἐμφανιζομένου. Παραλείπει ὅμως ὁ Κρῆς ποιητῆς τὴν συμβουλήν τῆς ἀπειλούσης τὰ πάντα σκιᾶς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῆς μελλούσης τύχης.

Οὕτω ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 132) ὁ Ζήνων ἀδικαιολογῆτως ὑπὸ κακῶν προαισθημάτων κατεχόμενος ἀνησυχεῖ καὶ σπεύδει πρὸς τὸν μάγον Εὐφημιανὸν ἵνα μάθῃ τι περὶ τοῦ μέλλοντος. Οὗτος εἶναι πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ τὸν βασιλέα, ὅστις ὅμως δὲν ἀποδέχεται ὑποδείξεις τρόπων βίου τρυφηλοῦ, ἢ ὑπεροχῆς καὶ ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν συγχρόνων του καὶ ἐπιμένει νὰ γνωρίσῃ σαφέστερον τὸ πεπωμένον. Ὁ ἀστρολόγος προσφέρει τότε μαγικὸν δακτύλιον καί, μετὰ τινὰς ἔνδοιασμούς, πληροφορεῖ τὸν ἐκκληκτον βασιλέα ὅτι πρόκειται νὰ κλεισθῇ ζῶν ἐντὸς τάφου. Πλήρης ὀργῆς ὁ Ζήνων ἐπιτίθεται μαινόμενος κατὰ τοῦ μάγου, παρὰ τοῦ ὁποίου μανθάνει συμπληρωματικῶς, ὅτι ὁ μέλλων δράστης τοῦ ἐγκλήματος ἀνήκει εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ αὐτοκράτορος, χωρὶς ὅμως σαφεῖς περὶ τοῦ προσώπου ἐνδείξεις. Ἐντρομος ἀρνεῖται νὰ δεχθῇ ὡς ἀληθεῖς τοὺς λόγους τοῦ Εὐφημιανοῦ, ὃν καὶ διὰ ξίφους ἐπὶ σκηνῆς φονεύει.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 44) ὁ ἐμφανισθεὶς Λογγῖνος, μὴ διακρίνας ὑπὸ τὸ σκοτὸς τῆς νυκτὸς τὸν Ζήωνα, ἐπιχειρεῖ νὰ συλλάβῃ τοῦτον. Ἀκολουθεῖ μονομαχία τῶν δύο ἀδελφῶν, καθ' ἣν οὗτοι ἀναγνωρίζονται, καὶ ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ ἐξαγγελθέντος καθ' ἑαυτοῦ πεπωμένου, ἀνταλλάσσουν λόγους στοργικούς, ὑποσχόμενοι ἀλληλεγγύην πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν κοινῶν ἐχθρῶν.

Ἐν τῇ Δ' Σκηνῇ (Στίχ. 24) ὁ Λογγῖνος μονολογῶν, ἀπευθύνει ὕμνον ἐνθουσιώδη πρὸς τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, τὸν ἥλιον, ὃν καὶ παρακαλεῖ νὰ φωτίσῃ διὰ τῶν ἀκτίνων του τὴν πορείαν τῶν ἐπιχειρουμένων πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας σχεδίων. Εἰς τὸ τέλος — κατ' ἀπομίμησιν τοῦ προτύπου — ἐμφανίζεται ὁ Λογγῖνος ὑποχωρῶν καὶ κρυπτόμενος ὅπως παρακολουθήσῃ τὰς σκέψεις τοῦ Ζήνωνος, ὅστις πρόκειται νὰ συνεδριάσῃ μετὰ τῶν συγκλητικῶν.

Ἐν τούτοις ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς Ε' σκηνῆς διδασκαλία παρουσιάζει τοῦτον ἀμέσως παρακαθήμενον εἰς τὸ συμβούλιον, ἐνῶ κατὰ τὸ ξένον κείμενον ὁ Λογγῖνος, «ἰδιαιτέρως» παραμένων, ἐμφανίζεται μετὰ τὴν καθάρσειν τοῦ Βασιλίσκου, ἵνα λάβῃ ἐνεργὸν δράσιν ἅμα τῇ διατυπώσει τῶν περὶ αὐτοῦ γνωμῶν τῶν συγκλητικῶν.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 134) ὁ Ζήνων ζητεῖ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βασιλίσκου ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τυραννικῆς πρὸς τοὺς ὑπηκόους διαθέσεως τούτου καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι διὰ τὴν συμπεριφορὰν του κινδυνεύουσαν πάντες οἱ ἡγεμόνες· προτείνει δὲ ὅπως καρῆ οὗτος πρὸς τιμωρίαν μοναχός.

ἽΟ Βασιλίσκος, καίτοι οἰκτεῖρων ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ γενομένη μεταβολῇ τῆς τύχης, ἔμφανίζεται ἐν τοῦτοις καρτερικῶς ἀποδεχόμενος τὴν νέαν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν δι' αὐστηρᾶς ἐκδικήσεως τὸν Ζήνωνα. Οὗτος ὁμως περιφρονεῖ τὸν ἐκπεπωκότα ἄρχοντα καὶ ζητεῖ τὴν γνώμην τῶν παρισταμένων περὶ τοῦ μέλλοντος νὰ ἄρξῃ Λογγίνου.

ἽΟ Κρῆς ποιητῆς ἐπιφέρει ἐνταῦθα μετατροπὴν τινα ἐν τῇ διατυπώσει τῆς γνώμης τῶν συμβούλων τοῦ βασιλέως, κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Λατινικοῦ κειμένου. ἽΕνῶ δηλαδὴ ἐν τῶ ξένῳ προτύπῳ τίθενται ὑπὲρ τοῦ Λογγίνου οἱ Οὐρβίκιος, Σεβαστιανὸς καὶ Φίλαργος, κατ' αὐτοῦ δὲ οἱ πατριάρχης Εὐφῆμιος καὶ Πελάγιος, ἐν τῇ ἽΕλληνικῇ τραγωδίᾳ ὑποστηρίζουν τὸν Λογγῖνον οἱ Οὐρβίκιος καὶ Σεβαστιανός, ἐξαιρουντες τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν καὶ τὰς ἀρετὰς του, ἀντιτίθενται δὲ οἱ Πελάγιος καὶ Φίλαργος. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐκφράζει τοὺς ἐν τῶ Λατινικῶ κειμένῳ λόγους τοῦ πατριάρχου, ὑποστηρίζων ὅτι ἡ χριστιανοσύνη διέρχεται κρίσιν, δι' ὃ ἀπαιτεῖται νὰ ἄρξῃ διακεκριμένος ἐπ' ἀρετῇ ἀνὴρ, ἐνῶ ὁ Φίλαργος ἰσχυρίζεται, κατὰ τοὺς ἐν τῶ ξένῳ προτύπῳ λόγους τοῦ Πελαγίου, ὅτι εἶναι ἀκατάλληλος πρὸς διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Λογγῖνος, ὅστις ἔνεκα τούτου ἐξοργίζεται καὶ ἀπειλεῖ διὰ θανάτου τὸν βασιλικὸν σύμβουλον. ἽΟ Ζήνων τέλος πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἀδελφοῦ, αὐταρχικῶς φερόμενος, διατάσσει νὰ σεβασθοῦν πάντες τὴν ἀπόφασίν του περὶ συμβασιλείας.

ἽΕνταῦθα περατοῦται ἡ πρώτη πράξις, παραλειπομένης τῆς ς' σκηνῆς τοῦ Λατινικοῦ ἔργου, ἐν ἣ ὁ ἀντικατασταθεὶς ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ὑπὸ τοῦ Φιλάρχου Πελάγιος συμβουλευεὶ μετριοπάθειαν καὶ συνετὴν ἀντιμετώπισιν τῆς κρατούσης ἀθλιότητος, ἣν ζωηρῶς εἰκονίζει χορὸς ἀπορφανισθέντων παιδῶν, ζητούντων παρὰ τοῦ βασιλέως βοήθειαν.

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ἽΗ δευτέρα πράξις, διηρημένη εἰς ὀκτὼ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 444 στίχων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς ὀκτὼ πρῶτας σκηνὰς τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ Λατινικοῦ δράματος, συγκειμένης ἐκ 499 στίχων. ἽΗ ἐνάτη ὁμως σκηνὴ τοῦ ξένου προτύπου (Στίχ. 54) μετνήχθη ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἰς τὴν Γ' πράξιν, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν Α' σκηνὴν αὐτῆς. Παραλείπεται ἀκόμη ἐν τῇ ἽΕλληνικῇ τραγωδίᾳ ἡ μεταξὺ τῶν δύο πρῶτων σκηνῶν παρεντιθεμένη χορογραφικὴ ἀπεικόνισις τοῦ μέλλοντος.

ἽΕν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 78) ἔμφανίζεται μελανοφορῶν ὁ Λογγίνος, πλήρης προαισθημάτων διὰ τὴν ἀναμένουσαν αὐτὸν μοῖραν καὶ καλεῖ μουσικόν, ὅπως διὰ τοῦ ἄσματος μαλάξῃ τὴν τεθλιμμένην καρ-

δίαν του. Ὁ Μουσικὸς ψάλλει κατ' ἀρχὴν ἄσμα τερπνόν, ὅπερ ἐρεθίζει ἐναντίον του τὸν Λογγίνον, ἀπαιτοῦντα ἄμεσον ἀλλαγὴν τοῦ τόνου καὶ προστάσσοντα τὸν ἐν ἀμηχανίᾳ εὐρισκόμενον Μουσικόν, ὅπως ἐκτελέσῃ ἄσμα δυνάμενον καὶ θηρία νὰ ἡμερώνῃ, ὡς ἀκριβῶς τοῦ Ὁρφέως ἡ λύρα. Ὁ Μουσικὸς, καίτοι ἀμφιβάλλον περὶ τῆς τοιαύτης ἰκανότητος τῆς τέχνης του, ἐν τούτοις ψάλλει τὴν κρατοῦσαν μεταξὺ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ Λογγίνου καὶ τοῦ κάλλους τῆς φύσεως διαφορὰν, ἵνα τέλος συνάψῃ, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἡγεμόνος, πρὸς τοὺς ἤχους τοῦ ὄργανου του στίχους πλήρεις ἀπαισιοδοξίας διὰ τὸ εὐμετάβλητον τῆς ἀνθρωπίνης τύχης, ἐνῶ ὁ Λογγίνος βυθίζεται εἰς ὕπνον.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ἐνῶ ἐν τῷ ξέῳ προτύπῳ οἱ στίχοι τοῦ ἄσματος δὲν καταγράφονται, σημειουμένου ἀπλῶς περὶ τοῦ Μουσικοῦ «canitur», ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ὁ Κρῆς ποιητὴς παρεμβάλλει ἀναλόγους πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λατινικοῦ δράματος στίχους. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ διαφορὰ ἐκτάσεως τῆς αὐτῆς σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων, ἥτις εἶναι μόνον φαινομενικὴ, ὀφειλομένη εἰς τὴν καταχώρισιν ἐν τῷ Κρητικῷ δράματι τῶν στίχων τοῦ ἄσματος τοῦ Μουσικοῦ.

Ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 50) ἐμφανίζεται ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις παρατηρεῖ εὐθὺς ἀμέσως τὸ καταπεσὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀποκοιμηθέντος Λογγίνου βιβλίον, ὅπερ καὶ μετὰ πολλοὺς ἐνδοιασμοὺς ἀναλαβὼν ἀναγινώσκει. Πρόκειται περὶ τῶν χρησμῶν τοῦ μάγου Εὐφημianoῦ, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Ζήνων ἔμελλε νὰ ταφῇ ζῶν ἐντὸς μνήματος, ν' ἀνέλθῃ δὲ τέλος ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀναστάσιος. Οὗτος, ἐνθαρρυνόμενος διὰ τῶν προφητικῶν τούτων λόγων, σκέπτεται ἤδη πῶς θὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον, δεδομένου ὅτι ἡ τύχη διὰ τῆς ἀεναίου μεταβολῆς τὸν εὐδαίμονα καθιστᾷ δυστυχῆ, διασφῆζει δὲ τὸν εἰς βάραιθρον καταπίπτοντα.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 106) ἐμφανίζεται ὁ Γατζέος, ὅστις δικαιολογῶν τὴν ἄφιξιν του περιγράφει διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ χώρᾳ ἀθλιότητα. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ἀναστάσιος ἐπικαλεῖται τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Διὸς μὲν, ἵνα ρίψῃ τὸν κεραυνὸν του κατὰ τῶν ἀδίκων, τοῦ Ἄρεως δέ, ἵνα καταπολεμήσῃ τὸν τύραννον, καὶ συνιστᾷ εἰς τὸν Γατζέον, ὅπως ἀλευθυνθῇ πρὸς τὸν ὑπώπτοντα Λογγίνον, μήπως ἐπιτύχῃ τὴν ἡμέρωσιν τοῦ χαρακτηῖρός του. Ἀπερχομένου δὲ τοῦ Ἀναστασίου, ὁ Γατζέος προτρέπει τὸν ἀκολουθοῦντα εἰς τοῦτον ὄμιλον ἀπορφανισθέντων παιδῶν, ὅπως ζητήσῃ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἐλεημοσύνην. Ὑπὸ τοῦ θρηνώδους ἄσματος τῶν παιδῶν ὁ Λογγίνος ἀφυπνισθεὶς, ἐκλαμβάνει τούτους ὡς τέρατα τοῦ Ἄδου καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ ἐκδιώξῃ. Ἐπεμβαίνει ὅμως ὁ Γατζέος, ὅστις

ἔξηγεῖ εἰς τὸν Λογγίνον, ὅτι πρόκειται περὶ ἀξίων οἴκτου παίδων καὶ ἐπιρρίπτει τὴν εὐθύνην τῆς δυστυχίας εἰς αὐτόν, ὅστις ἔξαγριοῦται ἤδη ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐκδιώκει μανιωδῶς ἐκ τῆς σκηνῆς τὸν χορόν. Ματαίως ὁ Γατζῆος προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν Λογγίνον, ὅπως ἴδῃ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἀληθῆ τῶν ὄψιν, ἠρεμήσῃ ψυχικῶς καὶ κρίνῃ ἀντικειμενικῶς τὴν κατάστασιν. Οὗτος ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως προσφέρει ποτήριον οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει ριφθῆ δηλητήριον καὶ βιάζει τὸν Γατζῆον νὰ πῖν. Ἡ σκηνὴ περατοῦται διὰ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου τούτου, προειπόντος ὅμως τὸν ἄμεσον θάνατον τοῦ σκληροῦ ἡγεμόνος.

Ἐν τῇ Δ' Σκηνῇ (Στίχ. 34) ὁ Λογγίνος ἐκφράζεται περιφρονητικῶς περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐλπίδος, ἣτις κενὴ ἐνέπαιξε καὶ αὐτὸν ὑπολογίσαντα εἰς τὴν νίκην, ἀλλὰ μὴ ἐπιτυχόντα διὰ τὴν παρεμβολὴν τοῦ Πελαγίου, οὐτινος ζητεῖ τὸν θάνατον. Ὁ Ζήνων ἐνθαρρύνει τὸν ἀδελφόν του ὑποσχόμενος νὰ τιμωρήσῃ τὸν Πελάγιον καὶ ἀναβιάσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτόν, ὅστις σαφῶς ὑποδεικνύει τὸν ἀπειλοῦντα τοὺς δύο ἀδελφοὺς κίνδυνον, ἂν μὴ περιφρονηθοῦν καὶ ἐξαφανισθοῦν οἱ ἀντίπαλοι.

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων τῆς ἐν λόγῳ σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκτενέστερον διάλογον τῶν δύο ἀδελφῶν, ἀναπτυσσόντων τὰς αὐτὰς ἐννοίας διὰ περισσοτέρων ἐπιχειρημάτων ἐν τῷ Λατινικῷ προτύπῳ.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 28) ἀνακοινοῦται ὑπὸ τῶν Σεβαστιανοῦ καὶ Οὐρβικίου, ὅτι ὁ ἦχος τῶν σαλπύγγων σημαίνει θριαμβευτικὴν ἐπ' ἀνάμωτον τοῦ Ἀρμακίου ἐν τῇ πόλει. Ὁ Ζήνων τεθοροβημένος συσκέπτεται ἀμέσως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ περὶ τοῦ τρόπου ἀπωθήσεως τοῦ νικητοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Ἀναστάσιος ἀγγέλλει τὴν πρὸ τῶν ἀνακτόρων ἄφιξιν τούτου, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος αὐθορμήτως ἀναλαμβάνει νὰ ὀδηγήσῃ διὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν καταστροφὴν τὸν Ἀρμάκιον, λαμβάνων ὑπόσχεσιν συμβασιλείας παρὰ τοῦ Ζήνωνος, ἐὰν ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ.

Ἐν τῇ Σ' Σκηνῇ (Στίχ. 34) ὁ Ἀναστάσιος συνεννοεῖται μετὰ τοῦ Οὐρβικίου περὶ τοῦ καλυτέρου τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς ἐχθρικής διαθέσεως τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ ἀποφασίζεται ὅπως προσαχθῆ εἰς τὸν νικητὴν στρατηγὸν ὁ ρασοφορῶν υἱὸς Βασιλίσκος, ἐκπεπτωκὸς τῆς ἐξουσίας, ὥστε νὰ προκαταληφθῆ ὁ Ἀρμάκιος καὶ ὀργισθῆ κατὰ τῶν βασιλευόντων.

Ἐν τῇ Ζ' Σκηνῇ (Στίχ. 26) ὁ στρατηγός, συγκεκινημένος ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ, ἀπευθύνει στοργικὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὴν πατρικὴν γῆν, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἐνθουσιωδῶς ὑποδέχεται τὸν Ἀρμάκιον, πληροφοροεὶ δὲ τοῦτον περὶ τῆς ἐν τῇ χώρῳ κρατούσης καταστάσεως.

Ἐν τῇ Η' Σκηνῇ (Στίχ. 88) ὁ Ἀρμάκιος ἐκκληκτος πρὸ τῆς θεάς τοῦ ἐμφανιζομένου ἤδη υἱοῦ του Βασιλίσκου, ὅστις διεκτραγωδεῖ εἰς αὐτὸν τὰ συμβάντα, ὀρκίζεται ἐκδίκησιν καὶ καλεῖ τὸν στρατὸν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀνακτόρων, ὑποσχόμενος ἅμα τὸ σκῆπτρον εἰς τὸν παρευρισκόμενον Ἀναστάσιον. Ὁ Οὐρβίκιος συμβουλεύει σύνεσιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐπιδικωμένων, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων ἀνάγκη, ὅπως δέκα ἔμπιστοι φύλακες, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν ἐπινικίων ἐπιτεθοῦν πρὸς σύλληψιν καὶ φόνον τοῦ βασιλέως, ὥστε ὁ υἱὸς Βασιλίσκος ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ὁ Ἀρμάκιος ἀποδέχεται τὸ σχέδιον τοῦ Οὐρβίκιου καὶ ἀπέρχεται μετὰ τοῦ υἱοῦ πεποισθῶς εἰς τὴν θείαν ἐπέμβασιν.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἡ τρίτη πράξις διηρημένη εἰς ἕξ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 384 στίχων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐνάτην σκηνὴν (Στίχ. 55) τῆς Β' πράξεως τοῦ λατινικοῦ δράματος καὶ τὰς πέντε σκηνὰς τῆς Γ' πράξεως τοῦ αὐτοῦ ἔργου, συγκειμένης ἐκ 403 στίχων.

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 14), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν ἐνάτην τῆς Β' πράξεως τοῦ ξένου προτύπου, ὁ Ἀναστάσιος ἀπενθύνεται διὰ λόγων κολακευτικῶν πρὸς τοὺς στρατηγούς καὶ διανέμει χρηματικά ποσά, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐνοίαν τούτων, ὑποσχομένων ἤδη ἀρωγὴν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιχειρουμένου σχεδίου.

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων τῆς αὐτῆς σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐκτενοῦς λόγου ἐκ μέρους τοῦ Centurio-pis ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ, ὅστις παραλείπεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ.

Ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 22), ὡς καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Simonis, ὁ Ζήνων μονολογῶν ἐκφράζει τὴν αὐτοπεποίθησίν του, ἣτις στηρίζεται μὲν ἐπὶ τῆς δυνάμεως τῆς ἑξουσίας, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐνισχύεται διὰ τῆς συμπαραστάσεως τοῦ ἀδελφοῦ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν του. Τοῦτο ὅμως δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον διὰ καταλλήλου χειρισμοῦ τῶν πραγμάτων, καὶ μεγάλης συνέσεως, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καὶ διακρίνεται ὁ βασιλεὺς, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ ἐμφανιζόμενος ἐπὶ σκηνῆς Οὐρβίκιος.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 182) ἀγγέλλεται ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Σεβαστιανοῦ ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀρμακίου, ὅστις ζητεῖ νὰ γίνῃ δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος. Ὁ βασιλεὺς ὑποδέχεται τοῦτον, — μετὰ συνεννόησιν πρὸς τὸν Λογγίνον περὶ τῆς παρασκευαζομένης ἐνέδρας, — διὰ λόγων ἐπαινετικῶν, εἰς οὓς ὁ στρατηγὸς ἀπαντᾷ διὰ κολακευτικῶν ἐπίσης ἐφράσεων. Τότε ἐμφανίζονται οἱ δέκα πιστοὶ ἄνδρες τοῦ Ἀρμακίου, ἐνῶ ὁ

Λογγίνος καλεῖ τὴν φρουρὰν εἰς βοήθειαν. Μετὰ σχετικὸν ἀγῶνα— ὅστις ἐν μὲν τῷ ξένῳ προτύπῳ ἐκτενῶς καὶ διὰ στιχομυθίας μεταξὺ τῶν ἀγωνιζομένων στρατιωτῶν ἀναπτύσσεται, ἐνῶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἀπλῶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ δράματος ἀναφέρεται—ὁ Ἄρμακιος συλλαμβίνεται.

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς παρέλιπε τὴν βωβὴν σκηνὴν τῆς ἐνοπλίου ὀργήσεως τῶν αὐλικῶν καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐμφανίσεως τοῦ Ἄρεως, συντέμνων κατὰ πολλοὺς στίχους τὴν ἔκτασιν τῆς σκηνῆς.

Ὁ στρατηγὸς διαμαρτίζεται διὰ τὴν σύλληψιν ἐπικαλούμενος τὴν ἀθωότητά του, ἐνῶ ὁ κατηγορῶν τὸν Ἄρμακιον ἐπὶ προθέσει ἀνατροπῆς τῆς βασιλείας Λογγίνος προσκαλεῖ ὡς μάρτυρα τὸν Οὐρβίκιον. Οὗτος ἐπιβεβαιοῖ, ὅτι σκοπὸς τοῦ συλληφθέντος ἦτο νὰ ἐδικηθῇ τὸν βασιλέα διὰ τὴν πρὸς τὸν υἱὸν Βασιλίσκον ἕβριν. Ματαίως ὁ Ἄρμακιος προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ διὰ συγκεκριμένων στοιχείων τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσίωσίν του. Ὁ Λογγίνος διαιάσσει τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ στρατηγοῦ, εὐτυχῆς πλέον διότι ὁ μόνος ἀπομείνας ἐχθρὸς Πελάγιος, θὰ λάβῃ ὁμοίαν ποινὴν διὰ τῆς κατηγορίας, ὅτι ἠσπάσθη τὴν εἰδωλολατρίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ζήνων προτρέπει τοὺς Σεβαστιανὸν καὶ Οὐρβίκιον νὰ διανεῖμουν χρηματικὰ ποσὰ εἰς τὸν στρατὸν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πειθαρχίας, καίτοι δὲ διστάζων ν' ἀποδεχθῇ τὸ εὖστοχον τῆς συκοφαντικῆς καταγγελίας τοῦ ἀδελφοῦ κατὰ τοῦ Πελαγίου, ὑπόσχεται νὰ διατάξῃ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ τελευταίου.

Ἐν τῇ Δ' Σκηνῇ (Στίχ. 34) ὁ Οὐρβίκιος ἀγγέλλει τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις συμβουλεῖ ἐκεῖνον περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου ἀνακοινώσεως τῶν διαδραματισθέντων πρὸς δημιουργίαν ἐπαναστατικοῦ πνεύματος εἰς τὸν στρατὸν, καθ' ὅσον θεωρεῖται σκόπιμον νὰ πιστευθῇ ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι τὰ χρήματα ἀποστέλλει ὁ Ἀναστάσιος ὡς φιλοδώρημα.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 22) ὁ Ἀναστάσιος, μονολογῶν ἐπὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τῆς Τύχης, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐνίοτε οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦν μόνον τὴν τύχην των, ὡς αὐτός, ὅστις λογίζεται ἤδη εὐδαίμων καὶ κραταῖός, ἐφ' ὅσον πρόκειται ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ βασιλείου.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 110) ὁ Οὐρβίκιος συμφώνως πρὸς τὴν ἀνέλιξιν τοῦ καταστροφέντιος σχεδίου ἀνακοινοῖ πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τὴν οἰκτρὸν δολοφονίαν τοῦ Ἄρμακίου, πρὸς ἕξασιν τοῦ φρονήματος τῶν στρατιωτῶν κατὰ τῶν βασιλευόντων· συνιστᾷ φρόνησιν πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιχειρουμένων, καθ' ὅσον ἄμεσος ἐπίθεις θὰ ἀπέβαινε

ὑπὲρ τῶν κρατούντων, οἵτινες προστατεύονται δι' ἰσχυρᾶς φρουρᾶς· προτείνει δὲ ὡς λύτρωσιν ἀπὸ τῶν δεινῶν τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀνακλήρῃσιν τοῦ Ἀναστασίου, ἐπ' ἀρετῇ διακρινομένου, ὡς βασιλέως. Ἡ πρότασις γίνεται ἐνθουσιωδῶς δεκτὴ, πάντες ἐπευφημοῦν τὸν διανείμενα μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ Ἀναστάσιον, ἐνῶ ὁ Οὐθβίκιος ἀπέρχεται, ἵνα ἀναγγείλῃ τὰ γεγονότα εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἄρξῃ τοῦ βασιλείου.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἡ τετάρτη πράξις διηρημένη εἰς ὀκτὼ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 397 στίχων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς σκηνὰς Β' - Γ' τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ λατινικοῦ προτύπου, συνολικοῦ ἀριθμοῦ 188 στίχων καὶ πρὸς τὰς σκηνὰς Α', Γ' - Δ' τῆς Ε' πράξεως τοῦ ξένου ἔργου, στίχων συνολικῶς 190. Παρελείφθησαν ὁμοίως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἡ Α' σκηνὴ τῆς Δ' πράξεως τοῦ κειμένου τοῦ Simonis (Στίχ. 56), καθ' ἣν ὁ Πελάγιος μέλλων ν' ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα παρέχει ἠθικὰς συμβουλὰς περὶ τοῦ βίου εἰς τὸν υἱόν του Ἐρασμον, καὶ ἡ Β' σκηνὴ τῆς Ε' πράξεως τοῦ λατινικοῦ δράματος (Στίχ. 21), καθ' ἣν ὁ αὐτὸς Πελάγιος οἰκτείρων ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ γενομένῃ μεταβολῇ, ἐπικαλεῖται τὸν Χριστὸν εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ πατρίδα ἀφοσιώσεως.

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 50), ἀντιστοιχούσῃ πρὸς τὴν Β' τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὁ Ἀναστάσιος ἀγγέλλει εἰς τὸν Πελάγιον τὰ διατρέξαντα, παρακαλῶν ὅπως, διὰ τῆς διακρινούσης τοῦτον φρονήσεως, παράσχῃ τὴν βοήθειάν του πρὸς ἀποτροπὴν ἀνεπανορθώτου κακοῦ ἐν τῇ χώρᾳ, ἔνθα πλέον οὔτε δίκαιον ὑφίσταται, οὔτε ἀρετὴ ὑπάρχει. Περιγράφει ἐν συνεχείᾳ τὴν καθαίρεσιν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ παιδὸς Βασιλίσκου καὶ τοὺς φόνους τοῦ Ἀρμακίου καὶ Γαιζέου, ἐπιτυχῶν διὰ τούτων νὰ πείσῃ τὸν Πελάγιον, ὅπως ἐπιχειρήσῃ μεταλλαγὴν τῆς στάσεως τοῦ βασιλέως.

Ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 24) ὁ Πελάγιος αἰσθανόμενος ἀδικαιολόγητον φόβον προσπαθεῖ μονολογῶν νὰ ἀπαλλαγῇ τούτου, παραδεχόμενος ὅτι οὐδένα κίνδυνον διατρέχει ὁ ἐκτελῶν τὰς θείας ἐντολὰς. Μεταλλαγείσης δ' αἴφνης τῆς σκηνῆς δίκην οὐρανοῦ, ὁ Πελάγιος ἱκετεύει τὸν θεὸν ὅπως βοηθήσῃ πρὸς ἡμέρωσιν τοῦ ἐξηγρωμένου ἤδη βασιλέως.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 28) ἄγγελοι Κυρίου, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προσευχῆς τοῦ Πελαγίου ἐμφανισθέντες, προλέγουσιν τὸ μοιραῖον τέλος του, ἐνθαρρύνοντες ἅμα τὸν πατριάρχην εἰς ἐπιτελεῖσιν τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου. Ὁ Πελάγιος μένει ἐν ἐκστάσει ἐπὶ σκηνῆς.

Ἐν τῇ Δ' Σ κ η ν ῆ (Στίχ. 58) ὁ Λογγίνος, ἀπομακρύνας τὸν ἔκθαμβον διὰ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν τοῦ Πελαγίου Ἀναστάσιον, εὐρίσκει κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ δολίου σχεδίου του. Εἰς ἔκτενῆ μονόλογον ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του, ἀντιληφθεῖς δ' ὅτι ὁ Πελάγιος, ὃν ἐθεώρησε πρὸς στιγμὴν ἀποθανόντα, ζῆ, ἐπισπεύδει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεώς του καὶ τοποθετεῖ πρὸ αὐτοῦ εἰδῶλον τοῦ Διὸς μετὰ πλαστῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρμακίου, ὥστε ἡ ἔνοχοποίησις τοῦ πατριάρχου νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Ἐν τῇ Ε' Σ κ η ν ῆ (Στίχ. 5ῶ) ὁ Λογγίνος καλεῖ τοὺς πατρικίους, ἵνα βεβαιωθοῦν ἰδίους ὄμμασι περὶ τῆς ἀθεΐας τοῦ Πελαγίου, ὅστις ἐν ἔκτασσει διατελῶν ἐξακολουθεῖ νὰ προσεύχεται πρὸ τοῦ εἰδώλου ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῆς χώρας, προκαλῶν οὕτω τὴν κατάληξιν τοῦ Ἀναστασίου. Συνελθὼν ὁμοῦς τέλος ὁ πατριάρχης καὶ ἀντιληφθεῖς τὴν δολοπλοκίαν διαμαρτύρεται διακηρύσσων τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν του. Ὁ Λογγίνος, διατυπώσας σαφῆ ἐπὶ εἰδωλολατρεία κατ' αὐτοῦ καταγγελίαν, σπεύδει πρὸς εὑρεσιν μαρτύρων κατηγορίας, ἐνῶ ὑπὸ τοῦ Οὐρβικίου ἀνακοινοῦται, ὅτι δωροδοκηθεῖς ἤδη ὁ στρατὸς εὐρίσκειται παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ βασιλέως.

Ἐν τῇ Σ' Σ κ η ν ῆ (Στίχ. 138), ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν Α' τῆς Ε' πράξεως τοῦ ξένου προτύπου, ὁ Ζήνων παραδίδων τὴν προεδρίαν τοῦ δικαστηρίου εἰς τὸν Σεβαστιανὸν προσκαλεῖ τοὺς ἄρχοντας νὰ κρίνουν ἄνδρα ἐπιβουλευθέντα τὴν βασιλείαν. Οὗτος δὲ προσάγων τὸν Πελάγιον, συνιστᾷ ὅπως ἡ κρίσις στηριχθῆ ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ὑποκριτικῶς μειλίχιοι μορφῆς τοῦ κατηγορουμένου. Ματαίως ὁ πατριάρχης διαμαρτύρεται τρεῖς ἔφηβοι καταθέτουν, ὅτι πράγματι ὁ Πελάγιος ἐλάτρευσε τὰ εἰδῶλα. Καὶ τὴν μαρτυρίαν ταύτην προσεπιβεβαιοῦν οἱ Πρόκλος, Φιλάρετος καὶ Οὐρβίκιος, ἐνῶ ὁ Λογγίνος ἀναγινώσκει τὴν πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀρμακίου. Παρὰ τὴν συγκινητικὴν δὲ ἀπολογίαν τοῦ Πελαγίου, οὗτος καταδικάζεται εἰς θάνατον.

Ὁ Κρηὶς ποιητὴς παραλείπει ἐνταῦθα τὴν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ εἰδώλου ἐπιγραφῆς ἀπόδειξιν τῆς ἀθώτητος τοῦ πατριάρχου καὶ τὴν ἀκολουθήσασαν εἰς ταύτην λογομαχίαν μετὰξὺ Λογγίνου καὶ τοῦ ἀναγνώσαντος καὶ τὴν πλαστὴν ἐπιστολὴν Πρόκλου, ὅστις καὶ ἀποσύρεται ἀντιληφθεῖς τὸν ἔξυφανθέντα δόλον.

Ὁ Πελάγιος ἐν συνεχείᾳ οἰκτεῖρων τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀθλιότητα προλέγει τὸ τέλος τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἐν τῷ μετὰξὺ παρουσιάζεται ἐπὶ σκηνῆς ὁ υἱὸς Ἐρασμος ὀδυρόμενος καὶ ἱκετεύων εἰς εὐσπλαγγνίαν τὸν βασιλέα. Ὁ Ζήνων ὁμοῦς ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ὑπόσχεται ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ἐράσμου εἰς τὰ ἀνάκτορα, γεγονὸς ὅπερ θλί-

βει τὸν Πελάγιον, συνιστῶντα εἰς τὸν υἱὸν ν' ἀποφεύγη διὰ παντὸς τρόπῳ τὴν πρὸς τοὺς αὐλικούς ἀναστροφὴν.

Ἐν τῇ Ζ' Σ κ η ν ῆ (Στίχ. 28), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Γ' τῆς Ε' πράξεως τοῦ λατινικοῦ προτύπου, ὁ Σεβαστιανὸς συνιστᾷ ἰδιαιτέρως προσοχὴν εἰς τοὺς μεταφέροντας τὸν Πελάγιον στρατιώτας πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένης ἀποδράσεως ἢ ὑπὸ τρίτων ἀπολυτρώσεως, συμβουλεύει δὲ τὸν πατριάρχην νὰ ὁμολογήσῃ, κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμήν τοῦ βίου, τὴν ἐνοχὴν του. Ἀτάραχος ὁμοῦ καὶ γαλήνιος ὁ Πελάγιος προσέρχεται εἰς τὸ «ὀλέθριον θέατρον», ἐνθα πρόκειται ν' ἀποδώσῃ τὴν ψυχὴν εἰς τὸν δημιουργόν της.

Ἐν τῇ Η' Σ κ η ν ῆ (Στίχ. 16), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Δ' τῆς Ε' πράξεως τοῦ ξένου κειμένου, ὁ Φιλάρετος ἠγούμενος ὁμάδος πολιτῶν, ἐκπροσωποῦντων τὸν λαόν, σπεύδει πρὸς διάσωσιν τοῦ Πελαγίου, ὅστις ὁμοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἀποκεφαλίζεται. Ἀκολουθεῖ φονικὴ συμπλοκή, καθ' ἣν ἠτῶνται οἱ πολῖται φονευομένου καὶ αὐτοῦ τοῦ Φιλαρέτου, ὅστις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἀντικαθιστᾷ τὸν ἐν τῷ λατινικῷ ἔργῳ ἐμφανιζόμενον Πρόκλον.

Εἶναι δ' ἄτεχνος βεβαίως ἡ τοιαύτη ἐναλλαγὴ τῶν προσώπων ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, καθ' ὅσον δικαιολογεῖται μὲν ὁ ἀναγνωρῖσας δόλον ἐν τῇ καταγγελίᾳ τοῦ Πελαγίου Πρόκλος νὰ ἠγηθῆ τῶν πολιτῶν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐγκλήματος, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ παρουσιασθεὶς ὡς μάρτυς κατηγορίας Φιλάρετος, ψευδῶς ἐπιβεβαιώσας τὴν ὑπὸ τοῦ Λογγίνου ἐπὶ ἀθεΐᾳ συκοφαντικὴν κατὰ τοῦ Πελαγίου καταγγελίαν.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

Ἡ πέμπτη πράξις διηρημένη εἰς ὀκτὼ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 384 στίχων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς σκηνὰς Ε' - ΙΑ' τοῦ λατινικοῦ προτύπου, συγκειμένης ἐκ στίχων συνολικῶς 291. Ἡ Ε' ὁμοῦ σκηνὴ τῆς ἐν λόγῳ πράξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ δράματος (Στίχ. 14) ἀποτελεῖ προσθήκην τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, μὴ παρατηρουμένης ἀντιστοιχίας τινος πρὸς τὸ ξένον κείμενον.

Ἐν τῇ Α' Σ κ η ν ῆ (Στίχ. 40), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Ε' τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ ἔργου τοῦ Simonis, ὁ Σεβαστιανὸς ἐπιδεικνύει τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως, ἐκφράζοντος τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱκανοποίησιν, ἐπαιρομένου διὰ τὴν παντοδυναμίαν του καὶ πρὸς ἔορτασμόν τῶν ἐπινικίων προσκαλοῦντος τοὺς αὐλικούς εἰς συμπόσιον, ἐνῶ ὁ Λογγίνος εἰρωνεύεται τὴν τύχην τοῦ Πελαγίου.

Ἐν τῇ Β' Σ κ η ν ῆ (Στίχ. 16) ὁ Ἀναστάσιος συμβουλεύει τὸν Οὐρβίκιον ὅπως τηρήσῃ ἐν ἐπιφυλακῇ παρὰ τὰ τεῖχη τὸν στρατόν,

καθ' ὃν χρόνον οὗτος θὰ προσπαθῆ νὰ μεθύση τὸν βασιλέα.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 22) ὁ Οὐρβίκιος οἰκτεῖρει τὴν τύχην τῆς βασιλείας ἀπὸ ἀλλαγῆς εἰς ἀλλαγὴν συνεχῶς μεταπιπτούσης, ἅμα δὲ καὶ συνιστᾷ εἰς τὸν στρατόν, ὅπως εὐρίσκειται ἕτοιμος εἰς πᾶσαν πρόσκλησιν τοῦ Ἀναστασίου.

Ἐν ἀρχῇ τῆς Δ' Σκηνῆς (Στίχ. 80) οἱ δύο ἀδελφοὶ εὐωχούμενοι πανηγυρίζουν διὰ τὴν ὑποτιθεμένην νίκην.

Ἐνταῦθα, ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ, παρεντίθεται ἡ παραλειπόμενη ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ βωβὴ σκηνὴ τῆς ἐφ' ἀμάξης παρελάσεως τοῦ Βάκχου, ἐνῶ ὁ Ἰβραστός ὁδύρεται ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ πατρὸς ἐξοργίζων οὕτω τὸν βασιλέα, ὅστις καλεῖ πρὸς διασκέδασιν χορὸν παιδῶν.

Εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἔργα τὴν εὐθυμίαν διακόπτει ὁ θρηνὸς τοῦ Βασιλίσκου οἰκτείροντος ἑαυτὸν διὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ἡ σκιά τοῦ ὁποίου ἐμφανιζομένη ἀπειλεῖ δι' ἀμέσου κινδύνου τὸν ἐν μέθῃ διατελοῦντα Ζήνωνα. Ὁ Λογγίνος προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα, ὅτι πρόκειται περὶ παραισθήσεως, ἣν μάλιστα ὁ Σεβαστιανὸς ἀποδίδει εἰς τὴν μέθην. Παραλλήλως δ' ὁ Ἀναστάσιος δρατιόμενος τῆς εὐκαιρίας καλεῖ εἰς τὰ ἀνάκτορα τὸν στρατόν. Ἡ ἀγγελία τῆς ἀφίξεως τούτου ἀναγκάζει τὸν Λογγίνον νὰ σπεύσῃ εἰς φυγὴν, ἐνῶ ὁ Ζήνων λόγῳ τῆς μέθης κατάκειται ἐν τῷ μέσῳ τῆς σκηνῆς.

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων τῆς ἐν λόγῳ σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ὀφείλεται εἰς εὐρύτεραν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, ἐκφραζομένου διὰ διστίχων, μάλιστα γνωμικοῦ χαρακτήρος.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 14), ἥτις, ὡς ἐλέχθη, ἀποτελεῖ προσθήκην τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἰς τὸ δράμα, ἄγγελοι ἐξ οὐρανοῦ ὑπομιμνήσκουν εἰς τὸν βασιλέα τὰ ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντα ἐγκλήματα, προλέγοντες ἅμα καὶ τὸ μοιραῖον τέλος του.

Ἐν τῇ Σ' Σκηνῇ (Στίχ. 38) ὁ Ἀναστάσιος δίδει ἐντολὴν εἰς τὸν Φίλαργον, ἀντικαθιστῶντα τὸν ἐν τῷ ξένῳ προτύπῳ Πρόκλον, ὅπως συλλάβῃ ζῶντα τὸν ἀποδράσαντα Λογγίνον, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἐξαίρων τὸς ἀρετὰς τοῦ Ἀναστασίου προσφέρει τὸ στέμμα εἰς τοῦτον. Ὁ νεωστὶ ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς, εὐτυχὴς ἤδη ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῆς τύχης, διατάσσει νὰ τεθῆ ἐντὸς μνήματος ὁ Ζήνων, πρὸς ὃν ἀπευθύνει καὶ εἰρωνικούς λόγους, ὑποσχόμενος ν' ἀποστείλῃ συντόμως εἰς τὸ μνημα καὶ τὸν Λογγίνον.

Ἐν τῇ Ζ' Σκηνῇ (Στίχ. 88) παρουσιάζεται ὁ Λογγίνος θρηνολογῶν εἰς ἐκτενῆ μονόλογον ἐπὶ τῇ ἀθλιότητι τῆς καταστάσεώς του, καὶ ἠττημένος ἀναγνωρίζει, ὅτι ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθεὶς, ἀπέβη ἔρμαιον τῆς τύχης του. Αἴφνης μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, ἐμφανίζονται

μόλις ἐκ τοῦ Ἄδου ἐξελθοῦσαι σκιαὶ — τοῦ Πελαγίου, τοῦ Εὐφημιανοῦ, τοῦ Ἀρμακίου καὶ τέλος τοῦ Βασιλίσκου—ἐκφράζουσαι τὸ μίσος των πρὸς τὸν σκληρὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν ἱκανοποίησιν των ἐπὶ τῷ ἀναμένοντι τοῦτον ὀλέθρῳ καὶ προκαλοῦσαι εἰς τὸν νοῦν τοῦ Λογγίνου ἔτι περισσοτέραν σύγχυσιν καὶ ταραχὴν, δι' ἣν καὶ συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Φιλάργου καὶ ἐπὶ σκηνῆς θανατοῦται.

Ἐν τῇ Η' Σκηνη (Στίχ. 86) τέλος ὁ Ζήνων ἐντὸς μνήματος κατακείμενος, μόλις συνελθὼν ἐκ τῆς μέθης καὶ ἀντιληφθεὶς ὅτι δέσμιος κρατεῖται, καλεῖ εἰς βοήθειαν τοὺς ἡγεμόνας Πρόκλον, Ἀναστάσιον καὶ Οὐρβίκιον, ζητεῖ δὲ καὶ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Λογγίνου. Ἡ σκιά τοῦ τελευταίου τούτου ἐμφανιζομένη διεκτραγωθεῖ τὰ συμβάντα εἰς τὸν Ζήωνα, ὅστις οἰκτερεῖ ἑαυτὸν διὰ τὴν τύχην του. Ἀπελπισ πλέον ὁ βασιλεὺς παρακαλεῖ τὰς Εὐμενίδας, ὅπως λυτρώσουν αὐτὸν ἐκ τῶν δεινῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήωνος παρουσιάζεται ἡ σκιά τοῦ Πελαγίου, ἥτις καὶ ἐκφράζει τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν δύο ἀδελφῶν. Τὴν σκηνὴν κλείει πομπὴ στρατηγῶν διερχομένη πρὸς ταφὴν τοῦ Λογγίνου, ἥτις καὶ στοχαστικῶς ἐκφράζεται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης μοίρας, πρὸς δένδρον προσομοιωζούσης, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου πρὸς καιρὸν ἀνέρχονται οἱ βασιλεῖς, ἵνα καταπέσουν ὅμως ἀποτόμως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ συντριβοῦν.

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΚΗΝΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΡΓΩΝ

ΖΗΝΩΝ		ΖΕΝΟ	
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Στίχ. 202		
ΠΡΑΞΙΣ Α'	» 384	ΠΡΑΞΙΣ Α'	Στίχ. 440
Σκηνη Α' Στίχ. 50		Σκηνη Α' Στίχ. 45	
» Β' » 132		» Β' » 132	
» Γ' » 44		» Γ' » 36	
» Δ' » 24		» Δ' » 45	
» Ε' » 134		» Ε' » 116	
		» Ϛ' » 66	
ΠΡΑΞΙΣ Β'	» 444	ΠΡΑΞΙΣ Β'	Στίχ. 499
Σκηνη Α' Στίχ. 78		Σκηνη Α' Στίχ. 28	
» Β' » 50		» Β' » 73	
» Γ' » 106		» Γ' » 90	
» Δ' » 34		» Δ' » 68	
» Ε' » 28		» Ε' » 33	
» Ϛ' » 34		» Ϛ' » 35	

Σκηνή Ζ' Στίχ.	26	Σκηνή Ζ' Στίχ.	24
» Η' »	88	» Η' »	94
ΠΡΑΞΙΣ Γ'		Σκηνή Θ' »	54
Σκηνή Α' Στίχ.	14	ΠΡΑΞΙΣ Γ'	Στίχ. 403
» Β' »	22	Σκηνή Α' Στίχ.	21
» Γ' »	182	» Β' »	242
» Δ' »	34	» Γ' »	28
» Ε' »	22	» Δ' »	26
» Ϛ' »	110	» Ε' »	86
ΠΡΑΞΙΣ Δ'		ΠΡΑΞΙΣ Δ'	Στίχ. 244
Σκηνή Α' Στίχ.	50	Σκηνή Α' Στίχ.	56
» Β' »	24	» Β' »	33
» Γ' »	28	» Γ' »	23
» Δ' »	58	» Δ' »	20
» Ε' »	55	» Ε' »	63
		» Ϛ' »	49
Σκηνή Ϛ' »	138	ΠΡΑΞΙΣ Ε'	» 502
» Ζ' »	28	Σκηνή Α' Στίχ.	130
» Η' »	16	» Β' »	21
ΠΡΑΞΙΣ Ε'		» Γ' »	36
Σκηνή Α' Στίχ.	40	» Δ' »	24
» Β' »	16	Σκηνή Ε' Στίχ.	28
» Γ' »	22	» Ϛ' »	7
» Δ' »	80	» Ζ' »	9
» Ε' »	14	» Η' »	49
» Ϛ' »	38	» Θ' »	45
» Ζ' »	88	» Ι' »	84
» Η' »	86	» ΙΑ' »	69

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΚΕΥΗ ΥΠΟ ΕΠΟΨΙΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΝ

Ἡ συγκριτικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ «Ζήνωνος» πρὸς τὸ λατινικὸν πρότυπον πείθει, ὅτι ὁ Κρήσις ποιητὴς εἰργάσθη, κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς τραγωδίας του, ἐπόμενος εἰς τὸ δμώνυμον δράμα τοῦ Simonis, τόσον κατὰ τὸ γενικὸν τῆς ὑποθέσεως διάγραμμα, ὅσον καὶ

κατὰ τὰς λεπτομερείας, τὴν ἀπεικόνισιν τῶν χαρακτήρων τῶν ἡρώων, τὴν φραστικὴν ὁμοιότητα τῶν στίχων κλπ.

Ἀνωτέρω διεπιστώθη, ὅτι ὁ Ἕλλην ποιητὴς ἠκολούθησε κατὰ γενικὸν κανόνα τὸν Ἄγγλον συγγραφέα πιστῶς εἰς τε τὴν ἐκθεσιν τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἐκφρασιν τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογα στοιχεῖα πρωτοτυπίας κατὰ τὴν δραματικὴν πλοκὴν ἢ τὴν σκηρικὴν δρᾶσιν.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἐξ ἄλλου κοινὸν καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἔστω καὶ ἂν εἰς τινὰ ἐξ αὐτῶν («Ἐρωτόκριτος», «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ», «Ἐρωφίλη»), οἱ συγγραφεῖς κατῳρώθωσαν ἐν τινι μέτρῳ νὰ πρωτοτυπήσουν χρησιμοποιοῦντες τὸ πλούσιον λαογραφικὸν ὕλικόν τῆς Νήσου, προσδίδοντες οὕτω ἔθνικόν χαρακτηριστῆρα εἰς τὰ δημιουργήματά των καὶ μάλιστα μέχρι σημείου ὥστε νὰ θεωρηθοῦν ταῦτα γνήσια προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς μουσῆς.

Ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» δὲν ἔχει ἀσφαλῶς τὴν δύναμιν ἑνὸς Κορνάρου ἢ ἑνὸς Χορτάτζη· γνωρίζων ὅμως καὶ τὸ κοινὸν ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ διδάξῃ τὸ δρᾶμά του, ἠθέλησε νὰ προσαρμοσθῇ καὶ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς δεκτικὰς τοῦ ἱκανότητος, πρὸς τοῦτο δ' ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ θυσιάσῃ λογιώτερα στοιχεῖα τοῦ ξένου προτύπου, νὰ παραλίπη μυθολογικὰ τοιαῦτα, μὴ εὐχερῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐννοούμενα καὶ νὰ ποικίλῃ τὴν σύνθεσίν του διὰ χαρακτηριστικῶν τύπων λαϊκῆς γλώσσης καὶ διανοήσεως.

I. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Κρῆς ποιητὴς ἐχρησιμοποίησε τὴν πρόχειρον εἰς αὐτὸν ὕλην, ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν πρῶτον, ὅτι ἐνίστε μεταφέρει πιστῶς τὰ παράλληλα χωρία τοῦ ξένου κειμένου.

Ἴδου παραδείγματά τινά :

α) .....*Grande et excelsum petis
solitumque ducibus munus Augustis dari.* (I. 76 - 77)

*Μεγάλο χάρισμα ζητᾷς, χάρισμα ὁπὸν ζητοῦσι
οἱ βασιλεῖς νὰ ἔχουσι, νὰ κάνου ὅ, τι μποροῦσι.* (A. 73 - 74)

β) *Sed cur latenti condis ornatu jubar?
Cur solus? Unde sanguine immersus suo
Euphemianus?* (I. 196 - 198)

*Μὰ γιάντα ἔτσι μοναχὸς καὶ ἔτοιαις λογῆς ντυμένος;
Γιὰ ποιά ἀφορμὴ ὁ Ἐουφημιανὸς κείτεται ἀποθαμένος;*
(A. 203 - 204)

- γ) *Secura vulpes prodit, ubi dormit leo.* (II. 25)
 "Οντας θωροῦ τ' ἄγριο θεριὸ λιοντάρι νὰ κοιμᾶται
 ἢ γιαλουποῦ ἢ πολύξερον βγαίνει καὶ δὲ φοβᾶται (B. 79 - 80)
- δ) *Dictum est abunde. Tempus excludit moram* (III. 38)
 Καῖσορ, φτάνει ὁ, τ' εἶπαμε, 'δέ τὸν καιρὸ πὼς φεύγει (Γ. 51)
- ε) *Lugubre mugiat aere sub rauco tuba
 maestosque frangant tympana e corio sonos* (III. 401 - 402)
 Παίξετε θλιβερώτατα, σάλπιγγες, τοὺς καημοὺς μας,
 κτυπήσατε, ὦ τύμπανα, τοὺς ἀναστεναγμοὺς μας (Γ. 383 - 4)
- ς) *Tandem volutam cerno fortunae rotam* (V. 315)
 Τὸν κύκλο βλέπω ἐγύρισε ἡ Τύχη ὡς ἐπεθύμου (E. 191)

Χαρακτηριστικὸς ἐπίσης εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως «κοσμητικῶν» ἐπιθέτων, ἢ ἀναλόγων ἐκφράσεων τοῦ λατινικοῦ προτύπου:

Trifaux canis (I. 167) — Τρίμουρε σκύλλε (A. 152)

Coedis patrator (I. 180) — Πίβουλε φονιά τῶν καλαθρόπω
 (A. 183)

Gemina Acherontis capita (II. 50) — Διαβόλου τὸ ζευγάρι
 (B. 99)

O machinator fraudis (IV. 211) — Ὁ τοῦ δαιμόνου κεφαλή
 (Δ. 183)

II. Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῇ, ὅτι παρὰ τὴν κατὰ κανόνα πιστὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀντιστοιχῶν χωρίων τοῦ λατινικοῦ δράματος ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ Κρηῖς ποιητὴς ἀναπτύσσει καὶ διαγράφει ἐλευθέρως πῶς τὰς ἰδέας καὶ συναισθήματα τῶν ἡρώων—μάλιστα εἰς τοὺς μονολόγους—ἔστω καὶ ἂν ὑπὸ ἔποψιν ὕφους ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα ὑπολείπεται ἐνίοτε τοῦ ξένου κειμένου.

Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα εἶναι ὁ μονόλογος τοῦ Λογγίνου, καλύπτων τὴν Γ' σκηνὴν τῆς Α' πράξεως, ἣτις καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν διαφέρει τῆς ἀντιστοίχου τοῦ προτύπου, ὑπολειπομένη κατὰ εἴκοσιν καὶ ἓνα στίχους, καὶ τὰ ἔξομα τῶν Ἀγγέλων ἐν τῇ Γ' σκηνῇ τῆς Δ' πράξεως, δι' ὧν μάλιστα ὁ Ποιητὴς εἰσέρχεται ἐντὸς ἀτμοσφαιρας καθαρῶς χριστιανικῆς θρησκευτικότητος:

*Σ τὸν ἔμπυρο οὐρανὸ σὲ καρτεροῦσι
 οἱ μάρτυρες, ἀπέτις μαρτυρήσης,

γὰ τὸ Χριστὸ τὸ αἷμα σου νὰ χύσῃς
τὸ χαῖρε οἱ Ἀγγέλοι νὰ σοῦ ποῦσι. (Λ. 95 - 98)

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ Κρῆς ποιητῆς ἀντικαθι-
στᾶ ἐνίστε «πραγματιστικωτέρας» σκηναῖς τοῦ βίου δι' εἰδυλλιακῶν :

Vin'te libido vastet et Veneris puer?
En Asmodaeus. Stupra et illicitos toros
luxurique et ignes et chomorraeum scelus
docebit iste . . . . (I. 80 - 83)

Ἄ θές τς ἀγάπης τές θροσές, τοῦ πόθου ἄ θές βοτάνι
τὸν Ἀσμοδαῖο δίνω σου, ὁποῖός μπορεῖ και κάνει
νὰ ἕχῃς μεγάλες τές θροσές, ὄντας κρατῆς ἔς τσ ἀγκάλες
τὴν Ἀφροδίτη και μ' αὐτὴ νὰ ἕχῃς χαρὲς μεγάλες (Α. 77 - 80)

Ἐπίσης ἐκφράσεις δηλοῦσαι σκληρότητα εἰς τὸ λατινικὸν κείμενον
ἀντικαθίστανται μὲ ἄλλας διακρινομένας διὰ τὸν συναισθηματικὸν αὐ-
τῶν τόνον. Οὕτως ἐν τέλει τῆς Γ' σκηναῖς τῆς Α' πράξεως, μετὰ τὴν κα-
τὰ τὴν διάρκειαν τῆς μονομαχίας ἀναγνώρισιν τῶν ἀδελφῶν Ζήνωνος
καὶ Λογγίνου, ἀκολουθοῦν λόγοι τρυφεροί, τοὺς ὁποίους εἰς μὲν τὸ
λατινικὸν πρότυπον διακόπτει ἀποτόμως τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τοῦ
Ζήνωνος, θεωροῦντος ἱκανὰ ὅσα στοργικῶς φερόμενος εἶπεν ὁ Λογ-
γῖνος :

Dictum est abunde. Phoebus attollit comam (I. 214)

ἐνῶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ὁ Ζήνων ἐκφράζεται διὰ τόνου τρυφε-
ροῦ ἀδελφικῆς ἀγάπης :

Ἄς δείχνουν ποῦρι τὰ κακὰ ἄστρα ὅ,τι και ἄ θέλου,
μεγάλες καλορριζικὲς και δόξες μᾶσε μέλλου·
ἐσένα νὰ ἕχω σύντροφο και ὅ,τι ἢ Τύχη κάμη
δὲν τὴ φοβοῦμαι, κάτεχε, μόνο νὰ ἔμεστα ἀντάμι· (Α. 223-226)

III. Ἄλλοτε ὁ ποιητῆς τοῦ «Ζήνωνος» παραφράζει τὰ ἀντίστοιχα
χωρία τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἀποδίδων τὰς ἰδέας τοῦ προτύπου διὰ
τῆς προσθήκης περιγραφῶν ἢ ἀναπτύξεως ἐπεισοδίων, ἐνίστε δὲ και
διὰ συμπτύξεως χωρίων τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ
προσδώσῃ ζωηρότητα και λυρισμὸν εἰς τὸ δράμα.

Ἴδου παραδείγματα τινά :

a) *Diripite, famuli, regiae sortis notas;*
spoliatus, atram, more mystarum, togam
gestet sacrandus . . . . (I. 283 - 285)

Τὸ σκῆπτρο ἄς ρίξῃ ἢ χέρα σου, σύρειτε, τῆ χλαμύδα
ἐβγάλετέ τη, δοῦλοι μου, γιὰ νὰ μὴν ἔχῃ ἐλπίδα
ποτέ σὲ θρόνο βασιλείας νὰ κάτῃ, κ' ἔνα ράσο
τοῦ βάλετε καὶ νὰ γενῆ καλόγερος σᾶς τάσσω. (A. 283 - 6)

β) *Digne, qui mundum regas* (II. 462)
"Ὅποιος τὸ χέρι ἔχει ἀνοιχτό, ἐκεῖνο μόνο πρέπει
γιὰ βασιλιὸ ὁ κόσμος μας καθημερὸν νὰ βλέπῃ (Γ. 13 - 14)

γ) . . . *Ternus imperium obsidet*
hostis; dolosus, opibus excellens, probus.
Dolus dolosum, miles opulentum, probum
simulata virtus cohibet. (III. 16 - 19)

Τρεῖς ἔχει πάντα ὁ βασιλιάς ὀχθροὺς πὸν τοὺς τρομάσσει,
πὸν ἀνατριχιάζει ἢ κεφαλή καὶ ὁ νοῦς νὰ τοὺς λογιᾶσῃ,
τὸν πλούσιον καὶ τὸν δολερό, τὸ ἴσιο πλιὰ φοβᾶται·
ὁ πλούσιος εἰς τὰ πλοῦτη του πέτεται καὶ καυχᾶται,
ὁ δολερός μὲ τὸ πολὺν δόλος ἀνακατώνει
τῆ βασιλεία, κ' ὄπου βαλθῆ φνιτρώνει καὶ ριζώνει,
τὸν ἴσο πάλι κ' εὐλιβῆ πλιὰ τρέμει ἀπὸ τοὺς ἄλλους,
γιατὶ ὄπου θέλει τοὺς μικροὺς σύρει καὶ τοὺς μεγάλους
(Γ. 27 - 34)

δ) *Salvete coelo proximae herouum domus,*
regum penates, patria optati lares,
regina sedes, artis annosae labor,
o chara salve terra . . . . (II. 333 - 336)

Χαίρετε τόποι τοῦ εὐγενειᾶς, θρονὶ τῶ βασιλέω,
σήμερο πῶς σᾶς χαίρομαι καὶ ὄκ τῆ χαρὰ μου κλαίω.
(B, 337 - 8)

IV. Κατὰ κανόνα ὁμως ὁ Κρῆς ποιητὴς ἀφίσταται τοῦ προτύπου,
εἰς ἃ χωρία τοῦτο ἐμφανίζει κλασσικὰ στοιχεῖα λογίας παραδόσεως.
Τοῦτο δὲ πράττει εἴτε διὰ συμπτύξεως τῶν ἀντιστοιχούντων στίχων
τοῦ λατινικοῦ κειμένου, εἴτε δι' ἀντικαταστάσεως τῶν μεταφορικῶν
εἰκόνων, χωρὶς βεβαίως μεταβολὴν τῆς ἐννοίας :

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα :

α) *Potesne silicum frigus aeternum et gelu*
inhospitalis Caucasi et saxa horrida
in has ciere, voce vel plectro fibras?
Potesne rabidas Tugres et dirum gregem

*trahere leonum? Num tenebrosi lacus
revocare torvum vulgus et stygias nurus
agmen tremendum, quas in hostiles agam
dux ipse vultus. Orpheus haec olim pater
traxisse fertur . . . .* (II. 9-17)

Μπορεῖς ἐσὺ μ' αὐτήνη σου τὴ λύρα τὰ μερώσης
σὰν τὸν Ὅρφεο τὰ θεριά; . . . . (B. 29-30)

β) *Proceres, Eoi decora, Zenonis favor,
quos insolentis arbitros causae lego.
Favete coelo, cujus haud unquam fides
sic fluctuanti dubia nutavit gradu.
Regnator orbis, regna fundavit deus,
regnisque reges, regibus sceptri decus;
sceptro timorem junxit ac fidem sui.
His stare regno columen aeternum reor.
Quae qui revellit, culmen imperii pari
trahit ruina. Veniat in forum reus* (V. 1-10)

Ἄνθρωπο εἰς δικαστήριον, ἄρχοντες, σᾶς καθίζω
καὶ ἀπόφασιν, ὡς βούλεσθε, κάμειτε σᾶς ὀρίζω
τὸ νόμο ἑκαταπάτησε, τὴ βασιλείαν τὰ δώσῃ
εἰς τῶν ὀχθρῶ τὴν μπόρσει, τὸν Καῖσαρ τὰ προδώσῃ
ἐνόησε μὲ πανουργία ποιά εἰμωρία τοῦ μπαίνει,
ποῖος θάνατος, λογιᾶσθε . . . (Δ. 216-221)

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα :

α) *Horresce, nate. Vanus imperii favor;
peius merenti melior, infidus bonis.
Affulget aula? Fulgor occaecat, vide.
Arridet aula? Casus impendet, time.
Alludit aula? Lusus illudit, cave.
Haec moneo, genitor. Ne levi captus bono
anhelus aulae decora fallacis cole.
His te paternae mentis haeredem creco.
Fuge foeda regum culmina. Tyrannos fuge.* (V. 118-126)

Φεῦγε, παιδί καὶ ἀγάπη μου, μὴν πλανεθῆς ποτέ σου,
γιατὶ μὲ τοῦτες τὲς ἄλυσες καὶ σέβνα θὰ σὲ δέσου'
ἢ τύχη ἢ βασιλικὴ τὸν ἄνθρωπο σηκώνει
σὲ δόξες κ' εἰς ἕναν καιρὸ κιόλας τὸν ταπεινώνει.
Οἱ δόξες εἶναι ἀστραπές, πὸν φέγγου, μὰ πετοῦσιν,

κ' εἰς ἓνα ἀνοιγοσφάλισμα τῶν ἀμματιῶ σκοροποῦσι.
Γυαλί εἶν' ἢ τύχη καὶ ὄντας δῆς καὶ φέγγει, τότε ἀρχίζει
να τοῖζῃ καὶ τῇ γυάλινῃ δόξῃ να διασκοροπίζῃ. (Δ. 334 - 341)

β) *Haec fata regum. Tollit ambitio gradum,
quem sors ruina sternat. Imperio impotens
exurgit animus, inque sidereas volat
superbus arces, unde sub stygis vada
ultima relapsus, solvat aeternum nefas.* (V. 490 - 494)

Οἱ δόξες πᾶσα βασιλιοῦ σκληροῦ ἔται περονοῦσι,
ὡσάν οἱ ἀνέμοι στοῦ γυαλοῦ τὸν ἄμμο ὄντας σκοροποῦσι·
ς² τοῦτο τὸν κόσμο ἢ μοναρχία οὐ δένδρο ξεφυτρώνει
κι' ἀγάλια - ἀγάλια θρέφεται, ριζώνει καὶ ψηλώνει·
ἀγάλια - ἀγάλια ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ δένδρο ἀναβαίνει,
κ' εἰς τὸ ψηλότερο κλαδί στέκεται καὶ προβαίνει,
καὶ μέσα ὀπὸν χάιρεται, ἄνεμος τὸ τινάσσει
καὶ ἀπὸ ψηλότερο κλαδί πέφτει ἔς τῇ γῆ, ταράσσει (Ε. 373-380)

Γενικῶς εἶπεῖν ἢ λογιότης τοῦ λατινικοῦ κειμένου ὑποχωρεῖ εἰς
τὴν δημοτικότητα τοῦ ὕφους τῆς Κρητικῆς τραγωδίας.

V. Εἰς τὴν προεκτεθειῶσαν ἀρχὴν ἀσφαλῶς πρέπει ν' ἀποδώσωμεν
καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κρῆς ποιητῆς παραλείπει ὅσα χωρία τοῦ ξένου
προτύπου περιέχουν μυθολογικά στοιχεῖα⁸⁰. ἐνίστε πάλιν ἀντικαθιστᾷ
ταῦτα δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων μὲ ἐνδιαφέρον συχνά λαογραφικὸν πε-
ριεχόμενον :

⁸⁰) Εἰς λόγους προσαρμογῆς τοῦ Συγγραφέως εἰς τὰς συνθήκας διδασκα-
λίας δραμάτων, κατὰ τὴν ἐποχὴν του, πρὸς ἀποφυγὴν σκηνογραφικῶν δυσχε-
ρειῶν, ὀφείλεται πιθανώτατα καὶ ἡ ἀπλούστευσις τοῦ σκηνοῦ διακόσμου, εἰς
τὸ Ἑλληνικὸν ἔργον, παρὰ τὰς ἀντιθέτους ὁδηγίας τοῦ συντάκτου τῆς λατινι-
κῆς τραγωδίας. Ἐς σημειωθῆ χαρακτηριστικῶς ἡ περιγραφή τοῦ ἐργαστηρίου
τοῦ Μάγου εἰς τὸ ἔργον τοῦ Simonis :

(F. 10, V. 71, N. 1) : «*Reducto sipario apparet Magi officina nigris
convestita. Mensa nigra. Super mensa scrinium nigrum et sphaera caele-
stis. Candela nigra accensa, canis hircutus ad pedem mensae vinculus cate-
na. Euphemianus (= Magus) in sede nigra. Puer nigellus ad ejus pedes se-
dens in terra*»

ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον περιγραφὴν τοῦ διακόσμου τῆς αὐτῆς σκη-
νῆς, ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ :

(Μετὰ τὸν στίχον Α. 68) : «*Τότες ἀνοίγει ἡ προσπειθῆ τῆς σένας καὶ φαί-
νεται ὁ Μάγος καὶ ἔχει ἓνα ταβλί ὀμπροστίας του, μὲ πολλὰ λίμπρα ἀπάνω σὲ δαῦτο
καὶ κάθεται εἰσὲ μία καδέκλα καὶ διαβάζει . . .*».

- α) . . . *Nondum claustra nocturni Jovis*
Megaera rurit, agmen Eumenidum trahens (I. 20 - 21)

Μεγαίρα, ἀκμήν δὲν ἔσπασες τοῦ Πλούτωνος τὲς πόρτες; (Α. 19)

- β) *Vis Tygre et Urso et Hydra et inferno cane*
immanius saevire? . . . (I. 88 - 89)

. . . . γὰρ σὲ τρομάσσουν ὄλοι

καὶ τὰ θεριά, πᾶσα ἄνθρωπος καὶ ἀκόμη κ' οἱ διαόλοι.

(Α. 85 - 86)

- γ) *I, veriora disce Rhadamantho loqui* (I. 177)

Πήγαινε ποῦρι μετ' αὐτὸ κ' ἐκεῖ γιὰ μάτθε ἀλήθεια

γὰρ λέγῃς ἐνοῦ Καίσαρος . . . .

(Α. 181 - 182)

- δ) *Laceretur undique; qualis Actaeona canis*
in mille rictu frusta rabioso dedit,
talis, age, rapta, velle, praemorde, seca. (IV. 154 - 156)

{Οἱ στίχοι παραλείπονται ἐν τῇ ἑλληνικῇ διασκευῇ}

- ε) *Tu funde vinum, Anaste, Ganymedes minor*
tu militares, Urbiti, ludos para. (V. 237 - 238)

Τὸ νέκταρ Ἀναστάσιος κὶ Οὐρβίκιος ἄς κρατοῦσι. (Ε. 37)

VI. Ὁ Κρῆς ποιητὴς ἐμφανίζει ἰσχυρὰν τὴν τάσιν ὅπως ἀποδώσῃ τὰς περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κρίσεις τῶν προσώπων τοῦ λατινικοῦ δράματος εἰς τόνον ἐπιγραμματικὸν ἢ παροιμιακόν, ἐπηρεασμένος βεβαίως ἐκ τῆς ὅλης ἀτμοσφαιρῆς καὶ τοῦ γενικωτέρου πνεύματος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, διακρινομένου διὰ τὴν ποιητικὴν πνοήν, τὴν συνθετικὴν δύναμιν καὶ τὴν στοχαστικὴν διάθεσιν.

Καὶ ἄλλοτε μὲν μεταφράζει πιστῶς τὸ κείμενον τοῦ προτύπου του:

- α) . . . . *Posuit haec simul deus*
regnum ac timorem . . . . (I. 56 - 57)

ἽΟ κτίστης ὁποῦ ἔκαμε τὸν κόσμον ὄλον μόνος,

ἔκαμε γὰρ ἔχον συντροφιὰ ἢ βουσιεὶὰ καὶ ὁ πόνοσ (Α. 61 - 62)

- β) *Aurumque terra trahitur, effulget tamen*
et scabra gemmam concha pretiosam tegit (I. 113, 115)

Ἀπὸ τὴν γῆν βγαίνει ὁ χρυσός, μὰ ἔχει μεγάλη χάρι,

κ' ἡ πεταλίδα ἢ ἄσκημη κάνει μαργαριτάρη (Α. 103 - 104)

Ἄλλοτε δ' ἀναπτύσσει, ὅσα θεωρεῖ ὅτι συντόμως ἐκτίθενται ἐν τῷ προτύπῳ, ὥστε ν' ἀποδώσῃ τὰς ξένας ἐννοίας διὰ γνωμικῶν διστίχων :

- α) . . . . *Tempus alloquium vetat.*
clarescit aether . . . . (I. 198 - 199)
 Δὲν εἶν' καιρὸς γὰ σοῦ τὸ πῶ· θωρῶ πῶς ξημερώνει
 καὶ οὐ εἰς σκοτάδι γίνονται τὸ φῶς ξεφανερώνει (A. 205 - 206)
- β) *O spem caducam ! . . .* (II. 192)
 Ἡ ἐλπίδα εἶναι ὡς ἀστραπή, ποῦ ὡσὰν τῆ δῆς ἐχάθη·
 τὸ πόδι της, ὅπου ἔβαλε, ποτέ της δὲν ἐστάθη. (B. 235 - 236)
- γ) . . . . *Falsa mendaces ferunt.* (V. 23)
 Γλῶσσα κακόλογος ποτέ ἀλήθεια γὰ μιλῆση
 δὲν ἤμπορεῖ, σ' τὸν κόσμον μας ὅσο καιρὸ καὶ ἄ ζήση
 (Δ. 232 - 233)

Ἄλλοτε πάλιν παραφράζει τοὺς στίχους τοῦ λατινικοῦ κειμένου, διατηρῶν ὅμως ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς ἐννοίας τούτων τὸν παροιμιαικὸν τόνον τῶν λαϊκῶν διστίχων :

- α) *Quantus superbos turbo fortunae lares*
hinc inde verset . . . . (I 266 - 267)
 Ὡ κακορριζικώτατη Τύχη καὶ πῶς ψηλώνεις
 καὶ μὲ τί τρόπο καὶ σκληρὸ κιόλας μᾶς ταπεινῶνεις !
 (A. 261 - 262)
- β) . . . . *Saepe mendaci gradus*
patuit honoris, vera dum pietas stelit
procul repulsa . . . . (II. 67 - 69)
 Σηκώνει ἡ Τύχη τς ἄμαθους, τς ἄγνωστους, πᾶσα ψεύτη
 καὶ ὡσὰν τὴν μπάλα ὁ φρόνιμος σηκώνεται καὶ πέφτει
 (B. 127 - 128)
- γ) . . . . *Jus perit . . . .*
 . . . . *Fidem jefellit Caesar . . .*
Obruiumur omnes . . . . (IV. 61, 62, 64)
 Ἡ δικαιοσύνη ἐσβήσθη κα' ἡ γιαιρετὴ ἐχάθη
 καὶ ὅπου γυρίσης δὲ θωρεῖς παρὰ μαλιές καὶ πάθη (Δ. 9 - 10)
- Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς διασκευῆς τοῦ ξένου προτύπου ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς λατινικῆς φράσεως :
- Sic nos triumpho Bacchus ad currum trahat.*
Evome bibamus . . . . (V. 260 - 261)

διὰ τοῦ διστίχου :

*Τῆς Χιός, τῆς Κρήτης, τῶ Χανιώ ἢ ἀμβροσία ἐτούτη
καὶ ἀπὸ τὴν τόση μου χαρὰ ἀκράτη πίνω σοῦ τη.* (Ε. 81 - 82)

IV. Ὡς ἐκ πολλῶν μνημονευθέντων ἤδη χωρίων καταφαίνεται, τὸ γνωμολογικὸν στοιχεῖον εἶναι λίαν διαδεδομένον, δυνάμενον νὰ κατανεμηθῇ εἰς κυρίως παροιμίας, παροιμιώδεις φράσεις καὶ γνώμας. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὰ τινὰ παραδείγματα :

- α) *Ἔτσι ἢ Τύχη τὰ φτερά τοῦ τοῦ μας πῶς σηκώνει
ἀπάνω εἰς τ' ἄστρα καὶ ἄξαφνα κιάλας μᾶς ταπεινώνει !*
(Α. 293 - 294)
- β) *Εἰς ἓνα ὄμορφο κορμὶ στέκει ἡ ψυχὴ μεγάλη
καὶ κατοικᾷ πᾶσ' ἀρετῇ εἰς γνωστικὸ κεφάλι.* (Α. 313 - 314)
- γ) *Εὐσέβεια καὶ εὐλάβεια τυχαίνει μὲ τς ὀχθρούς του
νὰ δείχνῃ ὅποιος βούλεται, 'ς ὅ,τι καὶ ἂ βάνῃ ὁ νοῦς του
νὰ θῆ τὰ λάβῃ, καὶ ἡ πολλὴ ταπεινώσει ψηλώνει
πᾶσα ἓνα κ' ἢ περηφανεῖα πάλι μᾶς χαμηλώνει.* (Β. 115 - 118)
- δ) *Στὴ ρόδα στέκεισ κι ἄνεμος τὴ ρόδα σου φυσάει
καὶ στανικῶ σου, ὅπου δὲ θές, ἐσένα ἐκεῖ πάει.* (Γ. 261 - 262)
- ε) *Ὅποιος τὸ φῶς του ἔχασε, ὅσον καιρὸ καὶ ἂ ζήσῃ
ἄθροπος δὲν εὐρίσκεται νὰ τὸν παρηγορήσῃ.* (Γ. 293 - 294)
- ς) *Ὁ φταίσις πάντα τῆς ὄψης του χαρίζει τὴν εἰρήνην,
μὰ τὴν καρδίαν του εἰς τοὺς καημοὺς τοῦ φόβου τὴν ἀφίνει.*
(Δ. 228 - 229)
- ζ) *Μεγάλον πόνο ἔχει τις, 'ς τὸ θάνατον ὄντας τρέχῃ,
κι ὅσο ὅπου σὺρνει τὸν καιρό, τὸ γλυτωμὸ ἀπαντᾷ.*
(Δ. 302 - 303)
- η) *Πῶς τὸ κρασι τὸν ἄθροπο βγάνει ὄκ τὰ λογικά του!* (Ε. 145)
- θ) *Ἔτσι εἶναι τὸς φιλόδοξους ἢ Τύχη τοὺς σηκώνει
καὶ ὡσὰν τὸ ἄκαρπον δένδρον κιάλας τοὺς ξεροζιζώνει.*
(Ε. 381 - 382)

V. Ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι πολλὰ παροιμιακὰ διστίχα ἢ ἄλλαι ἐκφράσεις, μὴ ἀντιστοιχοῦσιν εἰς χωρία τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ἢ ἐλεύθερα διασκευαί⁸¹ ἀναλόγων φράσεων τοῦ προτύπου,

⁸¹) Περαιτέρω ἐν ὑποσημειώσει θὰ μνημονεύηται ἐκάστοτε τὸ χωρίον τῆς λατινικῆς τραγωδίας, ὅπερ διασκευάζει ὁ Κρητικὸς ποιητής.

ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα κείμενα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας («Ἐρωφί-
λην», «Ἐρωτόκριτον», «Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ», «Γύπαριν», «Ρίμαν
Θρηνητικὴν» τοῦ Πικατόρου κλπ.), ἢ εἰς δημώδη ἄσματα, κατὰ τρό-
πον ὁμοιον ἢ συγγενῆ :

- ZHN. Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάματα δμάδι ἐγεννηθῆκα,
καὶ πάλι ἢ ποίκα κ' ἢ χαρὰ ἀντίμα ἀναθραφῆκα (E. 59 - 60)
- EPΩΦ. Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάματα, μὲ τὴ χαρὰν ἢ ποίκα
μιὰν ὥραν ἐσπαρθῆκασι κι δμάδι ἐγεννηθῆκα. (Γ. 1 - 2)
- EPΩΤ. Μά ἔλαχε τοῦτο γιαιτρικό, μὲ τὴ χαρὰν ἢ ποίκα
τὶ δυὸ συγκεραστήκασιν δμάδι κι ἔσμικτηκα. (E. 755 - 6)
- ZHN. Ὅϊμὲ φρωτιὰ δπού ἔκαψε μέσα τὰ σωθικά μου. (Δ. 147)
- EPΩΦ. Ὄφου μὲ ποιὰ φρωτιὰ ἔκαψες μέσα τὰ σωθικά μου. (E. 409)
- ΘΥΣ. Ὄφου φρωτιὰ τοῦ μ' ἔκαψε, ὦφου κορμιοῦ τρομάρα. (172)
- ZHN. Παιδί μου, πᾶψε τὸν κλαθιόν, καὶ αὐτὰ δὲ σὲ φελοῦσι⁸² (Δ. 322)
- ΘΥΣ. Μὲ κλάματα καὶ μὲ δαρυμούς, καημένη, δὲ φεῶσαι (332)
- ΓΥΠ. Βοσκοί, τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ ποσῶς δὲ σᾶς φελοῦσι (Δ. 129)
- ZHN. Ἄ θές το' ἀγάλης τὲς δροσές, τοῦ πόθου ἄ θές βοτάνι⁸³ (A. 77)
- EPΩΦ. Ὅποιος ποθεῖ, τοῦ πόθου του σὰν πιᾶση τὸ βοτάνι (A. 13)
- ZHN. Ὄφου μὲ ποιὰ σκληρότητα σίδερο ἀκονισμένο
τέτοιο κεράλι ἐθέρισε, ἄξιο, χαριτωμένο! (Γ. 303 - 4)
- ΘΥΣ. Ὄφου! μὲ ποιὰν ἀποκοιὰ νὰ δυνηθῆς νὰ σφάξης
τέτοιο κορμὶ ἀκοιμάτιστο καὶ νὰ μηδὲν τρουιάξης; (341 - 2)
- ZHN. Νὰ δῆ τὸ πρόσωπο χλομὸ τὰ μάτια του κλημένα' (B. 317)
- Νὰ ἔχη κλιτὸ τὸ πρόσωπο, περισσα πικραμένος⁸⁴ (B. 320)
- ΘΥΣ. Τὸ πῶς ἐδὰ πικρὰ ποτὲ εἶν' ἀποχλομιασμένο. (414)
- Γιὰ κείνο κείτσασι κλιτὸ καὶ παραπονεμένο; (418)
- EPΩΤ. Κλιτὸς πολλὰ καὶ ταπεινός, χλομὸς καὶ μαρμαμένος. (A. 1106)
- ZHN. Ἄ τ' τὸ κεράλι δὲ μπορεῖ τρίχα ποτὲ νὰ πέση
δίχως τὴν θεϊκὴν βουλήν . . . (A. 156 - 7)
- PIM. ΘΡΗΝ. Δὲν πέφτει φύλλον εἰς τὴν γῆν, ἐκ τὸ δενδρὸν ἀπάνω
ἀνόριστα τοῦ ἀφεντιός, καθῶς καταλιμβάνω. (362)
- ΘΥΣ. Φύλλο δὲν πέφτει ὄκ τὸ δεντρὸ χωρὶς τὸ θέλημά σου (986)
- ZHN. Καὶ ἔχε κλιτὰ τὰ μάτια σου κάτω ἔς τοῦ γῆς τὸν πάτο (A. 260)
- ΘΥΣ. Μὰ νὰ θωροῦν τὰ μάτια μου χάμμι ἔς τοῦ γῆς τὸν πάτο (359)

⁸²⁾ Absiste nate; fundis incassum preces. (V. 110)

⁸³⁾ Vin' te libido vastet et Veneris puer? (I. 80)

⁸⁴⁾ Horrор capillos obruet, vultum, dolor
teget ora fletus, latera singultu gement. (II. 315 - 6)

ZHN. Τῆς τύχης τὸν παντοτινὸ κύκλο τότε καρφώνω. (B. 98)

Τὸν κύκλο βλέπω ἐγύρισε ἢ Τύχη ὡς ἐπεθύμου. ⁸⁵ (E. 191)

EPΩΦ. Ἄνεν κ' οἱ κακοροζίζικοι τὸν κύκλον ἐμποροῦσα
τοῦ ριζικοῦ, μὲ τὰ σκοινιά δεμένο νὰ κρατοῦσα
γὴ ἄνεν κ' ἢ τύχη σὰν τροχὸς δὲν ἤθελε γυρίζει (A. 559 - 61)

EPΩΤ. Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα, π' ἀνεβοκατεβαίνουν
καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὄρες ψηλὰ κι ὄρες στὰ βάθῃ πηαίνου
(A. 1 - 2)

ZHN. Ὡ Τύχη κακοροζίζικη, Τύχη ἀσβολωμένη ⁸⁶ (E. 287)

MANTIN. Τύχη κακὴ, τύχη στραβή, τύχη μου ἀσβολωμένη ⁸⁷

ZHN. Τὸ σίδερο μὲ τὴ φωτιά μερώνει κι' ἀπαλαίνει
μὰ ἢ καρδιά του αὐτιουνοῦ ἀγριεύει καὶ σκληραίνει (Δ. 25 - 26)

MANT. Τὸ σίδερο λυγίζεται 'ς τοῦ σιδεροῦ τ' ἀμόνι
μὰ ἢ γνώμη του ἐκεῖα βαστᾷ καὶ δὲν ἀνελιγώνει ⁸⁸

Εἶναι πιθανὸν ἡ ὁμοιότης τῶν στίχων νὰ μὴ ὀφείληται εἰς ἄμειον
μίμησιν συγχρόνων ἔργων ἄντινα, — πάντως ὡς προγενέστερα πρέπει νὰ
ἐγνώριζεν ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος», — δεδομένου ὅτι τινὲς τῶν ἐν λόγῳ
στίχων ἀποτελοῦν ἴσως κοινοὺς τόπους καὶ ἔχουν λαϊκὴν τὴν προέλευσιν ⁸⁹.

⁸⁵) Tandem volutam cerno fortunae rotam. (V. 315)

⁸⁶) . . . . Heu! Fata improba! (V. 4:2)

⁸⁷) Μαρία Λιουδάκη: Λαογραφικὰ Κρήτης. Τόμος Α' «Μαντινάδες» ἐν Ἀθήναις [1936] σελ. 177.

⁸⁸) Μαρία Λιουδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 216.

⁸⁹) Εἰς τὰ λαϊκὰ ἐπίσης στοιχεῖα πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ στίχους μὲ παρομοιώσεις ὡς αἱ ἐπόμενοι :

Καὶ ὡσὰν τὸ ψάρι 'ς τὸ γιὰλὸ ποῦ πιάνοσι σφαράσσεις (Δ. 52)

Σὰν κρῦθ νερὸ δροσίζει με σήμερον ἢ ἐμιλιά σου (Γ. 44)

Ὡσὸ ξυράφι ἢ γλῶσσα του ἤσφαξε τὴν καρδιά μου (Γ. 183)

Τ' ἄγρια θεριά θωρῶντας με τρέμονοι ὡσὰν καλάμια (E. 234)

Ἄκόμη τὴν χρῆσιν τῶν «ἀδυνάτων» :

α) Πῶς εἶναι μορεζάμενο τ' ἄχολο περιστέρι
νὰ θέλῃ νὰ 'χῃ ὁ κόρακας ὀγιά δικόν του ταῖρι ; (B. 411 - 412)

Πρὸβλ. καὶ τοὺς στίχ. 81 - 83 τοῦ Β' Ἰντερμεδίου τῶν ἐκδ. ὑπὸ Μ Μ α ν ο ῦ
σ α κ α «Ἄνεκδότην Ἰντερμεδίου τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου» (ἐνθ' ἄν., σελ. 557) :

Τὸ περιστέρι νὰ σμιχτῇ μαζὶ μὲ τὸ ξιφτερι,
τὰ δυὸ νὰ κάμνοσι πουλιά καὶ νὰ γενοῦσι ταῖρι
κι ὄχι ποτὲ ἄλλη ἀγαφικὴ νὰ μῆῃ στὸ λογιμὸ μου.

β) Πρωτὰς τοῦ ἡλίου θέλει ἰδῆς τς' ἀκτῖνες ματωμένες
κι οἱ μέρες νὰ γενοῦσινε νύκτες σκοτεινιασμένες,

Ἄλλως τε παραδείγματα στίχων ἐπαναλαμβανομένων εἰς πλείονας συνθέσεις τῆς Κρητικῆς σχολῆς ἔχομεν ἤδη ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ διάφορα ἔργα ἔρευνῶν.

Ὡς ὅμως ὀρθῶς διευτυπώθη⁹⁰, πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως τῶν διαφόρων ποιημάτων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιδράσεων, εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ διεξοδικὴ μελέτη ἐφ' ἑκάστου τῶν Κρητικῶν κειμένων.

ΑΜΕΣΟΣ Ἡ ΕΜΜΕΣΟΣ ΠΗΓΗ ΤΟ ΛΑΤΙΝΙΚΟΝ ΠΡΟΤΥΠΟΝ

Νῦν τίθεται τὸ ἐρώτημα: Τὸ λατινικὸν δρᾶμα εἶναι ἄμεσος ἢ ἔμμεσος πηγὴ εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ «Ζήνωνος»; Ὁ Κρῆς δηλαδὴ ποιητῆς ἐγνώρισεν εἰς τὸ πρωτότυπον τὸ δρᾶμα τοῦ Ἄγγλου ἰησοῦτιου, ἢ εἶχεν ὕπ' ὄψιν του ἰταλικὴν μετάφρασιν, ἢ ἰταλικὴν διασκευὴν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὅπερ καὶ δι' ἄλλους Κρῆτας συγγραφεῖς παρατηρήθη;

Τὴν σκέψιν ταύτην διευτύπωσε μετ' ἐπιφυλάξεως τὸ πρῶτον ὁ καθηγητῆς Γ. Θ. Ζώρας, ἐν τῇ Εἰσηγητικῇ ἐκθέσει περὶ τῆς παρουσίας πραγματείας, στηριζόμενος εἰς τὴν γενικωτέραν ἀρχὴν τῆς κατὰ κανόνα ἐξ ἰταλικῶν προτύπων διασκευῆς τῶν Κρητικῶν ἔργων, ἔτι δὲ εἰς τὴν τάσιν τοῦ Ἑλλήνος ποιητοῦ πρὸς περιορισμὸν τῶν κλασσικῶν στοιχείων τῆς τραγωδίας καὶ εἰς τὴν παρουσίαν λέξεων ἢ φράσεων, αἵτινες μαρτυροῦν ἐπίδρασιν ἰταλικῆς γλώσσης.

Κατ' ἀρχὴν οὐδαμοῦ ἀναφέρεται, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Σίμονις μετεφράσθησαν. Τοῦναντίον γνωρίζομεν, ὅτι ταῦτα ἐδιδάσκοντο, καὶ μάλιστα, ὁ «Ζενο», ἐπιτυχῶς εἰς κολλέγια καθολικῶν (καὶ δὴ καὶ ἰησοῦτιῶν).

*παρὰ κινεῖς ἔς τὸ πρόσωπο τοῦτο μου νὰ θ' ἀρχίσῃ
ἔς καθὼς μιλεῖς, ὃ πρέντζιπε, νὰ μὲ κατηγορήσῃ* (Γ. 115 - 118)

Περὶ τῶν «ἀδυνάτων» ἰδ. κυρίως: Στ. Δεινάκι «Περὶ τινος λεκτικοῦ σχήματος ἀπαντῶντος εἰς τὰ Κρητικὰ ποιήματα «Ἐρωφίλην» καὶ «Γύπαριν» καὶ ἄλλα δημώδη νεοελληνικὰ ποιήματα καὶ δίστιχα» περ. «Χριστιανικὴ Κρήτη», τόμ. Β' (1915), σελ. 425 - 436 — Φαίδωνος Κουκουλέ «Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας», περ. «Ἐπετηρὶς Ἐταιρίας Κρητ. Σπουδῶν», τόμ. Γ' (1940), σελ. 72 κ. ἐξ. Ἰδ. ἀκόμη: I. Μαρκαντώνη «Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν», περ. «Ἑλληνικὴ Δημοουργία», τόμ. Θ', τεύχ. 105 (15 Ἰουνίου 1952), σελ. 725 - 731.

⁹⁰ Γεωργίου Θ. Ζώρα: «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θεοσίας τοῦ Ἀβραάμ», ἐνθ' ἀν., σελ. 43. Ἰδ. καὶ Μ. Μανούσακα «Ζητήματα τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α' (1947), σελ. 52. Στ. Ἀλεξίου «Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», ἐνθ' ἀν., σελ. 254.

εὐλογον ἄρα εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἡ διδασκαλία ἐγίνετο εἰς τὸ πρωτότυπον.

Ἄτυχῶς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, ὥστε νὰ ἐρευνηήσωμεν ἀκριβέστερον τὰ κατ' αὐτόν, εἰδικῶς δὲ πῶς οὗτος ἐδιδάχθη ἐνδεχομένως καὶ ἐγνώρισε τὴν λατινικὴν.

Ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς λογιότητος τοῦ Συγγραφέως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ τῆς αὐτοῦ πρὸς κατάργησιν ἢ περιορισμὸν τῶν κλασσικῶν στοιχείων τῆς λατινικῆς τραγωδίας· ἀνωτέρω ὅμως ἀπεδόθη τὸ φαινόμενον εἰς προσπάθειαν αὐτοῦ νὰ προσδώσῃ λαϊκώτερον τόνον εἰς τὴν ἀφήγησίν του — γνώρισμα γενικώτερον τῶν ἔργων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. «Στὴν Κρήτη — γράφει σχετικῶς ὁ Κριαρῆς⁹¹ — ἡ λογοτεχνία καὶ στίς καλὰς καὶ στίς μέτριες δημιουργίας της διατηρεῖ τὸ λαϊκὸ χρῶμα, τὸ καθαυτὸ δημοτικόν, τὴ λαϊκὴ σκέψις, τὴ λαϊκὴ παράδοσις, τὸν ἐθνικὸν χρωματισμό...». Πρὸς τούτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀναφέρονται ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ὁ Κέροβρος (Α 163), ἡ Ἀσιραία (Β 310, Δ 297), ὁ Μαθουσαλέμ (Α 162, 172) καὶ μάλιστα εἰς χωρία μὴ ἀντιστοιχοῦντα ἀπολύτως εἰς φράσεις τοῦ λατινικοῦ προτύπου, ἀποδίδοντα ὅμως τὴν ἔννοιαν αὐτῶν ἀκριβῶς. Καὶ ταῦτα δὲν μαρτυροῦν βεβαίως περιορισμένην ἀναστροφὴν τοῦ Συγγραφέως πρὸς τὰ κλασσικὰ κείμενα. Ἄλλως τε οὐδαμοῦ τῆς Κρητικῆς τραγωδίας παρατηρεῖται ἐσφαλμένη ἀπόδοσις χωρίων τοῦ ξένου προτύπου, ἢ παρερμηνεία τοῦ ἀκριβοῦς περιεχομένου φράσεων τῆς λατινικῆς τραγωδίας ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ.

Στοιχεῖα ὑποδηλοῦντα ἐνδεχομένην μεσολάβησιν ἰταλικοῦ κειμένου εἶναι: α) ὁ ἰταλικὸς τύπος κυρίων τινῶν ὀνομάτων καὶ τινες ἰταλισμοὶ φράσεων τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, β) ἡ εἰσαγωγή ἐν τῇ ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ τῶν ἄσμάτων (Μουσικοῦ, Χοροῦ παίδων, Ἀγγέλου), ἅτινα δὲν ἀπαντοῦν ἀντιστοίχως εἰς τὸ λατινικὸν πρότυπον.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸν γλωσσικὸν τύπον τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ κυρίων ὀνομάτων πρέπει νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς: Τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων τοῦ δράματος ἀποδίδονται κατὰ κανόνα ὀρθῶς ὑπὸ ἔραψιν ἑλληνικὴν,⁹² μὲ μόννας ἐξαιρέσεις τοὺς τύπους: Ἐράστος (Δ 318, κ. ἀλλαχοῦ) τοῦ Γατζέο (Δ 28),⁹³ Ζηρόνε (Α 379). Ἐκ τῶν ἄλ-

⁹¹) Ε. Κριαρῆ «ὁ λαϊκώτερος χαρακτήρας τῆς Κρητ. λογοτεχνίας», ἐνθ' ἄν., σελ. 302.

⁹²) Ὁ Στ. Ἀλεξίου («Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», ἐνθ' ἄν., σελ. 264), μνημονεύει τοῦ τύπου «Κ α σ τ ὀ ρ ε ς (σελ. 61 [ἐκδ. Σάφα] κ. ἄ.). Εἰς τὴν ἐκδοσιν Σάφα ὅμως ἡ λέξις φέρεται διὰ κεφαλαίων γραμμάτων. Ἐν τῷ χειρογράφῳ δὲ τονίζεται ἐπὶ τῆς προσηραληγούσης (Καστορες). Ἄλλωστε ἔχομεν τοὺς τύπους: ὦ Κάστορα (Γ. 9, Γ. 351) καὶ Κάστορας (Γ. 11).

⁹³) Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ γενικὴ τοῦ Ὁροφέο (Β. 34).

λων κυρίων ὀνομάτων τὰ πλεῖστα ἀποδίδονται ὀρθῶς (Ἄφροδίτη, Ἐρμῆς, Ἄσμοδαῖος, Ἀλέξανδρος, Ἡρακλῆς, Διός, Πλούτωνος, Ὀδυσσεύς, Κάτωνος, Κικέρωνος, Σίμωνος, Νέρωνος, Μαρκαντώνιου, Κέρβερου)· ἔχομεν ὅμως καὶ τοὺς τύπους *Καρόντε* (Διδ. Ε. 116, Ε. 226), παρὰ τὸ *Χάρος* (Ε. 346), *Ἀκερόντε* (Ε. 115) παρὰ τὸ *Ἀχέροντος* (Α. 26), *Κλώθω* (Δ. 111), *Λακέζη* (Δ. 112), *Φλεγτόντε* (Ε. 116, Ε. 325), *Φετόντε* (Ε. 249), *Φοῖμπο* (Α. 237), *Στύγε* (Ε. 280), στὸ *Λάτεο τὸν ποταμὸ* (Ε. 166), ὁ *Γαλαῖς* (Ε. 166)⁹⁴. Ἄς σημειωθῆ δὲ ὅτι σπανίως τὰ κύρια ὀνόματα (εἴτε ὑπὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον, εἴτε ἐξιταλισμένα) ἀπαντοῦν εἰς χωρία μὴ ἀντιστοιχοῦντα εἰς στίχους τοῦ λατινικοῦ προτύπου.

Ὅπως δὴποτε οἱ ἰταλικοὶ τύποι κυρίων ὀνομάτων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ, μάλιστα ἡ παράλληλος παρουσία τῶν δύο τύπων τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος — ἀπόδειξις ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικὴν λέξιν — προκαλεῖ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὁ Συγγραφεὺς τοῦ «Ζήνωνος», ἐπηρεασμένος ἐκ τῆς ἐνδεχομένης γενομένης ἰταλικῆς μεταφράσεως τοῦ λατινικοῦ κειμένου, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγη τοὺς ἰταλισμούς, παρὰ τὴν προσπάθειάν του, ὅπως ἀποκαθάρῃ ξενισμῶν τὸ κείμενον.

Πρὸς τὴν γνώμην ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς ἐγνώρισε τὸ δράμα τοῦ *Simonis* δι' ἰταλικῆς μεταφράσεως, ἀποκλίνων ὁ Στ. Ἀλεξίου⁹⁵ ὑποδεικνύει δύο χωρία (Γ. 299 - 30, Δ. 134), μαρτυροῦντα, κατὰ τὴν γνώμην του, ἐπίδρασιν ἰταλικῆς γλώσσης, προβαίνει μάλιστα καὶ εἰς σχετικὴν διόρθωσιν τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν στίχον Γ. 299 ἀπεδείχθη ἤδη⁹⁶ — ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ λατινικοῦ προτύπου — ὅτι ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ Στ. Ἀλεξίου διὰ τὴν ἀνωτέρω αἰτίαν διόρθωσις δὲν εἶναι ἀναγκαία. Τὸ δεύτερον χωρίον, ἦτοι ὁ στίχος:

Δίχως νὰ δώσω θάνατο μὲ βλέπω ἀποθαμένο

δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἀνάλογον ἀκριβῶς φράσιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὥστε ὁ ἔλεγχος νὰ εἶναι ἀκριβέστερος. Ἡ φράσις βεβαίως προδίδει ἰταλισμὸν (*mi vedo* — μὲ βλέπω) ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως ὅτι δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ γραφὴ *σὲ βλέπω*, ἦν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλεξίου δὲν ἀποκλείει⁹⁷. Ὅπως δὴποτε τὸ χωρίον ἀνήκει εἰς μονόλογον τοῦ Ἀναστασίου — καὶ οἱ μονόλογοι τῆς Κρητικῆς τραγωδίας, ἐμφανίζουσιν πολ-

⁹⁴) Γ α λ α τ ᾱ ς εἶναι βεβαίως ὁ Γαλαξίας. Ἀποδίδεται δ' ἴσως οὕτω ἡ ἰταλικὴ ἔκφρασις *via latte*. Τὸ χωρίον ἀνήκει εἰς τὸν λόγον τοῦ Ἀγγέλου, ὅστις, ὡς ἤδη ἐλέχθη ἀποτελεῖ προσθήκην τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἰς τὸ κείμενον τῆς τραγωδίας. Τὸ λατινικὸν πρότυπον στερεῖται τῆς ἀντιστοίχου σκηνης.

⁹⁵) Σ τ. Ἀ λ ε ξ ί ο υ, «Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», ἐνθ' ἀν., σελ. 264 - 265.

⁹⁶) Ἰδ. ἀν., σελ. 25.

λὰ ἀνάλογα παραδείγματα ἐλευθεριωτέρας ἀναπτύξεως τῶν ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων τοῦ ξένου κειμένου.

Ἡ τοιαύτη ἀπόδοσις τῶν μονολόγων τῆς λατινικῆς τραγωδίας ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἶναι βεβαίως ἐνδεχόμενον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἔν ἔτι γνώρισμα τῆς μεσολαβήσεως Ἰταλικοῦ κειμένου, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως ὅτι ὁ Ἕλλην συγγραφεὺς μετέφρασε πιστῶς τὸ κείμενον τῆς ἰταλικῆς διασκευῆς τοῦ λατινικοῦ προτύπου. Οὐδὲν ὅμως ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ἀποκλείσωμεν ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τῶν μονολόγων ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς σημεῖον πρωτοτυπίας τοῦ Ἑλληνος ποιητοῦ, γεγονὸς ὅπερ παρατηρήθη καὶ εἰς ἄλλους Κρητὰς συγγραφεῖς, ἀναμφισβητήτως συντάξαντας τὰ ἔργα των ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῇ βάσει ἰταλικῶν προτύπων.

Ἰταλικὴν τέλος ἢ Δυτικὴν γενικώτερον ἐπίδρασιν ὑποδηλοῦν ἴσως τὰ ἄσματα τοῦ Μουσικοῦ (B. 17 - 24, 37 - 54, 61 - 74, 77 - 78), ὁ Χορὸς τῶν παίδων (B. 155 - 160) καὶ οἱ λόγοι τοῦ Ἀγγέλου (E. 159 - 172), ἐφ' ὅσον δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὸ λατινικὸν κείμενον τοῦ Ἀγγέλου ἰησοῦτου. Μέχρις οὗτος ὅμως ἀποδειχθῆ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἠντλήσῃ τὰ θέματα τῶν χωρίων τούτων τῆς τραγωδίας τοῦ ὁ Κρητὸς ποιητῆς — ἐὰν ἠντλήσῃ ἐκ Δυτικῶν προτύπων — ἢ ἐπ' αὐτῶν ξένη ἐπίδρασις παραμένει καταφανὴς μόνον κατὰ τὴν μετρικὴν των μορφήν.

Συμφώνως πρὸς ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν ἀπόλυτος βεβαιότης, ὅτι ὁ Κρητὸς ποιητῆς ἔσχεν ὑπ' ὄψιν του, κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς τραγωδίας του, τὸ ἔργον τοῦ Σίμωνις εἰς τὸ πρωτότυπον δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἐλλείπουν ὅμως καὶ τὰ σαφῆ στοιχεῖα τὰ δυνάμενα ν' ἀποδείξουν, ὅτι οὗτος ἐχρησιμοποίησεν ἰταλικὴν μετάφρασιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ἐφ' ὅσον μάλιστα καὶ ἡ συγκριτικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ἔρηναι, οὐδὲν ἀσφαλὲς κριτήριον παρέχει περὶ μεσολαβήσεως ἰταλικῆς μεταφράσεως. Ἐπομένως μόνον ἢ τυχὸν εἰς τὸ μέλλον ἀνιούσεις ἰταλικῆς μεταφράσεως τῆς τραγωδίας τοῦ Σίμωνις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβεβαιώσῃ, ὅτι ὁ Κρητὸς ποιητῆς ἐγνώρισεν τὸ λατινικὸν δράμα οὐχὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ ἐξ ἰταλικῆς μεταφράσεως αὐτοῦ.

Φ. Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ

*) Ἴδου οἱ σχετικοὶ στίχοι :

.....
Τί, θέλεις ζῶντας του αἰτιονοῦ πάντα νὰ τυρανᾶσαι ;
Σίμως, πλήγωσέ τονε' διμένα ! ἀποκρναίνο,
δίχως νὰ δώσω θάνατο, μὲ βλέπω ἀποθαμένο.
Ἀφίνεις τονε τὸ λοιπὸ νὰ ζῆ ; Ἐσὺ ἀποθαίνεις (Δ. 132 - 135)
 .....